

ÉKWÉ JONAL

NKE NDI IGBO SCHOLARS FORUM, NIGERIA

Volume 5 No 1, October, 2018

Onyenhazi:

Onukwube Alex Alfred Anedo

Okwa ideta akwukwọ

Ékwe Jonal nke ndi IGBO SCHOLARS FORUM, Nigeria na-akpọku ndi odee nwere ederede e nyochere ma dezie nke oma n'ihe gbasara Igbo na ndiya, ka ha wete ha ka e biputara ha n'Ekwe Jonal.. Anyina-anabata ederede na atumaatu obula metutere odimma ndimmaadu, asusu, ekpemekpe, agumakwukwo, mgbargwu na mkpakwukwo, Akukontola, Akunauba, Mmekorita mmadu na ibe ya, Omenala, Nkanauzu, Mmekorita azumahia, Ochichi, Gburugburu, dgz. Zite akwukwo gidika akpaozi ntado nke ikuku site n'akara ozi ikuku a: igboscholars@yahoo.com ma obu i biputa ya n'akwukwo uzọ abuo ma zigara ya otu onye n'ime ndi nhazi Jonal a. Udi nruakaebe ihe ndie legere anya n'ide ederede anyi ga-anabata bu MLA agba nke asaa. Jonal a bu n'obi idina-eweputa akaoru ya kwa.

Onukwube Alex . A. Anedo
Onyenhazi IGBO SCHOLARS FORUM NIGERIA
Department of African & Asian Studies,
Nnamdi Azikiwe University Awka,
Anambra State – Nigeria
Phone: +2348037859249, 08149225739
e-mail: igboscholarsforum@yahoo.com;
web: <http://www.igboscholarsforum.com.ng>

Vol.5 No.1 June, 2018 ISSN: 2476-8448

Printed by:
Besing Books Multipurpose Publications
No. 9 Wisdom Avenue, Suleja, Niger State
08060850177

ISSN: 2476-8448

FROM EDITORIAL DESK

Ekwe Jonal bụ otu n'akaorụ ndịIgbo Scholars Forum nke malitere site n'obi inu oku iji chikolata umuaka Igbo guru akwukwo ka ha wee nwee ike i malite chewe echichi dika ndi Igbo site n'ideputa akwukwo, na-ezuko ma na-enwe ogbako. N'ezio kwu, o bu Dr. Onukwube Alexandier Alfred Anedo andi Dr. Mrs. Ngozi Thecla Udemmadu (Nee Obiora) malitere Igbo Scholars Forum was foundied nke bidoro mgbe ha weputere akwukwo ha dere maka nna okputoro okpu nke otu a bu Prof. Obed Muojekwu Anizoba (Ozonwa),ka onwa Disemba nke afọ 2013 di mkpuru ubochi iri na ise. Iji kwanyere ya ugwu. N'afọ oma ya, Prof O. M. Anizoba kwere ha onya ikuku, <http://www.igboscholarsforum.com.ng> ebe ha ga-esi na-agwa uwa ndi ndiIgbo bu, ihe gbasara ndi ha na ihe ha kwenyere na ya.. Jonal ndiozo nke ndiotu a chorọ isi na ha na-eche Igbo n'ihu ndiwa bu Ideal Journal na Igboscholars Journal.

Onukwube A. A. Anedo, Ph.D.

Ndịndịmọdụ:

Prof. Samuel Uzochukwu
Department of Linguistics, African & Asian Studies Faculty
of Arts, University of Lagos, Nigeria

Prof Betrandi Okolo
Department of Languages & linguistics, University of Benin,
Edo State.

Dr. Ben Igbokwe
School of General Studies, Federal University of Technology,
Owerri, Imo State

Dr Mrs Lizzy Anizoba
Department of English & Literature, Paul University Awka

(c) Igboscholarsforum 2018

Ndinaya na ndi Odee

1. Ikpeasomanya Na Ntaramahụhụ So Ya N' Iduuazi IgboNdi A Họrọ

Oluchi Nebolisa

Ngalaba Asụsụ Igbo AlvanIkoku Federal College of Education, Owerre 08067998641

Ekwenze Aaron Chira Ngalaba Igbo na Asụsụ Naijiria ndi ọzọ Nwafor Orizu College of Education, Nsugbe

2. Mbụrụ Dika O si Metụta Ụmụnwanyị N' Ejije Onyekaonwu

Nsolibe, Obiageli Theresa (PhD)

Ngalaba Lingwistiks na Igbo, Mahadum Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu Igbariam +234(0)8035795591

3. Udaolu: Ezi Ngwa Ọrụ N'ebe Ntolite Asụsụ Na Ederede Igbo Di

Okere, Florence Olachi

Department of Linguistics and Nigeria

Languages AlvanIkoku Federal College of Education,

Owerri olaedo1976@gmail.com

UCHENNA STELLA OKWARA

Department of Linguistics and Nigeria Languages

Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri

ucheobi1981@gmail.com

4. Ndiehie 'Na', 'Ga', 'Ka', Na 'Kwa' N'ụtoasụsụ: Nsogbu Na Ọghom Ha N'asụsụ Igbo

Anumudu, Maria U.

Ngalaba Omumu Asụsụ Naijiria Na Lingwistiks

Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri

5.Mbụrụ N'asụsụ Igbo

Onuoha, Faith Chioma

Department, of Igbo language, Institute of Ecumenical Studies
Education, Thinkers Corner Enugu.

Ahamefula, Ndiubuisi Ogbonna

Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages,
University of Nigeria,

Nsukka ndiubuisi.ahamefula@unn.edu.ng

**Ikpeasomanya Na Ntaramahụhụ So Ya N' Iduuazi
IgboNdị A Họrọ**

Oluchi Nebolisa

Ngalaba Asụsụ Igbo
AlvanIkoku Federal college of Education,Owere
08067998641

Na

Ekwenze Aaron Chira

Ngalaba Igbo na Asụsụ Naijiria ndịọzọ
Nwafor Orizu College of Education, Nsugbe

Umịedemede

Ikpeasomanya bụ ikpe a na-ekpe na-asọ anyanwesi site n'emeghi maobu ekwuputaghi n' ezie onye ikpe kwesiriima . Otutundi odee edela maka ihe di iche iche n' iduuazi Igbo mana o bu ihe ole na ole , ka e lebarala anyanwesi n' ihe gbasatara ikpeasomanya n' iduuazi Igbo . Nke a were buru ezigbo nsogbu , n' ihi na odee obula nwere ozi o na-esite n' iduuazi ya ezi ohanaze . Otutundi aka ha diocha na-ata nnukwu ahuhu n' ihi ikpeasomanya e kpesoro ha . Ebe ndi na-ekpeso mmadu ikpeasomanya n' onwe ha , otutu oge na-echefu na o nwere onoduojojo nke a, nwere ike iwetara ha na ndi, n' odinihu . O bu ya mere nwanchocha ji were isiokwu a ,iji mee ka ndi odee deputakwu iduuazi nke isiokwu ya ga-abu ikpeasomanya , ka ohanaze guo, ma mata n' ezie na ya buonodu adighi mma . Nchocha a ga-abara ndi Igbo uru. Usoro nwanchocha gbasoro mee nchocha a, bu usoro “ Sovee risaachi “ Na nchocha a, e lebara anyanwesi ikpeasomanya na ihe ndi na-ebute ya na ka ndi odee si agba mbu n' ziputa nke a n' iduuazi ha . O bukwa Atutu Mar ist ka a gbasoro wee mee nchocha a bu nke

nyere aka n'ighotawanye ihe na-ebute ikpeasomanya . A chọputara ihe ndị a ; na e nwere otutu ihe ndị na-ebute ikpeasomanya di ka 'Ego', 'Ngari', 'Ntajianya', 'Anyaukwu', 'Ujo', 'Asi' .dg . Ebumnobi nchọcha a, buziputa ka ndi odee ndi a di ka: Epuchie na Obichere , Nwokelue , Okeke ,na Ubesie si webata ikpeasomanya n' akwukwo iduuazi ha bu : *Chinenyeze , Ugochinyere Nwata ,Mmiri Oku E ji Egbu Mbe, Ukpapa Okporo Buuru na MmaduKa A Na –Arija* . A turu anya na e mecha nchọcha a , na o ga-enye aka n'ime ka ndi mmadu gbaara ihe ojoooso . Nchọcha a , ga-enyekwa aka n'ibawanya asusu na omenala Igbo n'ebe o di ukwu .

Okwu Mmalite

Agumagu Igbobidoro mgbendiIgbo bidoro. Na mbido, o bu n'onu ka ha na-ako ya. N'ime ya, e nwere abu, akuko na ejije. Ndi Igbo na-esite n'agumagu ha na-egosiputa ebumnobi ha nakwa echiche ha gbasara uwa. Ha na-egosiputa ngalaba agumagu a, n'onodu di iche iche ha na-anọ na ndi ha. Agumagubu ihe bara nnukwu uru. A na-elegara ya anya di ka ihe obodo ji echekwaba nkwenye na usoro obibi ndi ha. Dika Mkaanem (2007:80) kwuru na agumagu "...bu ihe bara nnukwu uru n'ogborogbodo". Nke a putara na agumagu na-eleba anya n'ihe gbasara ndi nke metutara ma ihe mere n'oge gara aga nakwa ihe na-eme n' oge ugbo a, ma na-enyekwa aka n'ikwalite mmekorita mmadu na ibe ya. Culler (1961:339) kwenyere na uru agumagubara mgbe o kwuru na agumagu "...bara ezigbo uru obuladi n'obodo ya. O kwukwara na agumagu bu edemede puru iche nke na-emepe obodo ma na-agbanwekwa omumendii no n'obodo, ma ogbenye ma ogaranya''. Nke a putara na odee bu onye na-edede ihe gbasara ndi. O na-edede iji gosiputa akparamagwa umummadundi no n'awa ma nke di mma ma nke di njo. Ihe o na-edede nwere ike igbasata ndiorondiorochichi, ndi ezinaulo, ekpemekpe. dg.

Odee dịkwa ka onye nkuzi, ọka ikpe nakwa o kwuchitere ọhanaeze. Mohammed (2013:56) mgbe ọ na-akwado ọrụ Achebe rụrụ kwuru na "...ihe odee ji ede edemede bụ iji kọwapụta ọhanaeze nkwenye ụfọdụ nakwa ụzọ abụghị ezie ndiwa si elegara obodo anya, ma were edemede hazie akụkọndị ahụ n'ụzọ dị mma iji mee ka obodo na-aga n'ihu". Agụmagu na odee dị ka aka nri na aka ekpe. Ha abụọ na-ejikọta aka ọnụ were emepe obodo. Ọ bụrụ na ọ nwere ihe mere n'obodo ma ezigbo ihe maọbụ ajọ ihe, ọ bụrụ odee ikọwapụta ya n'udi agụmagu ka ọhanaeze guo ma matakwa ka ọnọdụ sirị gbata kwurū. Nwa -dike(2005) na Onyekaaonwu(2001) kwadoro nke a, mgbe ha kwuru na "ndị odee agụmagu Igbo agbala ọtụtụ mbọ n'iji agụmagu kọwapụta ọhanaeze ka ọnọdụ sirị gbata kwurū". N'agbanyeghi nke a, e nwere ọtutu ọnọdụ ojọ n'ala Igbo ndiodee ka kwesikwara ileba anya iji belata ya bụ ajọ ọnọdụ. Otu n'ime ọnọdundị ahụ tarala oji n'ala Igbo bụ mpu na aghughọ. Ọtụtụ mmadu n'ala Igbo taa, na-agabiga ọtụtụ ntaramahụhụdị iche iche n' ihi ikpeasomanya e kpesoroha n'otuuzọ maobuuzozozo maobu nke ha ji aka ha kpee kpegide onwe ha n' ihi ụjọ. Nchọcha a, n'uzọ puru iche na-eleba anya n' ikpeasomanya n'akwukwo iduuazi Igbo. Ebumnobi ya bụ ileba anya na mbondị odee iduuazi gbarala iji belata ya buonodu tarala oji n'ala Igbo. Iji mejuputa ebumnobi a, nwanchocha horo akwukwo iduuazi ise bu nke e nwegairi ikpeasomanya na ya ma leba anya na ya. Ha bu *Chinenyeze* nke Epuchie na Obichere (2001) dere, *Ugochinyere Nwata* nke Nwokelue (2010) dere, *Mmadu Ka A Na -Arja* nke Okeke (2012) dere, *Mmiri Oku E ji Egbu Mbe* (1974) na *Ukpaka Okpoko Buuru* (1975) nke Ubesie dere. N' iduuazi ndi a, a ga-eleba anya ma weputa ebe odee webatara ikpeasomanya bu nke bu nsogbu n' oge gara aga nakwa n' oge ugbo a site n'ilebanya n' ihe ndi a: onodu na - ebute ikpeasomanya na ka ndi odee si agba mbọ na-iziputa nke a n' iduuazi ha.

Ntuleghari Agumagu

N'ebe a, nwanchocha gosiri onwe ya di ka onye isiokwu a, o na-eme nchocha na ya doro anya nke oma . O mere nke a, site n'ikowa, n'uju ma itugharikwa uche n'ihe niile ndi mmadu derela bu nke rutugasiri aka n'ihe omumu a, a na-eme nchocha na ya tumadi ka o si metuta agumagu na ikpeasomanya n'iduuazi Igbo.

N'aka nke ozọ , o dikwa mkpa na mgbe nwanchocha na-eme udi nchocha a , na a ga-enyocha ihe ndi mmadu maobuokammuta di iche dere gbasara isiokwu a, a na-eme nchocha na ya. Ndiokammuta a bundi si n'otu uzọ maobuuzọ nke ozọ deputa edemede di iche iche gbasara nchocha ikpeasomanya.

Atutu Nnyocha

Nnyocha a gbadoro ukwu n'AtutuMarist. Atutu a bu Atutuochichi na aku enwe enwe nke Karl Mar . Mbah na Mbah na ndi otu ha (2013:5) kowara atutu a di ka "...mgborogwu ji iwu na nhibe mmekorita obi nwanne , mechaa buru nnyocha agumagu nke ndi a na-emegbu emegbu maobu akpagbu akpagbu." Nke a putara na Atutu Mar ist metutara oha mmadu , aku na uba, iwu na ndiorondiorochichi bu nke a turu anya na o ga-eweta mgbanwe akparamagwa n'uwa nakwa etu mmadu si ahuta ibe ya , ma o buru na ewebata ya nke oma n'agumagu . Atutu Realizm bu atutu na-elebakari anya ka ihe odee dere n' agumagu siri buru enyo n' ihe na-eme n'uwa, dika Clerk (1982:107) kowara na "...agumagu na obodo dika aka nri na aka ekpe. Na o nweghi nke ka ibe ya di mkpa , nke a ga-enwe nke a ga-ekewapu n'ebe ibe ya no. Ha abuo na-arukota oru onu." Otu ihe kachasi puta ihe na nchocha a bu na e weputara agumagu dika enyo ihe na-eme n'uwa . Dika Lawrenson na

Swingwood (1971 :107) kwenyere na “...Onye mbụ na mbụ weputara atumatụ iji agumagu tũnyere ihe na-eme n’ụwa bụ Louis de Bonald (1754 – 1849). Ha gakwara n’ihu kwuo na agumagu na-agbadokariukwu n’ihe na-eme na ndiụ.” Ihe ndi odee a na-akowa bụ ebe o bụ na agumagu na-elebakari anya n’ihe na-eme na ndiụ na o buorụ nwanchocha ichoputa ma akwukwo agumagu a na-enyocha a na-ekwu maka ihe na-eme na ndiụ ka o bụ nke odee cheputara n’ isi ya .Atutụ Mar ist, bụ atutụ Mar ist na Fredick Angel (1818 - 1883) weputaara ohanaeze nke na-agbaruihu gbasara ndi ogaranya idi na-abawanye n’ogaranya ha , ebe umuogbenye na-aga n’ihu na-adawanye ogbenye ha . Ha weputara atutụ a iji mee ka e belata oke ihe di iche n’etiti ndiogaranya na umuogbenye . Atutụ a na-elebakwa anya site n’ime ka mmadu niile no n’obodo hara nha , na-enweghindi na-ebuli onwe ha elu, maobu na-ewere onwe ha, na ha di ka mkpa kari ndiozo.

‘Habib(2011:231) kwuru na “ndi obodo Russia weputara atutụ a n’obodo ha bụ nke ha ji were belata ikike ndiogaranya nwere n’ebe ndi ogbenye no. Nke a putara na ndiogaranya nwere ikike n’ebe umuogbenye no n’ihi ego ha . Ufodu n’ime ndiogaranya nwechara uloru ebe umuogbenye na-aruru ha oru bụ nke ha na-akwu ha ntakiri ego maobu jide ha ugwo ogologo oge. Dobie (2009 :89) kwuru na “...ndiogaranya bụ “bourgeoisie” ebe umuogbenye bụ “proletariat “. N’ihi na umu ogbenye bụ ha ka ndiogaranya na-ewekari n’oru , Atutụ Mar ist na-elebakwa anya ka ndiogaranya si akwudebe umuogbenye ugwoonwa ha , ugwoonwa ha e pekarioru ha na- aruru ha na oge ha ji agbasa oru .dgzS.Agumagu na-arutukari aka n’ihe na-eme na ndiụ. Hristic (1977:311), Isola(1978:304-305), Wolfgang(1975:7) kwadoro nke a , mgbe ha kwuru na ‘...agumagu kachasi iduuzi bụ ihe

gbasara ndiụ ka a na-ekwukari na ya.” O dikwa mkpa na nwanchocha ọbula na-eleba anya n’akwukwo iduuazi ga-agba mbọ chọputa ma isiokwu di na ya bu akwukwo iduuazi o na-eleba anya n’ ihe na-eme na ndiundi mmadu kwa ubochi, ka o bu nke odee cheputara n’ isi ya. O kwekwara nghota na ikpeasomanya na nsogbu so ya kwesiri ka e leba ya anya n’ihi na o so n’otu ihe a na-ahụ na ndiụ, ebe o bu na agumagu na – elebakari anya n’ihe na -eme na ndiụ. Atutu Mar ist kwesikwara iji mee nchocha a n’ ihi na o na – akato mmegbu na ihe ndiozo yitere ya ma na - eziputakwa akparamagwa umummadu n’ obodo.

Nnyocha Ihe Ndi Ozọ Derela

N’ebe a, nwanchocha gosiputara ihe ndi odee maobuokammuta di iche iche dere gbasara ikpeasomanya. Nwadike (2006: 71) kwuru na ikpeasomanya “...na-etikpo obodo ma na-eme ka e lee onye ezi omume ajo anya.” Nke a putara na ikpeasomanya na-eme ka mmadu na ibe ya di n’ iro, na-emekwa ka nwanne gbaara nwanne ya oso ma na-ebutekwa abuboru n’ ebe a na-aruru. Nwankwo (2004 : 75, 76) na Imo (2009: 11) kwuru na “...n’ ihi oke ego mmadu nwere na-esokwa eme ka e nwee ikpeasomanya.” Nke a putara na n’ihi na mmadu nwere ego, na e nwere ike iji maka asomanya were ghara ima ya ikpe di ka o kwesiri. Chukuezi (1988 : 15) kwakwara ego dika ihe so ebute ikpeasomanya “...n’ihi na o na-eme ka eziokwu zokpuo n’ ime olulu ma na-aghasakwa mkpuru ajo omume.” Nke a putara na mmadu nwere ike iji maka ego ghara ikwuputa eziokwu etu o kwesiri. Emenanjo (no date :45) kwukwara na “...ego bu nke o kporo naira, bu ya butere ohi na ikpo asi. Na o bukwu ya butere inye na iri ngari nakwa ihe ozo niile dika ndi a.” Nke a putara na o bu ego bu mgborogwu ihe ozo nke a na-ahu n’ uwa taa.

Mmadụekwe (1979 :31) n’ otu aka ahụkwa hụtara ego “Dịka ihe wetara aghughò , mmegbu na aka idiocha adighikwa. “ Nke a putara na ego na-akwado nsogbu, oke ochichò na ajò omume .Nwadike (1990 :119) kòwara na ò bụ ego “...wetara oke ochichò ma were ihe niile kpudo ya ihu n’ala ,ma na-emekwa ka ndị mmadụ na-ebi ndiụ n’uzò gbagorò agbagò, na-ebughịuzò tulee ihe nke a ga-aputara ha .” Nke a putara na ndị mmaduna - ebizi ndiụojò na-ebughịuzò chee echiche nke oma n’ihi na omume ojooobula nwere ntaramahụhụ ya na ya so. Ihejirika (2008:14) kwukwara na “...aka azụ maobu ngari so n’ihe na-ebute Ikpeasomanya.” Nke a putara na mmadụ nwere ike inye akaazụ iji mee ka ekwugide onye aka ya diocha ma sikwa uzò di etu ahụ mee ka ikpe maa eziokwu. Ngari putara ego maobu ihe ozondị mmadụ na - enye na nzuzo , iji mee ka eziokwu ghara iputa ihe maobu mee ka aghara ima onye ikpe mara, ikpe . Ekegbo(2005 : 30) kòwara ngari “...dika ihe anaghii ekwe mmadụ mee ihe ziri ezi . O kwukwara na ndi na – eme ya , na-egori n’ime nzuzu.” Nke a putara na ndi na - eri ngari, na - eji ya etu onu . Ndi di etu a ,amaghi na n’ezie , na ngari na-ahapu ha n’ oke aguu . Ngari bukwa nnukwu ihe mgbu nyeere obodo . Eziumume na ikwawa aka otò na - ewuli obodo, ebe ngari na-akwatụ obodo .Ofomata (1999 : 62) kòwara ikpeasomanya “...dika ihe anya ufụ na-ebute.”Nke a putara na mgbe mmadụ na-adighi enwe obi ocha n’ ihe oma meere mmadụ ibe ya , maobu nabata ihe oma mere mmadụ na nke a so ebute ikpeasomanya. Anyaukwu sokwa ebute ikpeasomanya. Okoye (2009: 16) kwuru na anyaukwu so eme ka e nwee onodu ikpeasomanya “n’ihi na onye anyaukwu anaghii enwe afò ojuju . Ihe anaghii ezuru ya. O na-adiya mgbeobula kauwa niile buru nke ya.”

Ọnwụdụfọr (2007:183) kọwakwara anyaukwu “...dịka ihe na-eweta ịchọ nke onwe. O kwukwara na anyaukwu na-ekposakwa obodo na-ebutekwa oke nghọtahie n’ etiti mmadụ na ibe ya.” Nke a pụtara na ọ dighị ihe na-eju onye anyaukwu afọ maobu tu ya n’ anya. Mgbe niile, ọ na-achọ ibukọta ihe niile, ndị o ji n’ aka, a na-adapụ. Bunye ya uwa niile, afọ agaghị eju ya. Mmadụichọ naanị maka ọdịmma nke ya buọria. Onye anyaukwu ga-achọ iri nke mmadụ, ma mmadụ agaghị eri nke ya. Ọnwụdụfọr (2007 :251) kọwara, na ụjọ so eme ka e nwee ikpeasọmanya “...n’ihi na ọ na-eme ka mmadụ gbahapụọrụ diji ya.” Nke a pụtara n’ụjọ nwere ike ime ka mmadụ hụ eziokwu ma kpuchie ya, n’ agbanyeghị ka ọnọdụ siri di. Ọnwụdụfọr(16) kọwara na asị so ebute ikpeasọmanya n’ihi na asị “...na-weta ọgbaghara, enweghị ntụkwasị obi na agaghị n’ihu.”

Nke a pụtara na onye e nwere nsopuru n’ ebe ọ nọ kwesiri ka okwu ya diitukwasị obi ma dikwa ka e kwuru. Onyekanwu (1981 :64 - 65) kwuru na n’ihi ụjọ “...na umunna kere ikpe di n’ etiti Aworo na Obioma ozugbo n’ ebughiuzo lebawanyemie anya na ya buonodu. Nke a mere na otu onye n’ime umunna Aworo kwuru na ihe mere taa., e kwuo ya taa abughi ezigbo ihe. Umunna jukwara na nna Obioma bu Obidike agaghị ebunye Aworo iyi ka onu n’ ihi na nke ahụ abaghị uru obula.”

Ntaramahụhụ bu nke na-abịara mmadụ, mgbe mmadụ choro okwu mere ihe nsogbu jiri biara ya. Ofomata (2007 : 476) kọwara ntaramahụhụ “...dika onodu na – adaputa mgbe mmadụ mejoolo ala, mejo mmadụ ma mejokwa chukwu. O gakwara n’ ihu guputa arundi a, dika nke nwere ike ibute ntaramahụhụ n’odinihu di ka : mmadugba nwanne ya mgba okpuru, imegide nwaogbenye, igba igbagide mmadụ, inara mmadụ ala ya

n'ike " .dg. Nke a putara na ome mma na-emere onwe ya , ebe ome njo na-emere onwe ya. Aru maobu mpu obula niile mmadu mere nwechara ntaramahuhu ya na ya so . Onye obula kwesiriigbara ihe ojoooso . Ahuhu diirindi omekome n'uwa a , dikwara ha n'uwa ozọ na-abia . Uru niile mmadu nwetara n' uzọ ezighi ezi, adighi anogide . N' ihi na o ga-agbocha ha dum , mgbe aka ga-akpara ya.

Nzeako (1972 :193 -194) kowara ntaramahuhu dika:

Ihe na-abia mgbe mmadu mere aru . O kwuru na aru di uzọ abuo, ha bu: aru mmadu metaara onwe ya dika mmaduikporo nwunye nwanne ya nwoke mgbe nwanne ya ka nondi . Na aru mmadu metaara oha obodo : dika mmaduitoro isi okpu refuo , maobu itigbu mmadu were abali gwuo ala ma lie ya . O kwuru na udi aru a naweta ntaramahuhu n' oge odinihu .

Nke a putara na ebe omume ndi a bu aru , na o bu ru na odighi ihe e mere nke a , onye metara ya wee nwuo, na o ga-abu ntaramahuhu nke nna kpadooro umuo ga – amuta mgbe di n'ihu .Ikpeasomanya buonodu mmadu na-akpachara anya nara onye ozọ oke rubere ya, n'ih na o nweghi onye ga-ekwuru ya.O bukwa ihe mmadu mere mmadu ibe ya n'ih na o kariri ya. Ndi na-ekpeso mmadu ikpeasomanya na-echefu na o dighikwanu onye enweghi onye kariri ya n'uzọ nke a maobu nke ozọ .Ebe i kariri mmadu ,o nwekwa onye ozọ kariri gi.Otutu mmadu na-eji n'ih na ya na mmadu buogo,enyi .dg. wee maa onye o dighihe o mere ikpe.Ndi di etu a na-ada iwu ikpe nkumoto bu nke ga-emecha wetara ha ntaramahuhu n'odinihu.

Ntucha Nchocha Ihe E lebara Anya n' Ebe a BuNdi a Ntajianya na ngari di ka ihe so ebute

ikpeasomanya Ụjọ dika otu ihe na-ebute ikpeasomanya Asi
dika otu ihe na-ebute ikpeasomanya.

**Onọdụ na-ebute ikpeasomanya dika e si ziputa ya
n'Iduuazi Igbo .**

Ntajianya na ngarị dika ihe so ebute ikpeasomanya
Ugochinyere Nwata

Ugochinyere Nwata bụ akwụkwọ iduuazi nke Nwokelue (2010) dere . E lebara anya na ntajianya na ngarị dika otu n'ime ihe ndị ahụ so ebute ikpeasomanya. N' akwụkwọ a ,Eze Ikpeaku luru nwanị abụọ . Aha nwaanyị nke izizi bụ Ekemma ebe aha nwaanyị nke abụọ bụ Nnenkwọ . Ha abụọ mutachara otu nwa nwoke , otu nwa nwoke, ma Obiefula bụ nwa Ekemma bụ diokpara , ebe Akwoma bụ osotere diokpara. Ka Eze nwuru , ọ bụ Obiefula kwesiriinochi anya nna ha ma na Nnenkwọ ka nke a mee n'ihị ntajianya o nwere n'ebe Obiefula nọ . Ọ kpara nkata ka e gbuo Obiefula site n' igota ndị ogbu mmadu abụọ bündi tooro Obiefula oge ọ putara mbara ezi inyụ amiri.

Ozugbo Obiefula na – erute nso ebe ọ ga - anyu amiri, ha si n' azu gbachie ya aka n' akpiri wee buru ya gawa n' Omagu di n' obodo Umute. Mgbe ha na – aga n' uzo, o nweghionye ha huru n'uzo n'ihị na chi ekeela abụọ. Ka ha ruru n'Omagu , ha buuru Obiefula togbọ n' ala ka nkukpaka . Obiefula waliri ka ogbawara oso, ha weere egbe tukwasa ya n'azu , ngwa ngwa Obiefula dara n'ala. Ha weere oso na ije lawa be ha, n'uche ha, Obiefula anwola. (Nwokelue 2010:Pg20-21).

Nnenkwọ n'ihl na o chere na Obiefula anwụọla ya na ọgọ ya nwoke bụ Ogbuehi Ezeanyido. Ọ bụ Akụoma nwa Nnenkwọ na-alụ nwa Ogbuehi Ezeanyido. Ogbuehi Ezeanyido na Nnenkwọ na-agbasị mbọ ike ka a ga-esi chie Akụoma Eze. Ka ndi obodo gbakọtara itụ alo ka a ga-esi chie Eze ga-anọchi Eze Ikpeaku n'ihl na obodo adighi anọ na nkiti . Ndi obodo kwekọritara na a ga - akpota dibia afa aha ya bụ Akirika ka ọ gbaa afa iji mata ka obi di Eze Ikpeaku ma ọ ga -ekwe ka e chie nwa Nnenkwọ bụ Akụoma Eze , ebe ọ bụ na Obiefula anwụọla . Ogbuehi Ezeanyido na Nnenkwọ gara be onye dibia afa bụ Akirika nye ya ngari n' azu. Ogbuehi Ezeanyido nyere ya obere akpa nke ego juputara n'ime ya ebe Nnenkwọ nyere ya ego ayoro di iri abuo ka o tinyekwuo na nke Ogbuehi Ezeanyido nyere ya. Ha gwara yaihe ọ ga-agwa ọha obodo. Obi juputara Akirika n'onu n'ihl nnukwu ego ha nyere ya . N'obi anuri , Akirika juru ha ihe ha chorọ ka o mere ha, ha gwara ya ihe ndi a ọ ga-agwa ọha obodo na ọ bụ ihe ọ gbataara n'afa.

Ogbuehi gwara si, achoro m ka i gwa ọha obodo na Eze Ikpeaku sirị na Obiefula buogbanje , n'ihl ya , ọ nweghi onye ga-ahụ ya anya ozọ maka na ọ sorola ndi mmuo mmiri lakpuo na mmiri . Achokwara m ka I gwa ha na nwata ahụ bụ Obiefula si na mmiri wee bia uwa . Gwakwa ha na onye ozọ ga-anochi anya Eze Ikpeazu bụ nwanne ya nwoke bụ Akụoma . Gwa ha na onye obula ekweteghi n' ihe o kwuru ga-anwuri . Nke a bụ iji mee ka onye obula kwenyesie ike maka na ọ dighi onye ndiuanaghii atoto n'ime ha. (Nwokelue 2010:pg34 na 35)

Ọha obodo mechara chie Akuoma Eze . Aha echichi ya bụ Eze Odumodu . Ka o mere afọ atọ , Eze Odumodu gwara ọha obodo na aha ya bụzi Eze Onyeagwa . O meputakwara iwu ọhụrụ nke ọ kwuru na ọ bụ ya ga na-achizi obodo .

Iwu nke mbụ bụ na nwa ọbụla a mụrụbọchi afọ bụ nke ya , nke abụọ na onye zuo ohi e lie ya na ndiụ . Nke atọ na aga na-egbu ejima , nke anọ onye ọbụla ga na - ewetara Eze otu ọkara n'uzọ atọ ihe ndiọ kọtara n'ubi kwa afọ.

Eze gwara ọkụ ekwe mee ka ọha obodo mata iwu ọhụrụ ga-achio bodo ha bụ Isiọha bündi a ;Nke mbụ na onye mụọ nwa ụbọchi afọ Kutere ya Eze .Nke abụọ, onye zuo ohi n' obodo e lie ya na ndiụ .Nke atọ ,onye mụọ ejima si gbuo ya. Nke anọ, ihe onye kọtara n'ubi ya kwa afọ ọbụla, ya kee ya ọkara atọ ma wetara Eze otu uzọ. (Nwokelue 2010:pp51)

Ndi obodo ziputara ndi ọzọ atọ ka gaa be Eze gwa ya na haanabataghị iwu o tiri. Eze egegghị ha nti kama o nyere ndi odibo ya iwu ka ha kpupụ ha ezi. O teghi aka Eze Onyeagwa tichara iwu a , onye mbụ liri mmadu na ndiụ bụ , Ogbuehi Ezeanyido. Ọ hụrụ otu nwatakiri aha bụ Obiọha si ugbo alọta, wee riọ ya ka ọ kwatara ya aki oyibo. Ozugbo nwata ahụ rigoro n' elu, Ogbuehi Ezeanyido tiri mkpu na nwata ahụ bụ onye ohi. Nke a mere ka ndi mmadu gbakọta , Eze Onyeagwa nyere iwu ka e lie nwata ahụ na ndiụ. Ọbụ ụbọchi ahụ e liri nwata ahụ ndiuka egbe igwegbagburu Ogbuehi Ezeanyido. Egbe igwe ahụ boputara nwata ahụ e lirinandiụ .Obodo niile juputara n' anuri n' ihi na onye ajo mmadu anwuola onwu ike.

Mgbe ha na – ekpochi Obioha aja n’ ili , naanị
ihe o na – eti
Na mkpu akwa bu aka m dika ocha .
Hapukwanuu m ooo ,Ogbuehi Ezeanyido maara na
aka dika ocha .(Nwokelue:pp60)

Eze Onyeagwa nọkataara otu ụbọchị gaa na nke onye dibia afa a na-akpọ Akataka. Nwadiibia a gwara ya na nwanne ya bụ Obiefula ka nọndiụ mana tupu ọ lọta, na nne ya bụ Nnenkwọ ga-asa asịsa maka ihe ọjọọ niile o mere n’ala Isiọha. Ka Eze Onyeagwa lọtara, ọ gwara nne ya ihe nwa dibia kwuru. Nne ya jwara isi na ya agaghị asa asịsa ọbụla , ọ sọkwa ya buru n’ igwe kewara abụọ. Ozugbo Nnenkwọ kwuchara nke a ,egbe igwe gbara gbagbuo ya. E buuru ozu ya gaa tufuo n’ ajọọhia n’ ihi na ọ bụ ka omenaala sirị di. Obiefula lọtara ozugbo Nnenkwọ nwuchara .Ndi mmadu huru ya ka ọ na-abata na ngwuru nna ya chere na ọ bụ onye mmuo malitere iti mkpu. Eze Onyeagwa nuru mkpu a na-etị were si n’ obi ya pụta , ka ọ mara ihe a na-etiri mkpu . Ozugbo o lere anya hụ Obiefula , ọ dara n’ala nwuo .Obodo Isiọha nwere nnukwu anuri ka Obiefula lọtara .Ọha obodo chikwara ya Eze . .Aha Eze Obiefula bụ EzeObi. Ka nwunyeEze Onyeagwa huru n’ihe niileadaghariala o weere mma sugbuoonwe ya.

Ntaramahuhū Dika Iduuazi aSiri Ziputa Ya.

N'Iduuazi a, Obiefula tara ahụhụ. Nnenkwonapuru ya oke ruuru ya dika diokpara ma choori igbu ya egbu .O hapukwara ala nna ya ma biri obodo ozootutu afotupu o loghachitekwa . N'aka nke ozo , Nnenkwo na ogo ya nwoke bu Ogbuehi Eze- anyido takwara ahuhụ nke buteere ha onwu n'ih i omume ojoo ha mesoro Obiefula . Nnenkwo na Ogbuehi Ezeanyido bucha egbe igwe gbagburu ha .Nke a bu n'ih i na Nnenkwo juru na o

gaghị asa asịsa ebe Ogbuehi Ezeanyịdo mere ka e lie mmadụ na ndị . Abia n'ebe Eze Onyeagwa na nwunye ya nọ , o bụkwa ọnwụ ihere ka ha abụọ nwurụ . Nke a bụ n' ihi na oji ọfọ ga-ala , maka na ihe onye metara n' ụwa ka ọ ga-eji isi ya bụrụ . Ogbu mmadụ chegharịa maka na ogbu mma na-ala na mma.

KedụKa Iduuazi Sịrị Metụta Ikpeasọmanya.

Iduuazi a metutara ikpeasọmanya n'ihі ntajianya Nnenkwọ nwere n'ebe Obiefula nọ mere o jiri gote ndi ogbuu ka ha gbuo ya. Na ngari o nyere Akirika mere ka Akirika sia asi ma tinyekwa ụjọ n' ime ọtụtụ mmadụ n' ihe afa kwuru bụ na onye obula ekwetaghị ka e chie Akụoma Eze ga-anwụ .Ozokwa site ka Ogbuehi Ezeanyịdo siri weputa onwe ya maka ya bụ okwu n'ihі na ọ bụ onye a na-asọ anyan'obodo Isioha n'ihі ajọ mmadụọ bụ . Ọha obodo gara n'ihu were chie Akụoma Eze Isioha na -e bughịuzọ nye ọtụtụ afọ iji mara ma Obiefula a ga-alọta ebe ọ bụ na onweghi onye mara ka mmiri siri banye n'opi ugboiri.

Ujọ Dika Otu Ihe Na-Ebute Ikpeasọmanya

Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe

Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe (1974) bụ akwụkwọ iduuazi nke Ubesie dere . N' akwụkwọ iduuazi a, e lebaturu anya n'ikpeasọmanya.Ọ bụ eziokwu na ikpeasọmanya abughị ya bụ isiokwu kpomkwem n'akwụkwọ iduuazi a mana onye guru akwụkwọ a . Ubesie jiri maazi Udenze bụ onye na - achi obodo Ndiabia were gosiputa na ụjọ so ebute ikpeasọmanya. Enyi bụ onye nne na nna ya nwurula . Ọ gara binyere nwunye nwanne nna ya bụ Nneka; bụ onye kpara ya eze tupu o si n' aka ya puo , ibi ndi nke aka ya . Enyi

malitere izu ohi bu nke bugara ya Enugu. O nwekwara ndi otu ya na ha niile so ezu ohi n'Enugu . Otu ubochi , ndi otu Enyi gara nnukwu ohi ha gara n'Enugu , e jidere ha mana n'ih i na ah u esichaghi Enyi ike, o soghi ha jee . Ka e jidechara ndi otu ya , ujo jidere ya ,o were gbalaa obodo ya buNdiabia . Ka o lotarachara Ndiabia ,o malitekwara ohi ya , bu nke o zuru af o isii na okara , o mechara choqilachigha Enugu, o kwuru n' onwe ya na o bu ehi ka o ga-eji mechie onuno n' ulo ya . Enyi na ndi otu ya gara ohi n'otu obodo di nso na Ndiabia. Ha kpuru ehi mmadu . Ka ha zutechara ehi ah u, Enyi kpuru ya bu ehi naani ya na-ekenyeghindi ya na ha sor o jee ya bu ohi .

Ndi ohi ah u yiiri garuo na be Enyi maka ike anu. Ma Enyi kpuru ehi ah u zoo . Enyi gwara ha na ya amaghi ihe ha na-ako . Mgbe ha bidoro ruwa uka , Enyi tiri mkpu, ndi obodo were gbakoo .

Ndi obodo jidere umu okorobia ato ah u . Enyi bidoro kwara ndi obodo na ndi otu ya bundi ohi .

Ha kporo aha obodo ha jere ohi na onye ha gara ohi na be ya . Ndi obodo jidere umu nwoke ato ah u, kee ha agbu . (Ubesie 1974: pg 48).

Ndiabia maara na aka Enyi ga-adiri na ya n'ih i na umu okorobia ah u gunyere Enyi mana onye saghee onu , o mechie n' ih i onye obula kporo Enyi aha abanyela na nsogbu . Maazi Udenze na ndi obodo maara n'ebe nwata na-ebe akwa na-ar u aka na nne ya anoghi ya nna ya ga-anoriri ya . N'ih i na ahuhu niile a tara ndi ohi a , emeghi ka ha hapuikpo Enyi aha . Maazi Udenze mechara noro n' ihu mmadu niile maa umu okorobia

atondị ahụ ikpe ma juo Enyi ihe a ga-eme ha .Enyi sirị ka apia ha utari. Nwoke e zuuru ehi ya, chere na a ga-akpuputara ya ehi ya , e nweghikwanu onye tupuuru ya onu.

Maazi Udenze ji aghughu, maka mmadu emee kpapuo ya bu etuto. O juo Enyi ihe a ga – eme ha, Enyi wee si ha pia ha utari maka ido ha aka na nti. Mmadu niile chiriuchi, lasaa , mara ihe gara . Nwoke ahụ e zuuru ehi ya juru maka ehi e zuuru,ma ajuju ahụ gara ika mma ma a juhi yaaju , maka na o juta isi nkita , o nweghi ihe o ga – eji agba ya mee.(Ubesie 1974:pg 49)

Enyi mechara loghachite Enugu . O malitekwara izu ohi ya na ndi otu ya. Ha gara ohi n' otu uloka di n'otu obodo a na-akpo Zengu di n'ugwu Hawsa . Ha tikporulokaku ahụ ma buru ego . Enyi gbalatara Enugu ozugbo ha zuchara ohi ahụ mana aka mechara kpara ya .O bukwa n'ulo mmanya ka ndi uwe ojii jidere ya . Ndi uwe ojii turu ya nga afọ ise . Ka Enyi putara na nga , o lara obodo ya buNdiabia . O weere ego o zutere n' ohi wuo nnukwu ulo elu . Enyi mechara buru nnukwu onye oru ugbo ,o cheghiariri nke na ndi ya obodo jizi ya eme onu .

Ntaramahuhu Di ka Iduuazi a Siri Ziputa Ya.

Umụ okorobia ndi ya na Enyi soro jee ohi mgbe Enyi ka no n'obodo Ndiabia budi a tara ahuhu site n'ipia ha utari iji doo ha aka na nti . N'aka nke ozo , Enyi bu onye mere ka e kpeso umu okorobia ahụ ikpeasomanya takwara ahuhu nke kariri nke ndi a pịara utari tara n'ulo nga . Enyi noro n'ulo nga afọ ise . O bukwa ohi kara idula ya ala mmuo kama na o biariri chegharia ma ghoo ezigbo mmadu n'ikpeazu.

KeduKa Iduuazi Sirị aMetuta Ikpeasomanya.

Iduuazi a metutara ikpeasomanya n'ih i na Maazi Udenze bu Igwe na-achiNdiabia n' ujo ekweghi ya maa Enyi ikpe, kama o mara naanimumu okorobia ha na Enyi soro zuo ohi ikpe . Maazi Udenze juru Enyi ihe a g-eme ha , Enyi sir i ka a pia ha utari. N'ih i ujo, Maazi Udenze agwaghi kwanu Enyi ka o kpuputa ehi ha zutere bu nke o ji , kama na a piachara umu okorobia ahutari mmadu niile wee lasaa.

Ujo Di ka Otu Ihe So Ebute Ikpeasomanya

Ukpana Okpoko Buuru bu akwukwo iduuazi nke Ubesie (1975) dere . N'akwukwo iduuazi a , e lebara anya n'ikpeasomanya nke oma . Obodo Ifite Amaeke bu nke ndi amakekwu na ndi ohi juputara n'ime ya .Ha bundi kporo onwe ha ndi odogwu. O bundi odogwu mere na Ifite Amaeke adighi mma . Otutu oge ndi, Ifite Amaeke na - atuujo n'igwa ha ajo ihe ha na-eme . O bu naani Maazi Obijiofo bu onye anaghii atuujo n'igwa ndi odogwu gbasara ihe ojoyo ha na-eme . Nke a , mere ndi odogwu jiri kpo Maazi Obijiofo asi ma na-achokwa uzo igbu ya oge obula. Obijiofo na umu ya abuo bu Jidefo na Obiora gbapuru laa Umwaro .Otu ubochi Maazi Obijiofo na umu ya si Umwaro bia ichu nta .Ndi odogwu huru ha wee chere ka ha gafere .Ka Maazi Obijiofo na umu ya gafechara, ndi odogwu jiri nwayonwayoo na - eso ha n'azu were ruo ebe ha chorochu nta .

Mgbe ndi odogwu huru ha , ha kworogbo ha gaa n' akuku mmiri zoo, chere ka ha gafee mgbe ha gafere , ndi odogwu ahụ jiri nwayoo na-eso ha n'azu ugbo a, ha eruola ebe ha chorochu nta , wee rituo .(Ubesie 1975:pg 29)

Ọ bụ n' ọhịa ahụ ka ndị Ifite Amaeke ma ndị Ụmụaro na-abịa achụ nta . Ka ha rituchara n' ụgbọ , Obijiofọ hụrụkwụ ele were tūrụba ele gawa . Mgbe ahụ ka ndị odogwu ji nwayọọ na-eso ya. Ha wakporo ya ma gbuo ya. Mkpụ Obijiofọ tiri, mere ka ụmụ ya gbara ọsọ bịa . Lekwa ka ndị odogwu ji mma na-egburi Maazi Obijiofọ.

Mgbe ha gbaruwere nso, Jidefọ letiri anya , hụ ebe otu odogwu ji mma ese nna ya uri n' ahụ .(Ubesie 1975:pg 30)

Ndị odogwu mechara buri ozu Obijiofọ na-ala, bụ nke ụmụ Obijiofọ bụ Jidefọ na Obiora mechara naputa ha. Ka o mere otutu afọ Maazi Obijiofọ jiri nwuo, Jidefọ na Obiora laghachiri obodo ha bụ Ifite Amaeke . Ụmunne abụndi a malitekwara ibu agha n'aka ndị odogwu ọzọ .O nwere ubochi ekwe bidoro dawa na ndieeri maka ndi ohi , ma na ndi mmadu putachara n'ihi na Jidefọ na Obiora aputaghi, ndi odogwu siri na o bu ha zuru ya bu ohi . Mgbe chi foro, otutundi odogwu biara be ha si na o bu ha zuru ohi ahụ n' ihi na ha aputaghi oge ibe ha putara . Ndị Ifite Amaeke mechara kpebie na Jidefọ na Obiora ga-anuriri iyi , bụ nke ha nuru mana iyi ejideghi ha, n' ihi na aka ha diocha .

Mgbe e butere iyi , Maazi Jidefọ wee bido nwa iyi si; o buru na o bu m zuru ohi a maobu nwanne m nwoke, ma o bu buru na nna anyi emetula ihe mmadu aka mgbe o nondi, onwu kpochapu ezinaulo anyi niile.(Ubesie :pp37)

Iyi ahụ Maazi Jidefọnurụ meturu mmadu niile n'ahụ , n'ihi na ezinaulo otu onye na-anuru iyi ji onwe ha n'aka . Ka o mere izu asaa Jidefọ na nwanne ya nondi . Ha gara ahia iji gosi ndi obodo n'aka ha diocha.

Ka e mechara , ndị obodo si na oge eruola mgbe mmadụ niile ga-anụ iyi na onye ọbụla anughị iyi na a ga-egbu ya. Mmadụ niile nuru iyi. Iyi wee gbuo ụfọdụ ndị odogwu bụ ndị boro Jideofọ na Obiọra ebubo.

Mgbe abali asaa e jiri nọ iyi gasiri, iyi gburu nwoke e zuru ihe ya bụ otu onye odogwu na nwunye ya ma ụmụ ya (Ubesie 1975:pg 38)

O teela aka , ndị odogwu kpawara arụ, ọgba mechara dọo onye ọbụla aka na ntị maka ihie asaa n'anya afọ ahụ , n'ihie na obodo mee ihe emebeghi ihe emebeghi e mee ha . O techeghi aka ọgba wetere ozi a , ndị odogwu malitere ikwu na ha ga-iji akpukpo mmadụ kwee edere ha.

Akpukpo mmadụ kwee. (Ubesie :pg 55)

Ndị odogwu gara toro Kasie onye Ụmụikenga . O bụ naanị ya ka nne ya bụ Mgbaafọ mụtara. Kasie bituru mma aka. N'ihie mma Kasie, obi ebere ekweghi Meenihu jide ya . Otu onye na ndị odogwu siri n'ohia waputa ka o jide Kasie, Kasie miji mma bepụ onye odogwu ahụ isi nke a wutere Meenihu o wee si n'ohia puta wakwu Kasie .

Otu onye n'ime ndị odogwu esila n'ohia waputa ka o jide Kasie , ma Kasie miji mma ya , mee ka isi ya na olu ya togboro n'otu akukuzo, ma ahụ ya noro nke ya iche na-agba kitikiti ka okuko ebughi nke oma ndị odogwu mechara jide Kasie .(Ubesie :Pg 63)

Kasie bụ onye Ụmụikenga . Ndị Ụmụikenga mechara chọwa Kasie . Ka ha mataara na o bụ ndị Ifite Amaeke ji Kasie. Ka ndị Ụmụikenga rutere Ifite Amaeke, ọbụ Maazi Jideofọ

nabatara ha . O ziri ka a kpogodi odogwu. Ka ndi odogwu bjara , Maazi Jideofa kowara ka ume omumu si mee nne Kasie bu Mgbaafu . O riorondi odogwu ka ha mee ebere kpoputa Kasie .Ndi odogwu guoro nne Kasie ihe o ga-eji gbaputa Kasie bu nke Mgbaafu rere ihe ya niile iji hu na o mere ihe a gwara ya. Ndi odogwu gwara nne Kasie na o bu ohu ka o ga-eji gbara Kasie. Ndi odogwu doru nne Kasie aka na nti ka o bia hu ha anya n'otu izu uka .O buubochi ahụ nne Kasie na ndiUmukenga biachara, ka ndi odogwu kpoputara Kasie wee gbuo ya .

N'ime uchichi ubochi ahụ, Ndi odogwu ole na ole jere ebe e dewere Kasie , kpoputa ya , gbuo .(Ubesie 1975:pg 67)

Ka ubochi akara aka ruru , Mgbaafu wekotara ma ohu na ihe oriri nke o ji bia. Ndi odogwu siri ya na o bu mgbe e richara nri , ka ha ga - akpoputara ya Kasie . Mgbe ndi odogwu richara nri, ma tachakwa otu ewu nke e gbuuru ha. Ha bara otu ebe chiputara ha okpukpu isi , aka na ukwu mmadu chinye Mgbaafu.

Mgbe ha richara nri , ha naara ohu ahụ , Baa otu ebe chiputa okpukpu isi, Na aka na ukwu mmadu , chinye Mgbaafu .(Ubesie :pg 69)

Ka Kasie nwusiri, ike uwa a gwuru Mgbaafu bu nne Kasie . O gara were ndi ya gwogogwu a na-akpo o nwere nti , anughi ihe . Ka o mere abaliabuo Mgbaafu gwogwara onwu a, o nwuru. Ndi obodo Kasie budiUmukenga mechara bia ogu n'Ifite Amaeke , ha kpochapurundi Ifite Amaeke tinyere ma ndi kporo onwe ha ndi odogwu.

Ntaramahụhụ Dịka Iduuazi a Sịrị Zipụta Ya.

N'Iduuazi a, Mgbaafọ nne Kasie tara ahụhụ malite mgbe ndị odogwu gwara ya weta ihe ịjị gbara nwa ya bụ Kasie . O rere ihe niile ọ nwere ma ala ya. Ma e mechara gbuo Kasie ma narakwa Mgbaafọohu o ji bịa. Mgbaafọ mechara nwụọ n'ihị na o were ndiụ ya gwọọgwu . N'aka nke ọzọ , ndị odogwu zutekwara ọnwụ nke ha . Ha anaghizindị were kuo edere ha ji akpukpo Kasie kwee . NdịUmụikenga kpochapụrụndi odogwu, ezinaulọ ha na obodo Ifite Amaeke.

KedụKa Iduuazi aSịrị Metụta Ikpeasọmanya.

N'ebe Maazi Jideofọ nọ , ọ maara nke ọma na ndi odogwu abughịjụdindị a na-ariọ biko; ejighikwanu biko ariọta ha ihe n'aka . O nwere mgbe ndi odogwu tooro ada Maazi Jideofọ jere ka o selaa ite mmanya na be di ya , ndi odogwu tooro ya. Ka ndi mmadu gbaara ya ama na o bündi odogwu ji ada ya , Maazi Jideofọ na Obiora nwanne ya gara be ndi odogwu ma nye ha iwu; ka ha dulata ada ya ha tooro , bu nke ndi odogwu mere ozugbo. Ka Maazi Jideofọ na Obiora na-alarusi n' ulọ ha , lekwa ada ya ka o lotara. O teghi aka Jideofọ na Obiora laruru, nwa Jideofọ lotara . O buru na Maazi Jideofọ, nyere ha iwu di ka o si nye ndi odogwu mgbe ha tooro nwa ya , ndi odogwu agaghi egbu Kasie , kama o malitere iso ha anya site n'ije riowa ndi odogwu aririo , ebe o maara nke ọma na ndi odogwu abughịjụdindị a na-ariọ aririo . O makwara nke ọma , na o bu n'ike ka e ji anata ndi odogwu ihe n'aka. O bu n'ihị na o nweghi onye baara ndi odogwu mba maobu nye ha iwu mere na ubochi ahụ a rioro ha biko ka ha hapu Kasie buubochi e dulara ya mmuo . N'ebe ndi Umụikenga so Mgbaafọ bịa IfiteAmaeke nọ . O nweghikwanu ihe ha gwara ndi odogwu, obuladi mgbe ndi odogwu guoro nne Kasie ihe

ọ ga-ewete tupu ha akpọnye Kasie . Ndi odogwu nyere Mgbaafọ iwu ka o wekọta ihe ndi a n'otu izu ma gbakwaa ụzọ bịa tupu nkwa ya agaghị afọ otu isi akwu wee nwuo .

Mgbe Mgbaafọ kwetara iweta ihe ha guuru ya . Ndi odogwu doro ya aka na nti ka ọ bịa hu ha anya n' otu izu . Ma ọ buru na ọ nwughị obu n' aka bịa, n' ụbọchi ahụ , nkwa ya agaghị afọ otu isi akwu wee nwuo .(Ubesie 1975:pg 70)

Ka a na-enye Mgbaafọ iwu a , ndiUmukenga soro ya bịa Ifite Amaeke gbara nkiti , na-asondị odogwu anya wee ruo mgbe e gburu Kasie.

MmaduNwere Ike IjiUjọ Maa Onwe Ya

Mmadu Ka A Na – Arịa bu akwukwo akuko nke Okeke (2012) dere. Iduuazi alebara anya n'ikepasomanya. N'akwukwo akuko a, Mejo Udemba nwere ebe ọ na - azuumanumanu .Mejo Udemba bu ezigbo anuruma . Otutu oge, ọ na – anọ ihe kariri abali abuo n'ebe ọ gara inu mmanya ma chefu na ọ ga - enye umu anu na-azu nri. Umanumanu nigidere na-ahutazi onwe ha di ka ndina-enwe otutu mmekpa ahụ n'aka Udemba , ha wee chọwa ụzọ inwere onwe ha. Otu ụbọchi, mbe bu anu nke e ji Okeosisi were mara, kporumanundiozo nzuko . Ha malitere nzuko mgbe Mejo Udemba labachara ura . Ọ bu Okeosisi tochara umanu niile no n' ugbo Mejo Udemba . Okeosisi malitere igwa ha okwu , na ọ bu mmadu bu onye iro ha nwere, n'otu ụbọchi na ha ga-esiriri n'okpuru mmadu puo. N'oburugodu na ha emerie mmadu n'agha , ha anwakwala anwa mee ka mmadu .O gwara ha na onweghi anu ga-eyi akwa , na onweghi anu ga-anu mmanya, maobu metu ego aka maobukwanu

megbuo maobu gbuo nwanne ya. N'ihi na ihe ndi a niile bu omume ojoo nke mmadu na-eme . O gakwara n' ihu gwa ha n' umuanu niile ha nha , na o dighi onye ka ibe ya.

Okeosisi gwara ha na o bu mmadu bu onye iro ha nwere. N'ihe obula ji ukwu aga bu onye iro anyi mana ihe obula ukwu ano maobu nku bu enyi anyi. Ma chetakwanu , o buru na anyi ga-agba mmadu mgbu , anyi agaghi emekwa ka mmadu. O nweghi anubula ga- eyi akwa, nuu mmanya , see anwuru ike ,maobu metu ego aka maobukwanu gbaa mgbere anu ibe ya .Ihe niile umu mmadu na-eme bu ajo ihe .Ma nke kachasinu, o nweghi anubula ga- emegbu anu ibe ya, ma o siri ike maobu na o sighi ike , ma o wara anya maobu na o waghi ;ma o pere mpe ma o buru ibu. O nweghi anu ga-egbu anu ibe ya ..Anyi niile ha nha ; o nweghi onye ka ibe ya (Okeke2012:pg 15 na 16).

Ka o ruru ihe dika onwa isii n'afu , umu anumanu busoro Mejo Udemba agha n' ihi na ka umu anumanu rucharu oru , o nweghi nri obula o nyere ha , kama o puru onwe ya na nke Ofoka bu ebe o noronujupuchaa mmanya afu chefuu maka umu anumumundi ruru ya oru . Ka chi ubochika boru , Mejo Udemba siri ebe o gara inu mmanya na Satodee lota . Iwe juputara umu anumanu obi nke na ha busoro Mejo Udemba agha. O turu Mejo Udemba n' anya na. umu anumanu na – apibutari lusoro ya ugu . Ka ugu Mejo Udemba na umu anumanu bjara sie nmukwu ike, Udemba na ndioru ya siri ngwuru be ya gbapuso ebe umu anumanu chuwara ha.

N'ekwughị ,akaghị aka , Mejo na ndioru ya huziri onwe ha ebe a na-agba ukwu ,na-aga ha mbo ; na-adu ha mpi. Nke a bu izizi ha na-ahumu anu n'udi iwe a. Ajuru ha na-aju onwe ha bu ,''Kedu ka umu anu ha na-apia utari mgbe na etu masiri ha si tugharia piawazia ha'' ?. Ya bu ihe riri ha onu .Mbo niile ha gbara iji chekwaa onwe ha lara n' iyi, nke mere na ha niile gbara osokwu eru ala . Ha niile jiri mbo mbooso n' eleghi anya n'azu . Ha mmadu ise gbapuru, gbagawa n' uzọ e si apu n'okporo uzọ. N'azu ha ,umu anumanu juputara n' onu na-achuso ha n'ike n' ike. (Okeke 2012:pg26 na 27).

Ugbu a, umu anumanu enwerela onwe ha . Ha anoghikwa n'okpuru mmadu . O bu agu ka a na-akpo Agumba na Akirika . O buka ha abuo ka ha jiri mere ndi isi ha . Agumba na Akirika hichapuru ugbo Mejo Udemba deburu , ma dee ya ogige umu anumanu . Ha meputakwara iwu asaa bu nke ha kwuru na o ga-edu ha mgbe niile . Ha dere iwu a n'ahu aja ka umu anumanu niile nwee ike idi na-agu ya mgbe obula . Iwu asaa

1. Ihe obula ji ukwu abuo aga bu onye iro.
2. Ihe obula nwere ukwu ano ma o bu nku bu enyi
3. O nweghi anumanuobula ga-eyi akwa
4. O nweghi anumanuobula ga-arahu n' elu akwa
5. O nweghi anumanuobula ga-anu mmanya oku
6. O nweghi anumanuobula ga-egbu ibe ya.

7. Ụmụ anụmanụ niile ha nha. (Okeke 2012:pg32 na 33).

Agumba na Akiriika bu ha na-achikwa ụmụ anụmanụ mana o nweghi mgbe o ji adabara ha abuo .Ka ụmụ anụmanụ nwechara onwe ha , ụmụ nkita a na-akpo Ugbene na Uja muruumu iteghete . Akiriika kpopurumu nke nkita ndi a muruohuru na – azu ha na nzuzo. Ka o techara aka , ụmụ anụmanụ chefuchara ihe gbasara ha , ụmụ anụmanụ amaghi na o nwere ebumnobi o jiri mee nke a. Mgbe obula ụmụ anụmanụ nwere nzuko , o bundi isi abuo a, Agumba na Akiriika ka a na-aria n'ihi na okwu anaghiji adabara ha abuo , otutu oge , ndi isi a na-ekewa ụmụ anụmanụ otu abuo. Ya bundi kwenyeere Agumba na ndi kwenyeere Akiriika . Agumba na Akiriika tuputara alo ka a ruo igwe na-enye oku na mmiri pompu . Akiriika mechara o nweghizi mmasi maka nke a . Nke a butere ndi kwe na ndi ekwela .Otu abuo daputara ; ya bu otu ndi kwenyeere Agumba na otu ndi kwenyeere Akiriika . N' ihi na Agumba nwere onatarachi n' okwu onu . Nke a , mere ka ndi no n'otu ya were buo ibu n'onuogu , ụmụ anụmanụ niile kpebiri na ha ga-atu vootu , n'ubochi mbinye aka a , Agumba kwuchara okwu noro ala , ozugbo Akiriika biliri oto , roo Agumba anya, gbuo nnukwu okporofia nke a na-anutubeghi n'onu ya mbu , nke a mere ka ụmụ nkita ahụ Akiriika na-azu puta were so Agumba oso bu nke ha ji chupu ya n' ogige ụmụ anụmanụ .

Mgbe Agumba kwuchara okwu. O doro onye obula anya ebe o ga-ebinye aka . Ozugbo o mechiri onu nodu ala . Akiriika biliri oto , roo Agumba anya , gbuo nnukwu okporofia nke a na – anutubeghi n' onu ya mbu . Nke a butere nnukwu mkpotu n' ezi . Iheozo a huziri bu nnukwu nkita iteghete yicha igwe n' olu ka ha

nɔbatara n' ime ɔba ahɔ . Ha kwogara ebe Agumba nɔ. Mana ɔ maliri n' oge site n' ebe ahɔ nke mere na mbɔ ha enweteghi ya . N' atufughi oge, Agumba tinyere isi n' ɔnɔɔzɔ, ɔmɔ nkita ndi a nyere ya ɔsɔ . Site na mgbagwoju anya na jicha ha ikwu okwu , ɔmɔ anumanu niile gbakorɔ n' ɔnɔɔzɔ ikiri ihe na-eme. Ugbu a, Agumba na-agbafɛ ugbo ha banyere na nnukwu ɔzɔ . ɔ na-agba etu o nwere ike mana ɔmɔ nkita ndi a eruwela ya nso . Na ntumadi, ɔ dara n' ala.

ɔ di ha niile ka ha enwudela ya , mana Agumba bilikwara ozugbo gbasiwe ike karija etu ɔ na-agba na mbu. ɔmɔ nkita ndi a eruwekwala ya nso ɔzɔ. Otu n' ime ha tadoro ya n' ɔdu mana ɔ hichapuruɔdu ya ozugbo. Agumba tinyere ume ya niile, si n'obere oghere di n' aja miffee; a hukwaghi ya anya ɔzɔ.(Okeke 2012:pg68 na 69).

Kemgbe a chupuchara Agumba , egwu juputara ɔmɔ anumanu ahɔ . Akirika na -emezi ka o siri sɔ ya, o jiri nwayɔɔ na-enupu isi n'iwu asaa bu nke o jiri aka ya mee . Site n' irahu n'elu akwa , ma gonahuumu anumanu. Site na nwunye ya Uteeze igbachitere ya na nke a abughii iwu .

Uteeze nwunye ya, bu onye chetere na o bughii irahu n'elu akwa bu iwu kama na ɔ buisa akwa n'elu ya .(pg 88)

Kemgbe Akirika chupuchara Agumba , Akirika jiri aka ya chie onwe ya igwe ɔmɔ anumanu. Tinyere nkita iteghete na-eche ya nche mgbe niile bu nke uja ha na-eme ka egwu na-ejuputa ɔmɔ anumanuahɔ mgbe dum .Akirika kporomumu anumanu niile nzuko , ha amaghi na ɔ bu ka ha kwuputa mmehie ha, ka o jiri kpoɔ ha .

Akiriika kpokoro ha ka ha kwuputa aru ha kpara. Otutuumu anumanundi dika umu ezi , umu nnekwu okuko , aturu , umubogwu jiri n' ihi ujo were mawa onwe ha ikpe ; na o bu onye iro Akiriika o chupuru achupu bu Agumba bu onye na-eme ka ha na -enupuru Akiriika isi , n' ihi na ha n' Agumba na-ahu na nzuzo . Umu anumanundi kwuputachara ihe ndi a, Akiriika nyere umu nkita iwu ka ha tagbuchaa umu anumanundi a .

Umu ezi kwuru na ha na Agumba na hu kemgbe a chupuru ya . Umu nnekwu kwuru na Agumba biakwutere ha na nro dunye ha ka nupuru obodo isi . Aturu kwuputara na ya nyunyere amiri n' ime umi mmiri onunu ha na o bu Agumba dunyere ya mee nke ahu . A noro ebe ahu gbuo ha niile. Etu a ka nkwaputa na ogbugbumu anumanu gagidere ruo na ozu umu anumanu adojuo n'ihu Akiriika.(pg 110 na 111)

Akiriika ka bukwa onyeisi umu anumanu n'agbanyaghi ahuhu niile o na-ata ha ma ndio na-egbu . Akiriika malitere ya na umu mmadu izukorita ahia . Otu nwoke a na -akpo Okezie bu ya na Akiriika na-ezurita ahia . Akiriika mechara chewa uche na umu mmadu ga-anapu ya ugbo umu anumanu ma gbuo ya. O ziri Maazi Okezie ka o bia .O buubochi Maazi Okezie bira ka Akiriika na umu agundiozo nwoghariri n'udi mmadu . Nke a were buru ihe iju anya nyeere umu anumanundiozo, n' ihi na ha amaghi na ihe mmadu na-eme di Akiriika mma n'agbanyeghi na o bu ya tiri iwu na ihe obula nwere ukwu abuo bu onye iro.

Ntaramahuhu Dika Iduuazi a Siri Ziputa Ya.

Umu anumanu tara otutu ahuhu n'aka Akiriika malite mgbe o chupuchara Agumba. Otutu anumanu bundi o

gburu egbu ebe otutu budiyo chufuru achufu . N'aka nke ozọ Akirika mataara n' ahuhu ga-abjara ya n'odinihu . O gara gbanwee n'udi mmadu ma ghorozie mmadu .

Kedu Etu iduuazi a Siri Metuta Ikpeasomanya

Iduuazi a metutara ikpeasomanya n'ih ihi umu anumanundi dika umu ezi, umu nnekwu okuko , umu aturu na umuobogwu budi Akirika nyere iwu ka e gbuo , e nweghikwanu ihe ha mere . Ha ahụ beghikwanu Agumba anya kemgbe Akirika chupuchara ya kama na o bu n' ih ihi ujo ka ha jiri maa onwe ha ikpe bu nke buteere ha onwu.

AsiDika Otu Ihe SoEbute Ikpeasomanya

Chinenyeze bu akwukwo iduuazi nke Epuchie na Obichere (2001) dere . Iduuazi a lebara anya n'asi dika otu so ebute ikpeasomanya . Odee jiri Chinenye bu nwaodibo Eze Onyeike were gosiputa na asi so ebute ikpeasomanya . Chinenyeze bu akwukwo iduuazi gbagidere ukwu n'akwukwo nsọ (Genesis 37 -46) ebe a korọ maka nro Josef nke butere mkpomasi umunne ya na nrefu ya . Chinenye buonye a muru n'ezinaulo Njoku na Ulluma . Chinenye bu ezigbo nwata nke maara ihe nke ukwu . Otu ubochio roro nro ebe ya na umunne ya na-eke ukwu oka n'etiti ubi, ukwu oka ya biliri guzoro oto mana ukwu oka nke umunne ya na-agba nke Chinenye gburugburu na – akpokwa isiala enye ya.

Chinenye siri n' abaliunyaahu ano m na nro hu ebe mu na umunne m niile na-eke ukwu oka n'etiti ubi; ukwu oka nke m biliri oto . Mana ukwu oka nke unu na-agba nke m gburugburu; na-akpokwa isiala enye ukwu oka nke m (Epuchie na Obichere 2001:pg 12)

Nna ya baara ya mba ma juo ya ihe o na akowa; o bu na ya bu nna ya, nne ya na umunne ya ga na-akpo isiala enye ya . Ma ka nke a mechara , o teghi aka Chinenye rokware nrozo bu nke meziri ka umunne ya chowa uzo igbu ya . O kpokoroumunne ya ndi o zere nrozo roro ; ebe onwa, anyanwu na kpakpandio iri na otu na-akpo isiala enye ya .

Chinenye emeppee onu ya si ; taa na nro ,onwa ,anyanwu na kpakpandio iri na otu na ndiozo na-akpo isiala enye m. Ka o sepuruonu, nna ya gboro ya.(Epuchie na Obichere :pg 34)

Nna ya bakwara ya mba ozo si ya, ma o putara na ya ma nne ya ga-akpo isiala enye ya . Site mgbe ahụ Chinenye zechaara ha nro nke abuo roro , umunne ya kpebiri na ha ga-egburiri ya . Nna Chinenye na-akpa ewu , aturu na ehi . O bukwu umunne Chinenye na-edupu anuulondi a n'ohia ebe ha na-ata nri . Otu ubochi , umunne Chinenye alotaghi n'oge ebe ha jere iduga anuulondi a maka ita nri . Nna Chinenye gwara ya ka o gaa mata ihe ji umunne ya .Ka Chinenye na-erute ebe umunne ya no nso , ha siriri na taa ka ha ga-egosi ya na peni bu toro , gwakwa ya na o bu soosoonu ka e ji mee nai .

Ka Chinenye rutere ha nso , umunne ya maburu ya tunye ya olulu di n'ebe ahụ , ma otu nwanne Chinenye siriri na o baghi uru obula ha ijiri aka kwafuo obara nwanne ha . O turu alo ka ha refuo Chinenye n' aka ndi obodo Umogbunu ndi na-azu ahia ohu, na-esite n'uzo ahụ agafe . Mgbe ha lotara n' ulo ,ha siriri nna ha na anuhia adogbuola Chinenye. Nna ha bu Njoku bere akwa , tie aka n'obi , ma mechaa were uwa ka o si hu ya .

Ka Chinenye rutere nso ebe ụmụnne ya nọ, ha lepuru anya hu ka o na-abia. Ihe dapuru ha n'onu bu "Lee onye oka nro ka o na-abia. Taa ka o ga-arodebe nro ya ahụ. Anyi ga-egosi ya ihe oku ji nti oke eme. Taa ka anyi ga-agwa ya na toro bu peni ato, gwakwa ya na o bu sososonu ka e ji mee nai". Mgbe Chinenye rutere, ha nwuchiri ya, choo igbu ya. Ha maburu ya tunye ya n'ime olulu di nso n'ebe ahụ nke na-enweghi mmiri di ya. Ma Nnanna gwara ha na o gaghi aba uru obula ka ha jiri aka ha kwafuo obara nwanne ha. O turu alo ka ha refuo Chinenye n'aka ndi Umugbuu ndi na-azu ahia, na-esite n'uzo ahụ agafe. (Epuchie na Obichere 2001:pp 41 na 42).

N'obodo Umugbuu e regara Chinenye, onye goro ya bu Eze Onyeike. Chinenye malitekwara igosikwa ihe o bu. O na-etokwa n'amamihe. Ma na-amawanye mma. Eze Onyeike huru ya n'anya; nke na o bu Chinenye na-eje ahia izuta ihe e ji esi ofe na umu ihe ndiozo. Nwunye Eze a na-akpo Loolo Onyeike malitere inwe mmasi n'ebe Chinenye no. Otu ubochi, o kporo Chinenye ka ha abuo mewe enyi mana Chinenye siru ya na o bu ihe ihere ime ihe di otu a ebe nne ya ukwu no. Chinenye juru aju, mgbe Loolo huru na ya emeela onwe ya ihere n'ihu, Loolo punahuru Chinenye efe nke elu ahụ ya gaa dote. Loolo chere uwa ya elu, chee uwa ya ala, bia choputa na atumatu akulanu. O ga-ahapu nwata ike nsi a menyere ya ihere n'anya ka o laa n'efu mbanu, kama o chetere asio ga-eme. Ka Eze Onyeike lotara, o beere akwa gwa ya na Chinenye chorodakpo ya. Eze Onyeike kpuru Chinenye tinye na mkporo, were ruo ubochi a ga-egbu ya.

Ekwughị ekwu , a kaghị aka Eze Onyeike alọta, Lọlọ eze eburu anya mmiri aruruala gakwuru di ya mgbe di ya juru ya ihe merenu . O sirị na ebelebe gburu n'ulo ha taa. O mepere onu ya koro Eze Onyeike etu Chinenye sirị bata n' ulo ha, sorokwa ya bu Lọlọ Eze banye n' ebe ha na-ehi ura, rịo ya enyi. O gosiri Eze uwe o natara Chinenye mgbe ya bu ajo nwata chorojimanye ya amanye iji mezu mbunuche ya. Iwe were Eze nke ukwu, nke mere o jiri nye iwu ka a kpochie Chinenye n'ulo mkporo ruo ubochi a ga-egbu ya.(Epuchie na Obichere 2001:pp50 -51)

Ka ubochi ole na ole gasiri , Lọlọ dara na nnukwu oria . Eze Onyeike buuru ya gaa ulo ogwu. E nweghike ichoputa ihe na-aria ya. Oria Lọlọ bjara na-akawanye njo kwa ubochi nke na o na-ekwugheri ekwugheri ka onye isi mebiri . Mgbe izu uka ole na ole gasiri , Lọlọ malitere guwa otu egwu bu nke ndi Nqosu na ndi dokita o no n' ulogwu ha bjara tinye uche na ya . Egwu a, bu egwu na-egosi n' aka Chinenye diocha.

Ka o na-agu egwu a , onye lere ya anya na mkpuru anya ga-eche na o bu onye nwuru anwu . Dokita kporo Eze Onyeike ka o bia nuru egwu nwunye ya na-agu . Ka Eze bjara gerechaa egwu a, o doro ya anya na aka Chinenye diocha .

Mgbe Eze Onyeike rutere , jiri nti ya nuru egwu nwunye ya na-agu , egwu turu ya. O gwara ndi na-agwo Lọlọ ya ka ha nyewezie ya ogwu na o ga-agbake n' oria ahụ. O noghi ihe ruru abali abuzozo Lọlọ Eze gbake n' oria ya, si ebe ahụ lota . Ka ihe chukwu kwuru wee mezu , Eze Onyeike enweghi mgbe o ji kpochie Chinenye n'

ulo mkporo ahụ . Ma n' ebe Eze nọ, ọ marala na
aka nwata a diocha . (Epuchie na Obichere: pp52)

O meghi abali abuo, nwunye ya gbakee n'oria were
loghachi . Loqo rioro Eze Onyeike ka o kpoputa
Chinenye n'ulo mkporo ma Eze Onyeike juruaju . Obi
adighi ya mma n'ebe nwunye ya nọ, mana o ga-achupu
nwunye ya achupu ; ka o ga-egbu ya egbu .

Loqo yoro Eze elu ,yoo ya ala ka o kpoputa
nwata ahụ na mkporo ma Eze gbachiri obi ya, ma
were ihe duchie nti ya .Obi adighi mma ebe
nwunye nọ ma o ga-eme gini?.O ga-achunu Loqo
nzuzu ya achu ka o ga-egbu ya egbu.(Epuchie na
Obichere 2001:pp 52)

Chinenye norootutu afo n'ulo mkporo ma na o
ruruotubochi , Eze Onyeike roro nro ebe ehi asaa tara
ahu loro ehi asaa buru ibu . Nke a juru Eze Onyeike
anya . O kporootutundioko nro ma o nweghi onye mara
mputara nro ahụ . Otu onye toro Eze Onyeike alo ka o
kpoo Chinenye n' ihi na ulo mkporo nọ, na o
na-akorootutu mmadu nro . Eze Onyeike kpoputara
Chinenye bu onye kwara ya n' unwa na-achida n' uwa
niile .

Eze gwara Chinenye nro roro si; Ahuru m ehi
asaa gbara ibu n'akuku mmiri ebe ha na-ata nri.
Ozokwa, leekwa n'ihu m ehi asaa ozo bundi
tara ahụ dika aziza biara lee ehi asaa buru ibu ,
mepee onu lorochaa ha n'otu 'n otu.Chinenye
gwara Eze na nro abuo ahụ bu otu ihe.Na ehi
asaa buru ibu na-egosi afo asaa nri ga-adi n'uju.Ebe
ehi ndi tara ahụ na-egosi afo asaa nke aguu ga-
apia ndi mmaduutari n' elu uwa.(Epuchie na
Obichere :pp54).

Ozugbo nro ahụ Eze rọrọ malitere na-imezu. Nri jupụtara n’ebe niile ma nke a teghi aka unwu malitekware, mana n’ihi na Eze chekwara nri , agụụ egbughịndi mmadu .Eze Onyeike kpọtara Chineye ma mee ya Gọvanọ .Ọ bụ ya na-elekọta ihe niile gbasara nri ma ka e si eresa ndi mmadu . Ọ bụkwa be Gọvanọ Chinenye ka mba niile na -abịa azụta nri . Ọ bụ n’oge ahụ ka ụmụnne Chinenye bịara izuta nri . Chinenye chọtara ndi ha bụ ozugbo. Ha kpọkwaara ya isi ala ,rịọ ya mgbaghara ọ gbaghakwara ha ,ma gwa ha gaa kpọta Njọkụ bụ nna ha . Ha niile biaziri biri na Ụmụogbuu.

Ntaramahụhụ Dị ka Iduuazi a Siri Ziputa Ya.

N’ iduuazi a, Chinenye tara ahụhụ n’ihi asị Lọlọ Eze Onyeike sikpodoro ya . Ọ nọrọ na mkpọrọtutu afọ ebe ọ nọ na-eche mgbe a ga-egbu ya . Chineke si nrọ Eze rọrọ were zoputa ya. Abia n’ebe Lọlọ nọ , ọ dara orịa ozugbo ọ asị ahụ .Orịa ekweghikwanu a hapu wee ruo mgbe o kwuputara ihe o mere . Ọzọ n’ihi na Eze Onyeike a chọtala na ọ bụ asị ka nwunye ya siri, nke a mere ka ọ ghara inwekwa ntukwasị obi n’ebe Lọlọ ya nọ.N’ebe ụmụnne Chinenye nọ ,ha mechakwara kpọrọ ya isiala n’ikpeazu bụ nke ha ji maka ya wee chọọ igbu ya

KeduKa Iduuazi Siri a Metuta Ikpeasomanya.

Ọ bụ eziokwu na Eze Onyeike amatala n’aka Chinenye diocha, mana ọ kpọtaghị Chinenye na mkpọrọ, n’agbanyeghi na Lọlọ mesiri rịọ Eze ka ọ kpọta Chinenye .Eze na-eche ka ya na Lọlọ ya na Chinenye ga-esi birikwa n’otu onụlọ nakwa ihe ndi mmadu ga-ekwu .Nke a mere ka Chinenye nọrọ n’ulọ mkpọrọ na -eche ụbọchị a ga – egbu ya wee ruo n’Eze a rọrọ nrọ. Ọzokwa, Eze Onyeike kere ikpe naani n’onu nwunye ya

bụ Lọlọ, o echeghi echiche nke oma na o nwere ike ibu okwu asi ka Lọlọ na-ekwu .Nke a bu n'ihi na o nasọ anyanwa na Lọlọ ga-asi na o nweghi ahuhuo tara Chinenye. O bu ya mere na ike gwuru Eze Onyeike mgbe o jiri nti ya nu asisa Lọlọ sara n'uloogwu .

NdiOdee Na ka ha Siri Jiri iduuazi ha Were Gboo Nsogbu a BuIkpeasomanya.

Ikpe n' onwe ya, abughii ihe ojoo, kama na o bu akparamagwa ndi mmadu gbakoro n'ikpe maobu na onodu di etu a , na-eme ya buonodu ka o joo njo, n'ihikwughii ihe kwesiri ka e kwuo maobu mee mgbe kwesiri ekwesii n'onodu ahụ daputara. N' iduuazi niile e lebara anyanwa na nchocha a , otu ihe ka ha niile na-arutu aka. N' ikpeasomanya na-adaputa mgbe ndi mmadu emeghi ihe kwesiri ka ha mee n'ihii ujo, ngari maobu anyakwu .dg . N'ihii nsogbu a, onye obula e kpesoro ikpeasomanya na - anọ na nwute na ndi ya niile maobukwanu site na nke a nwuo. Na *Chinenyeze* na *Ugochinyere Nwata* , odee ji ndi isiagwa digasi na ya bu iduuazi were gosi na onye e kpesoro ikpeasomanya na-anọ na nwute ogologo ndi ya niile . Na *Mmiri Oku Eji Egbu Mbe* , odee ji agwa ndi ohi ha na Enyi yiri zuo ohi , bu nke e mesiri taa naani ha ahuhu ma hapu Enyi, na-emeghi ya ihe obula were gosiputa n'onye e kpesoro ikpeasomanya na-anọ nwute . Na Mmadu Ka Na-Aria na Ukpana Okpoko Buuru , odee gosiputara na ikpeasomanya nwere ike ibutere onye e kpesoro ya onwu . Ihe butegasiri ikpeasomanya n'iduuazi ndi a niile, abughii ihe ozo kari na ndi mmadu e meghi ihe kwesiri ka ha mee, mgbe o kwesiri ,wee ruo mgbe ihe mebisiri.

Ihe A chọputagasiri .

Nchọcha a chọputara ihe ndị a site n'akwukwo iduuazi e labara anya na ya. N' ikpeasomanya nwere otutu ihe na-ebute ya di ka : ego , ngari, ujo ,asi, anyaukwu na ntajianya .d.g. N' iduuazi ndi a , ndi e kpegidechara n' ikpeasomanya budi no n'uzo ziri ezi maobundi aka ha dọcha. Nke a mere ka ha taa ahuhu n'ihe ha e metaghi maobu ihe ha amaghi isi ya, bu nke ha mechara nweta ikpemukwumoto n' ikpeazu . Nke a bu n'ih na o dighi ihe zoro ezo n'okpuru anyanwu . Ihe a maghi taa, a mara ya echi . Ihe obula zoro ezo ga e mechaa puta ihe . Ma obughii taa , o buru echi .

N' aka nke ozo , ndi mere ka e nwee onodu a maobundi na-ekpegide mmadu, budi nnukwu ntaramahuhu na-abiaara kara n'oge ikpeazu. Otutu bu ihe ha metara kpochapuru ha na ezinaulo ha . Ebe otutu n'ime ha bukwa ihe ha metara kpochapuruoha obodo . Ugwu na nsopuru nke ufodu nweburu , bu nke e wepukwara . Nke a bu n'ih na onye na-eme ihe ojoo na ihe ojoo aghaghi izute ya . N'ih na o bu ihe mmadu metara ka eji akwu ya ugwo . Ozokwa bu na obughii naanindi mere ihe ojoo na aghoro mkpuru ya , umu ha na-esowe keta oke n'ihe ojoo ah . Nke a putara na ahuhu diirindi omekome n'ua a, dikwara ha n'ua ozo na-abia . Onye obula kwesiriigbara ihe ojoooso .

Nchikota

Nchọcha a , lebara anya n' iduuazi ndi nwere ikpeasomanya dika isiokwu ha maobundiinisiokwu ha . Nwanchocha gbaliri site n'ileba anya ka ndi odee iduuazi siriri ederede iduuazi ha were na-egbochi onodu a . Nchọcha a, gosiri na ndi odee na – agbali n'ebe ufodu di ka o si gbasata ikpeasomanya mana o nwere ebe ndi

odee arubeghiorụ putara ihe dị ka o gbasata ihe a ga-eme were belata ikpeasomanya. O kachasi ma o buru na onye e kpesoro ikpeasomanya ewee mechaa choputa na aka onye ahụ diocha, ka a ga-esi mee ndi di etu a ahụ nwerekwa onwe ha ma o buru na eji ha eji, site n'iji uzogbaraohuu, dika iji ndi uwe ojii mee ka onye ahụ nwerekwa onwe ya, di ka o di na mba uwa ndiozo. Nchocha a na –ekwu na ndi odee iduuazi Igbo kwesiri iji iduuazi ha mepee ndi Igbo anya site n'ime ka ndi Igbo site n'uzo di icha icha na-atule ihe maobu na-elegara ihe na-eme na ndi anyan'ihi na uwa emepela anyan'ha wee di ka ndi ogbo ha no na mba uwa ndiozo.

Mmechi

O di mkpa ikowa na o diotutu ihe nke a choputara na nchocha a. Na ikpeasomanya nwere otutu ihe na-ebute ya. Nke a na-adaputa mgbe ndi mmadu emeghi ihe kwesiri ka ha mee maobu kwuo n'oge kwesiri ekwesị. Ederede nchocha a, kwesiriibu ihe a ga-enomi, e nwere olile anya na otutundi odee ga-amalitezi idi na-edeputa iduuazi nke isiokwu ya ga-abu ikpeasomanya bu nke ga-enye aka n'ibelata ajonodu a. Nchocha a, ga-enye aka n'ikwalite asusu Igbo ma si uzo di etu a, bawanye agumagu, omenaala na nkwenye ndi Igbo n'ebe o di ukwu.

EDENSIBiA

- Chukuezi, A .B. (1988). *Akọ bụ ndịu*.Ikeja: Longman Press.
- Clark,P. B. (1982). *Literature and Sociology*.Birmingham: Hawap Press.
- Culler,A.D. (1961).*Poetry and Criticism*. Boston:Houghton Mifflin Press.
- Dobie , A .B . (2009) *Theory Into Practice : An Introduction To Literary Criticism*. USA: Wadsworth press.
- Ekegbo, R .N . (2005). *Uwa Onye Na Chi Ya*. Awka : Mabcom Systems Press .
- Emenanjo , N . (no date). *Utara nti* . Ibadan : Evans Brothers Press .
- Epuchie , D.N. na Obichere ,C .N. (2001) .*Chinenyeze* . Obosi : Pacific Press
- Habib , M .A .R . (2001) . *Literary Criticism From Plato To The Present : An Introduction* United Kingdom : Wiley – Blackwell Press
- Hristic ,J. (1977). The Problems of Realism In Modern Drama. *A Journal Of Theory And Interpretation* , vol . 7. P . 135.
- Ihejirika , O .C . (2008) . *Aka Tijie*. Obosi : Pacific Press
- Imo, O .G . (2009). *Nri Uche* .Nnewi : Mis-fav Press.
- Isola, A. (1978) . *The Writer 's Art In the Modern Yoruba Novel*. Ph .D Thesis, University of Ibadan.

Lawrenson , O . N . na Siwgwood , A. (1971). *The Sociology Of Literature* .Londjon: Mac Press.

Mkaanem ,E. A. (2010). “ The Literature of the people “ :
A critical Appraisal of Selected
Plays since Nigerian Indiępendjence In language
andj Literaure In A developing
courtry. Essays in Honour of Professor Besson,
O . A Oluikpe , Anasiudu , B .N.
,Nwaozuzu , G. I. andj Okebalama , C . N. (ed)
Onitsha : Africana - First press.

Mmadjekwe , J . C .(1979). *Nka Okwu* .Ikeja : Longman
Press .

Mbah , B . M , Mbah E.E. , Ikeokwu , E.S. ,Okeke ,C . O . ,
Nweze , C N., Ugwuona ,C . M. Na Ndj Otu Ha
(2013) *Igbo Adj* . Nsuka : University of Nigeria
press

Mohammed , H . (2013,March 27) “.Achebe: Africa ‘s Best
“. *Daily Trust* . pg56.

Nwadike , I . U . (1990). *Nri Uche* . Owerri : Totan Press
(2005) . *Amumamu Igbo Kemgbe 1990*.A Paper
Presented At The Annual Congress Workshop
by The Igbo Studies Association 21th–24th Sept
2005. (2006) . *Akonushe* . Obosi : Pacific Press

Nwankwo , I . (2004). *Ariri Nne Kwara* . Awka : Penmark
Press. Gibbon Andj Kee Press.

Nwokelue ,R. M . (2010) . *Ugochinyere Nwata* . Onitsha :
Moble Graphic Press.

Nzeakọ , J . U . T. (1972) . *Omenaala Igbo* . Ikeja :Longman
Press

Qfomata , C .E . (1999) . *Echiche M.* Enugu :Format press.

_____ (2007) . *Ndịezu Ụtọasusu Igbo* . Enugu :
Format Press .

Onwudufor , F . O . F. (2007) . *Mmanụ Eji Eri Okwu* .
Enugu : Snap Press .

Okeke , C . O .(2012) . *Mmadu Ka A Na – Arịa* . Nsuka :
University of Nigeria Press.

Okoye , H. C. (2009) . *Ije Ụwa*. Enugu: Teo press .

Onyekaonwu ,G . O . (2001) . *Ụwa Ntọọ* . Onitsha :
African – Feb Press.

_____ (1981) . *Nwata Rie Awọ*. Onitsha :
Varsity Press

Ubesie , T . U. (1975) . *Ụkpana Okpoko Buuru* . Ibadan: O
ford University Press.

(1974) . *Mmiri Oku Eji Egbu Mbe* . Ikeja Longman
Press.

Wolfgang ,I . (1975) “ Ihe Reality Of Fiction : A Functional
Approach To Literature.” *A Journal Of Theory
And Interpretation* .vol. 7. P 7.

**Mbùrù Dika O si Metùta Ùmunwanyị N’ Ejije
Onyekaonwu**

Nsolibe, Obiageli Theresa (PhD)

Ngalaba Lịngwistiks na Igbo

Mahadum Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu

Igbariam

+234(0)8035795591

Ndiubanye

Kemgbe ụwa, a na- ahụta ụmunwaanyi dika ndji nwere ihe jikoro ha na ekere. E ziputara nke a n’ ụzọ di icheiche dika n’okwu ụfodu a na- ekwu. Imaatụ Ala bu Nne (mother earth). Iji maaatụ mburu, a na-asị, “Ohi a babeghi aba” (Virgin forest). Nke a na-egosi nwaanyi na- eche ka a bia were ihe di n’ime ya, nwaanyi nke nwoke emetubeghi aka. N’ohaobodo (society), a na-elegakwara ụmunwaanyi anya ka ndji ha na ihe ndji a na- ahụ anya ma metụ aka (physical) gbasara ndi n’ ụwa nwere ihe jikoro ha. Oru ụmunwaanyi mgbe niile diketara ekere. Oru ha na-agba gburugburu ihe ndji ahụ mmadu choro na ndi dika nri, mmeko edina, idebe ebe niile ocha, ilekota umuaka na ndi ahụ esighi ike anya. O bu oru ụmunwaanyi ilekota ndi ezinulo anya kwa ubochi. Nke a na- enye ndi nwoke ohere ipu ma baa n’ime ụwa, meputa usoro a na- agbaso ele ekere anya, tinyere ndi mmadu na n’uwa. Ha jechaa, ha alota n’ezinulo di nkwaadebe na-eche ha.

Akuko koro na ụmunwaanyi enweghi ike obula n’iro n’uwa, na n’ebe a na- emebe iwu. N’ ụzọ omenaala, ihe obula e ji echiche na ime mmuo eme abughi maka ụmunwaanyi nihi ka ohaobodo si ahuta ha nakwa ka mmuo na ekere si were ha.

Ọtụtụ oge, ụmụnwaanyị enweghị nke ha na-etinye , dika ekere, mana taa, ihe ọmụmụ gbasara ndịu na gburugburu ya (ecology), kwuuru ụwa na mmadụ na mmekọrịta ha na gburugburu ha; na otu lebara anya n'ihe jikoro mmegide ekere na ighogbu ụmụnwaanyị (Ecofeminism) na-eme ka ha ghọta isi njikọta mmegide, ụzọ ekwenyeghị na ya na mgbanwe ọnọdu ụmụnwaanyị (Plant, 1980).

Onyea a kpọrọ Plant siri na ọtụtụ mgbe ndii nwoke na-ekwu okwu maobu na-edede ihe maobu abu abu maka ihe ma ihe ha na- ekwu maobu ede maobu abu maka ya bu nwaanyị. Mgbe ụfọdu ha na-eme nke a n'iji nkaasusu a bu mburu. Mgbe ụfọdu, o nwere ike ibu nwaanyị ha choro ka ya na ha nwee mmeko edina maobu nwaanyị hadinarala ma ha achoghizi ya. Oge ụfọdu, ha na-eme ihe ndii a iji gosi na ụmụnwaanyị ekwighi ntukwasị obi. Mana, ha achoghị ikwuwa okwu ahụ ọnu niihi na ha mee ọtu ahụ na o ga-ebute ha nsogbu. Ha kwuo okwu ahụ gbowam a si na ha kpọrọ ụmụnwaanyị asi, maobu ndii nwaanyị ga- atakari maobu kparia ha.

Ndii nwoke na-eji mburu were kwuo, dee, maobu, guo ihe obula masiri ha adichaghị mma maka ụmụnwaanyị n'ohaobodo ma dobe ahụ ka o bughii maka ụmụnwaanyị ka ha na-ekwu, ede maobu agụ.

Ụmụnwoke huru iji mburu me ihe n' anya niihi na o na-eme ha ka o dika ha di nkọ ma jirikwa nwayo n'uzo nzuzo eziputa ihe ha choro.

NnyochaAgumagu

Mburu bu nkaasusu dabara n'otu n'ime atumatukwu e nwere n'asusu Igbo. O bu udi atumatukwu na-eji ikwu ihe ozo were akowa ihe ozo ka o were ji uzo nka kowaa ihe ahụ. O nwere ike gosi nke a nke oma maobu gosi ebe ihe abuo ahụ (ihe o ji kowa ihe na ihe o na-akowa) siri yite onwe ha n'echiche

n'abughii ka ha di n'odidi. N'ejije Shakespear a kpọrọ *As You Like It*, ọ siri na ụwa bụ nkwego ebe a na- emepụta ejije, ma ndii nwoke ma ndii nwaanyi nọ na ya bụ ndii na-eme ejije ahụ. Ọ sighi na ụwa 'dika' kama ọ siri na ọ "bụ".

Kjtracy (2016) siri na, mburu na amamihe omenaala nwere njiko n'udi na amamihe omenaala na asusu di mkpa na nghota na iji mburu kwu maobu de "ihe". Ihe kjtracy kwuuru bu eziokwu maka na n' asusu ndi nakwa omenaala ndii ka mburu ha na-eziputa. Ndi Igbo kwuru okwu si na nku di na mba na-eghere mba nri. Nke a gosiri na ọ bu ihe di be ndii ka ha ji ebi ndiu ha. O nwere mburu nke bu iji echiche di n'otu ihe were gosi echiche di n'ihe ozọ di iche. A na- ahukari nke a ebe e nwere ihe nwere kara otu nghota. Imaatụ, a si, "I gbagotara taa", maobu "Mmuo, gi rigotarana, ana- ekwu maka akuku ihe mana dika mburu ha bu n'okwu ndii a, ha na- arutu aka n'inwe anuri', maobu "iga n'ihu".

Quinn (1984) siri na mburu na-eme ka omumu ihe na-atọ uto. Ọ si, "imu ihe ebe ọ di mfe na-amasi mmadu, ma mkpuruokwu ga na-egosi ihe. Ya bu na mkpuruokwu ndii na-etinye mmuta n'ime anyi bu ha na-aka atọ uto". Ihe a na-ekwu bu na iji mburu ede maobu egosi ihe na-eme ka imuta ihe ahụ a na-ekwu maobu ede di mfe na nghota maobu mmuta.

Na nkowa nke ha, McCorkle na Mills (1992) siri na mburu bu atumatuokwu ebe e ji mkpuruokwu maobu nkebiokwu na-ekwu maka otu ihe atunyere ihe ozọ, si na ntunyere a, a na-eziputa myiri di na ha. Ha kwara na ka mburu si eziputa oru ya bu na ọ na-asị na 'A' bu 'B'. Mburu dika ha si kwu bu otu nnukwu atumatuokwu e ji egosi mmetuta na mmuo n'ime mmadu. Ọ na-enyere anyi aka ikowaputa ihe tara akpu n'uzo di mfe ma doo anya. N'iga n'ihu, ha siri na mburu bu uto kacha ire n'iji mkpuruokwu ole na ole kwuo maobu dee mmekorita anyi. Ozọ, ha siri na ọ bu mburu na-eme ka mmereeme chawapu ma daa onu otu ọ na- agaghị adi mfe iji

okwu nkịtị zipụta. N'igbakwunyere nke ha, Lakoff na Johnson (1989) na nrụrịta ụka maka mbụrụ ekwuola na mbụrụ bụ isi sekpu ntị n'usoro echem echiche mmadụ. Ha gara n'ihu kọwaa na mbụrụ abụghị naanị iji gosi usoro abụ nke na-enyere anyị aka na mmekọrịta maka ihe na-eme n'ọhaobodo kama na ọ na-enyekwa aka hazie usoro ọdịdị echiche anyị maka mmereme (reality) n'ọhaobodo.

Ndị ọkachamara n'ihe gbasara mmekọrịta n'ọhaobodo na-elegara mbụrụ na-ekwu maka mmekọrịta anya n'ụzọ atọ. Nke mbụ, ha nyochara mbụrụ nke ndị mmekọrịta n'òtù were kọwaa mmekọrịta ha. Nke abụọ, ha nyochara mbụrụ mmekọrịta nke ndị nnyocha na ndị nkọwa maka isiokwu nke anabatabeghi nkọwa ha (theorists) na-amụ maka mmekọrịta. Nke atọ, ha ji mbụrụ mmekọrịta dika ihe na-enye aka n'iweta mgbanwe agwa n'ezinaụlọ.

Ufọdụ ụmụakwụkwọ (scholars) etinyela anya n'otu ime ihe, mmetụta n'ahụ na mmekọrịta mmadụ na ibe ya bụ ihunanya (love). Zoltan (1988), ebe o mere amụmamụ n'uju nyochara ụzọ ndị maarala ndị bekee ahụ ha si ekwu okwu gbasara ihunanya were chọpụta na e nwere ihe ruru mbụrụ iri atọ na isii na-ekwu maka ihunanya nke gunyere; ihunanya dika njem (Anyị nozi n'ụzọ gbara mkpị-“cross road”); ihunanya dika ihe nchawaputa (na-emetuta mmadụ “there were sparks”); ihunanya dika ngwa nri (na-edozi ahụ;- I can't live without him); ihunanya dika ihe na-ekpo ahụ ọkụ- (“she set my heart on fire”). Ihunanya dika ọnya na-ama mmadụ (“he fell for her look, line and sinker”) ihunanya dika ọjia (“He is love sick”).

Ndị omumụ ndị ọzọ enyochaala mbụrụ nke ndị mmekọrịta iji nweta ụdị ihe ndị mmadụ hụgarala. Iji maa atu, e nwere ike ikọwa mbụrụ ndị kwurula gbasara nsogbu ha na mmekọrịta (McCorkle na Mills, 1992), mbụrụ nchipia ụmụnwaaanyi maka mmegide ha n'ezinaụlọ (Eisikovitz

&Buchbindjer, 1999), mburū ndii nsoli maka agamnihu mmekorita (Bauter, 1992), na mburū maka ndii na-emekobu niihi mbibi mmekorita (Owen, 1993).

Ewing (2009) sirī na ufodu n'ime ndii dere Akwukwo Nso ji mburū umunwaanyi no di na-achō di na umunwaanyi akwuna ndi akparamaagwa akwamiko ha buteere ntaramaahuhu mkpari maka njo ha gosi mpaghara be ndii (dika Babylon, Jerusalem na ochie mba Israel). N'udi mburū ndii a, a hutara umunwaanyi ka ndii emegidere n'uzo ikwasa ha iko dika ita ha ahuhu maka njo akwamiko ha mere. Mburū ndii a ka Ewing sirī na o na-egosi ahuhu so omume ojoo na ida iwu ekpemekpe. A huru mburū ndii a n' akwukwo Hosea, Jeremiah na Ezekiel. Mburū a gosiri Izrel dika nwaanyi no na di achō di nke e busoro agha ebe o di ukwu 'bu' aru ikwasa nwoke ozo abughii di ya iko. Nwaanyi a bu Izrel ka di ya juru iluzi ya ji ihe gbasara mmeko edina were menye ya ihere n'ihu. N'uzo doro anya kpomkwem na mburū ndii a nwunye Izrel ka (1) a napuru okwa o jiri buru nwunye (Hosea 2.2: Jeremiah 3.8); (2) e kewara ya na di ya ma napu ya ihe niile e ji elebu ya anya. (Hosea 2:39; Ezekiel, 16:39); (3) a tara ya ahuhu maka njo ino na di achō di site n'igba ya oto n'ihu oha/imebo ya n'udi mmeko edina. (Hosea, 2:3, 10; Jeremiah, 13:26; Ezekiel, 16:37).

A hukwara mburū n' agba ochie na Baibul n' akwukwo Mkpughe, isi nke iri na asaa, amo okwu nke isii (Revelation 17:6, NRSV). N'ebe a, a kporo obodo Babylon Nnukwu Nne akwuna na aru na-eme n'uwa(17:15) nke ndii iro ya bibiri, ndii gbara ya oto, gbuo, muo oku ma rie ya (17:16) site n'iwere Babylon kporo Rome bu akwuna, odee jikoro mburū na amuma mburū dika ndi amuma siri sie onwu si na njo akwamiko megide Chineke nke Izrel butere ibuso Babylon agha. Mkpughe tughariri mburū nke mbu dika o di n' akwukwo ndi Amuma. Ndi Amuma gosiputara Izrel dika akwuna ebe Mkpughe gosiri Izrel/Jerusalem dika akwuna.

Mkpughe gosiri akwuna dika obodo Rome, o bughii Jerusalem. E gosiri ochie obodo Jerusalem dika odobo ihe ojoo, mbibi na aru ma e jiri ya tunyere "Jerusalem ohuu" (Rev. 21:2). Ugbo a, a na- egosi "Jerusalem ohuu" dika obodo nsọ na ebe ihe na-aga n'ihu. Ihe e ji megharia mburu a bu ka e were doo ndii mmadu aka na nti ka ha ghara igabiga ihe Izrel gabigara oge e busoro Babylon agha. O kporo ndii na-eso uzo kraist ka ha "si na Rome puta" hapu iketa oke na ntaramaahuhu ha" (Rev. 18:4). Ya bu ebe akwukwo amuma ji mburu wee ziputasie ike na Izrel kwesiri ka ha taa ahuhu maka ibu akwuna, Akwukwo Mkpughe ohuu (Revelation) na-akpo oku ka e si n'uzo di otu a puta e wee gbalahu ntaramaahuhu dika Izrel si taa ahuhu.

Mgbagha so mburu ndii a. Ndi na- ekwuchitere umunwaanyi (feminists) si na mburu ndii a gosiri ikwa nwaanyi iko n'ike makana ha gbakwasara ukwu na mmegide na ejighi nwaanyi kporo ihe. A hutaghi umunwaanyi ka mmadu. Marla Selvidge chikotara ka o si metuta ndii a na- ekwuchitere umunwaanyi. O siri na mburu gosiputara umunwaanyi dika ndii a na- eji ajo obi ata ahuhu maobu were ike site n'iji asusu were ahụ ha na odidi ha dika mburu maka ihe ndi na- achọ imegide odee (Selvidge 275). Mgbako na nzuko ihe onu ndi a na-ekwuchitere umunwaanyi na-ekwu bu na mburu ndi a na-akwado ikwasa umunwaanyi iko n'ike (Newsom, 381). Echiche ha gbaghara ihe ndii odee na-ahuta mburu na onodu umunwaanyi na nke metutara ha na ya dika nka edemedede na e nweghi echicheozo ha were ya ka o buru.

Ichikota ike mburu na-akpa bu isi na mkpuruokwu di mkpa. Mkpuruokwu na-arụ oru site n' irutu ihe ndii ozo di n'ahiriokwu ahụ aka n'abughii na nke onwe ha naani. Ike mkpuruokwu na-akpa di mkpa karichaa dika o si metuta oru mburu maka na o bu ike ahụ na-enye mburu ike. Iji maa atụ, e nwere mmadu ato, umunwoke abuo na otu nwaanyi. Nke nwaanyi buru ibu. Ibu ya amasighi otu n'ime umunwoke

abụọ ahụ. Nke ibu nke nwaanyị ahụ amasighị were na- agwa nke nwoke nke ọzọ si ya “nwaanyị ahụ bụ ehi”. Onye nke nwoke ahụ ọ na-agwa na- atugharị na ọ bụ ehi n’uche ya. Nke mbụ bụ na ehi bụ nnukwu anumanu, ọzọ bụ na mgbe niile ọ na-ata ahijia gosi na ọ na-eri oke nri na-enweghị ihe ọzọ ọ na-arụ, putara na ọ dị ngana. Nke a mere na ọ ga-ahụ nke nwaanyị ahụ ka onye dị ngana ma na-eri sọ nri. O ziputara enweghị mmasị nke nwoke ahụ sirị na nke nwaanyị ahụ bụ ehi n’ebe nke nwaanyị ahụ nọ. Ugbu a, e werela mmadụ tonyere anumanu bụ ihe abụọ dị icheiche.

Niihina ndị be anyị bụ ndị na-ebuli ọnọdụ ndị nwoke elu ma buda ọnọdụ ndị nwaanyị dika ndị nọ n’okpuru ha nakwa ndị ihe niile ndị nwaanyị na-eme bụ ihe kwesiri jbu maka di ha na ezinaulo ha, mburu obula gbasara nwaanyị otutu oge, na-agbaso usoro obibi ndi ha. Anyi ga-eleba anya na mburu obula gbasara nwaanyị nke otutu oge na-agbaso usoro obibi ndi ha. Anyi ga-eleba anya na mburu gbasara umunwaanyị di ka o di n’ akwukwo ejije ndi a horo nke Goddy Onyekaonwu dere bu *Nwata Rie Awọ (NRA)* (1987), *Oku Uzu Daa Ibube (QUDI)* (1982), *Ejiri Mara Ngwugwu (EMN)*(1986), *Uwa Ntoto (UN)*(1986), na *Oku Ghara Ite (QCHI)*(1988).

Mburu Gbasara Umunwaanyị N’Akwukwo Ejije Ndị A Horo

Atumatuokwu mburu bụ otu n’ime nkaasusu nke na-agbakwasa ukwu na ka okwu e kwuru si metu mmadu nakwa mputara ya n’ abughii ka e si hazi okwu ndi ahụ. O na- egosi echiche kariya ihe e kwuru, e dere, nke na- eme ka onye na-ege ihe e kwuru maobu onye na-agu ihe e dere nwee nghota ya site n’ihe o hurula nakwa site n’omenaala ha.

Mburu nwere ndi na-egosi na o na-ekwu gbasara nwaanyị ma nwekwa ndi na- ekwu gbasara nwoke. A bia na ndi gbasara

nwaanyi, ọ nwere ike bụrụ ihe na- eziputa nwaanyi maọbu echiche na-egosiputa nwaanyi. Onọdu ụmụnwaanyi n' ọhaobodo nakwa n'ezinụlọ bụ nke a na- eziputa na mburu site na ka ha si enyere ezinaulọ ha nakwa ọhaobodo ha aka inweta ezumike, ndiụmọdụ, ileru anya, ihunanya, enyemaka, alo na nchekwa. Ka ụmụnwoke si ahuta ụmụnwaanyi dika ndji bụ ihe onwunwe ha nakwa ndji e kwesiri ina-ahụ anya ma agaghị na-anụ olu ha bụcha ihe ndji na-aputa ihe na mburu gbasara ụmụnwaanyi.

E lee anya na mburu dika ọ di n'akwukwo ejije ise a hooro nke Onyekaonwu dere bụ *Nwata Rie Awọ (NRA)*, *Oku Uzụ Daa Ibube (OUDI)*, *Oku Ghara Ite (OGHI)*, *Uwa Ntogo (UN)* na *Eriri Mara Ngwugwu (EMN)*, a ga- ahuta mburu ndi ziputara onodu ụmụnwaanyi di ka anyi ziputara.

Mburu Gbasara ụmụnwaanyi n' Ejije Nwata Rie Awọ (NRA)

E nwere mburu nke sirị “kemukemu m na- anụ maka ebe Obioma gbagara mere na “ogodo adikwaghị ebe e jebere ya” (37) Mburu nke a na- egosi ileru anya maka na ọ bụ Uduhi toro nti n'ala ma lerukwa anya ala were choputa ebe nwa ha nwaanyi bụ Obioma hapuru ulo ha gbagaa. Obioma gbapuru mgbe Anene na ndji be ha biara ilu ya unyaahu niihi na ọ chozighi ilu Anene. O bụ Uduhi nulara na ọ bụ be Aworo, okamgba ndi Amangwu nke Obioma nwa ha choro ka ọ luo ya ka ọ gbagara. Uduhi jizi nwayo na-agwa Okwukogu di ya ma buru nna Obioma ka o wetulata obi n'oke iwe ji ya maka omume nwa ha mere ka ọ ghara iji iwe mebie ihe. Na mburu a, okwu gosiri na ọ gbasara nwaanyi bụ “ogodo” niihi na ọ bụ ụmụnwaanyi ka e ji ije/ima ogodo mara. A hutakwara na *NRA* (38) ebe Uduhi na-enye Okwukogu di ya ndiụmọdụ ka o nwee ndiji di ka ha chere mara ihe ga-esi na mgbaso nwa ha Obioma gbasoro Aworo puta. O sirị Okwukogu, “Nna m ukwu, okwu a abukwanughị ihe a ga-aruwara ogodo, otutu

okwu adighi ya. Ihe di na ya bu: o di ha bu oturu mma, ha eturu, o dighi ha mma, ha etupu". Uduehi na- agwa di ya ka ha chere, o buru na Aworo bia kweta ilu Obioma, ha anara ya mmara nwo mana o buru na o choghi ilu ya, o kpolarata ha nwa ha na o nweghi nnukwu nsogbu di n'okwu ahụ. Obi adighi Okwukogu mma niihi na o bughii nwaanyi na-eje ka nwoke bia lwa ya dika omenaala anyi siri di kama o bu nwoke na-achoke nwaanyi ka o lwa ya. O bu ihe ihere nwaanyi igbaso nwoke. Nke a bu nwaanyi ikpu ugwu ya na ndi be ha n'ala. O bukwaga ogodo gosiri na mburu a gbasara nwaanyi Ozọ, "Nna m ukwu" gosikwara nwaanyi niihi na o na- enye di ya nsopuru ma na-ahuta ya ka onye nwe ya. Na mburu nke a siri, "anyi bu nnukwu olulu, ndi ogo anyi ga na-amachi anyi amachi (NRA.46) gosiri nwaanyi maka e kwuwe maka 'ogo', o na- egosi na a na-ekwu gbasara umunwaanyi niihi na a na- ewere ya na o bu umunwaanyi na-aka eri uru si n'aka ogo abia. O bu umunwaanyi na-aga omugwo ebe "ogo" ha nwoke na-elekota ha anya nke oma ma zuru ha otutu ngwa ha ji ele ndi anya. A na-ahuta umunwoke dika ndi na-esi na-aka ndi "ogo" ha enweta naani mmara oku. O bu Obiukwu, okenye n'umunna Okwukogu kwuru mburu a mgbe o na-ago ofo oji ka Aworo na ndi be ha biara ime ihe n'isi Obioma. O ji mburu a chetara ha na onye biara luru nwa nwaanyi mmadu nwere ihe maobu uru ndi o biara luru nwa ha kwesiri ina-enweta n'aka ya. O ga na-enye ndi ogo ya ihe mgbe nile tumadu ogo ya nwaanyi.

Mburu Gbasara Umunwaanyi N' Ejije Oku Uzu Daa Ibube

N' *QUDI*, e nwere mburu ndi na- eziputa nwaanyi. Mburu di n'ihu akwukwo nke asato (8) siri, "ma bekee abia nyutosichaa ala Isuebu. Ugbu a ihe ha nyuru esiwela". N'ebe n'okwu mmalite ka Ugodibia kwuru nke a mgbe o na- ekpesa na obodo ha na- echekwa ha ka ndi Bekee batara, ya bu, ala Isuebu, bia mebisie omenaala ha. Nke a butere nnukwu

nsogbu dika onwu sitere n'oke egbe eluigwe, igbu ndi mmadu aghara aghara n'ala Isuebu, oke mmiri ozuzo na mmiri so ya ebusasichaala ulo mmadu, bosichaa ihe a koru n'ugbo. Bekee kwusiri ndi Isuebu ime omenaala ha dika itufu umu ejima n'ajo ohia na ime ka nne ha mere aru site n'imu ejima, puo n'ala Isuebu afo ato. Ozo, ha kwusiri ndi Isuebu ibufu onye toro afo n'ajo ohia. Okwu gosiri na mburu nke a metutara nwaanyi bu "ala" maka na 'ala' ka a hutara ka "chi" na- enye ndi, omumu ma na-emekwa ka a na-enweta ihe akunaaba. E kwuwe okwu omumu na ndi, e kwuwe maka nwaanyi niihi na o bu ha na-amu omumu. Mburu nke a hutara nwaanyi dika ihe di nnukwu mkpa niihi na o bu n'aka ha ka omumu na ndi si abia.

"Umuntakiri agbochaala ahaba "nri ewu" bu mburu ozo di n'QUDI gbasara nwaanyi. Mgbe obula e kwutere maka imeoba ihe oriri, e cheta nwaanyi maka na o bu oru ha imeoba ihe oriri iji zu maobu mmadu maobu anu ulo. Eze Qmaliko kwuru mburu a mgbe o na-eche ndi be ha o kporo oku ka ha bia. O na- akpo ha oku a iji gwa ha na nsogbu di niihi akuko ihe ndi Bekee mere gbasara ndi mere aru ha bufere n'ajo ohia. Ndi Bekee gara n'ajo ohia ebe ndi Isuebu tufuru umu ejima Onyemaizu na Mgbogo nwunye ya na Ekweribe afo toro ga kpokoro ha, ma na-akwado ibia kpokoro ndi niile aka ha di n'ibufu ndi a n'ajo ohia. Ihe o jiri kwuo mburu ahụ bu igosi na ndi Bekee na- awa anya, na ha anaghii atụ egwu maobu na ha enwegi nsopuru n'ebe omenaala ha di nakwa ikwu okwu ibia kpuru ndi meere onwe ha ihe. O bu eziokwu na Bekee nyere ha iwu si emezila ya. Mburu a na-egosi na ndi Bekee emetaghii ihe ha mere bu ije kpokoro ndi ha bufuru n'ajo ohia iji meda ala obi ka iwe ya kwusi. Mburu nke mbu a na-egosi udi uchu umunwaanyi na-adi n'icho ihe oriri ha ji azu ma mmadu ma anu ulo ha. Mburu ozo batara n'akwukwo a gbasara umunwaanyi bu nke siri, "ogodo adikwaghi ebe a runyere ya" (30) O bukwu Eze Qmaliko

kwuru nke a mgbe ọ na- agwazi ndii ọ kpọrọ oku ihe ndii Bekee ka e mee gbasara ndii ha bufuru n'ajọ ọhịa. Ndi Bekee ziri ka e buga ha niile n'ụlọogwu. Ozi Eze Ọmaliko nwetakwara na-ekwu na iwe ndii Bekee di ọkụ, na ya nuri na ha bu ndii Isuebu ga-aba na nnukwu nsogbu. Ọ bu nke a mere o jiri were mburu a kwuo okwu si na Ọgọdọ adikwaghị ebe ha runyere ya. Ala ha, ha choro imeda obi ka nsogbu ha kwusi na-achọ ibutere ha nsogbu. Ihe ruturu aka n' ụmunwaanyi na mburu a bu "ogodo".

Mburu Gbasara Ụmunwaanyi N'Ejije *Ọkụ Ghara It*

"Ya bu ọ mara aju na- aju nne ya ma ụgboguru ọ na-amị anyu" bu otu n'ime mburu di n'*OGHI* (12). Nke bu ụsa Akuebuo nyere Ukpabi mgbe Ukpabi juru ya ihe ya ga-eme were si n'ubiam puta. Ọ gwara ya otu a niihi na ọ gwabuola Ukpabi ka ọ bia banye n'otu nzuzo a na- akpo Oduma ka ọ buru ogaranya. Mana obi akachaghị Ukpabi ibanye n'otu nzuzo a. Ọ na- atughari uche na ya ma na-ele anya ka ọ mara ma Chineke ọ ga-agbanwere ya onodu. Ma ihe isi ike ekweghi ya mara ihe ọ na-eme. Onodu a mere ka Akuebuo na-enye ya nsogbu, na-asị ya na ọ bu ya bu Ukpabi ji onwe ya. Ihe mburu a ji gbasata nwaanyi bu na okwu ndii ziputara mburu a metutara ụmunwaanyi. Okwu ndii ahụ bu "nne", na "ugboguru na- amị anyu". Ọ bu akukụ ubi bu nwunye na-amị mkpuru, ọ bughii oke. Mburu nke a bu alo kama na ọ bu nwoke na-atunyere ya nwoke ibe ya mana onye na- atunyere ibe ya alo ruturu nwaanyi aka dika ndi na-amarachaa ihe na-eme ka ọ bu na ha amaghị. Nke a na-egosi nleda anya a na-eleda ụmunwaanyi nakwa ihuta ha ka ndi nzuzo.

Mburu ozo di n'ihu akwukwo nke iri (10) bu nke sirị, "chi ofufo na-efotara ibe m mma, ma na mu onwe m, o fogbuola m". Ọ bu Ukpabi na-ekwuru onwe ya nke a mgbe o si n'ura teta na chio ofufo. Ọ bu onodu ubiam ya ka ọ na-ekwuru

onwe ya. Ọ na-asị na “chi ofufo” na-eweta ihe oma bu ubiam na e nweghi uzọ isi na ya puta ka ọ na- efotara ya bu Ukpaaabi ma na- efotara ndi ozọ ihe oma. Ebe o si rutu nwaanyi aka n’agbanyeghi na ọ bu onwe ya ka ọ na-agwa bu na ọ kpọturu “chi ofufo” aha. A na- ahuta “chi ofufo” ka nwa ohuru unyaahu na abali so ya mutara. Ọ bu nwaanyi na- amu nwa. Ọ gosiri nleda anya na ahutaghi nwaanyi ka onye na-eweta ezi ihe na mburu a. N’ihu akwukwo a nke iri ise na abuo (52), Ukpaaabi no na-ekwuru onwe ya ka uwa si diri ya. Ọ bu ebe ahu ka o webatara mburu nke siri, “Ukpaaabi na ajo chi”. Ọ bu onye ajo chi biri nne ya oma, ọ di ime”. Ọ na-ekwu nke a mgbe omeerela afo ise o ji si obodo ha gbalaa oso ndiu na Kakandia ma biri be Dunu Okpokiri. Dunu Okpokiri nyere ya ala ebe ọ ga-aru ulo ka ọ bierela afo ise n’ulo ya. Mana otu nwoke a na-akpo Ichie Igirigi biara zowa ala ahu Duru Okpokiri nyere Ukpaaabi si na ọ bu nke ya. Nke a mere na a ga-anuru ala ahu iyi. Udi ihe a mere ka Ukpaaabi bidokwa kwawa akwa uwa ya, na-echeta na ya banyere otu nzuzo were maka ya gbuo ezi nwunye ya bu Ugodiya na afo ime ma ọ dighi ego ya nwere. Nke a mere ka o kwuo na ya anozighi n’otu nzuzo a. Ndi otu nzuzo a choro igbu ya dika Maazi Okagbuo gbaara ya ama, o were duru nwaanyi ozọ ọ luru na otu nwa nwaanyi ha mutara gbalaa Kakandia. Ihe isi ike ka jikwa ya aka ma onye o bi n’ ulo ya choro inyere ya aka nke butere nsogbu izo ala o nyere ya. Ọ bu Ukpaaabi bu nwoke kwuru mburu a mana ọ gbasara nwaanyi nihi na ọ kporo ‘nne’ na “idi ime” aha. Ihe ndi a na-arutu nwaanyi aka. A hutara nwaanyi na mburu a ka onye na-ebutere nwoke chi ojoo.

Mburu Gbasara Umunwaanyi N’Ejije Uwa Ntooo

E nwere mburu ndi di n’ejije UN na-arutukwa umunwaanyi aka. N’ ihu akwukwo nke iri ato na abuo (32), mburu di na ya siri. “unu ahula na nwata a bu obu igu anughi ihe na nti.” Onyeisi umuada na be Ebubedike nke nwuru anwu bu di

Onụkwube kwuru nke a ka ha na Onụkwube, nwunye nwanne ha nwoke na-agbarị. Onụkwube na-akwado ịla be nna ya ka o were lugharia di ka Ebubedike di ya nwuchara n'agbanyeghi na Ebubedike gwara ya ka o hapu ịla ma noro ledi nwa ha anya tupu o nwuo. N'ala Igbo, o bu umuada na-edozi okwu tara akpu deputara na be nna ha. O bu ha na-eme ka isi juo nwaanyi obula a na-alu na be nna ha na-enye nsogbu oyi. Ha na-agwakwa nwanne ha nwoke anaghi akpazi agwa ka o mewe ezi ihe. Ha bira be Ebubedike ikwusi Onụkwube ịla be nna ya mana, Onụkwube ekweghi n'ihe ha gwara ya. O bu ekweghi ekwe Onụkwube mere onyeisi umuada ha jiri tinye mburu a n'okwu o na- agwa umuada ibe ya maka agwa Onụkwube. Ihe mburu a putara bu na Onụkwube anaghi anu ihe nke o ji anabata ndimodu. O bu eziokwu na o bu nwaanyi kwuru mburu a ma buru umunwaanyi ibe ya ka o na- agwa okwu maka nwaanyi, mana okwu ruturu nwaanyi aka na mburu a bu 'igu'. Igu bu nri ewu. O bu eziokwu na o bu umunwoke na-egbutu igu site na nkwa ma ha gbuwe akwu maobu fuchawa nkwa ha choror isi na ya tee mmanya, o bu umunwaanyi na- aga seghasia igu ndi a ma were ha chororo ewu nri. O bu umunwaanyi na-achor nri ewu. A hutara nwaanyi na mburu a dika onye n'agbanyeghi na o na-arururu ya na o di isi ike.

Mburu ozor gbasara nwaanyi n'ejije a di n'ihu akwukwo nke iri ise na otu (51). Nke a siriri, "O bu adighi mma wara ogodo ka o bu ogodo adighi mma n'ukwu?. O bu Agameevu juru nwa ya nwaanyi Olamma ajuju a mgbe o na-agwa ya na o toruola ilu di, na ya amaghi ihe mere na o lubeghi di. Ihe mburu a na-ekwu bu na o na-aju ma o putara na Olamma anaghi akpazi agwa nini na o mara mma ma kwesikwa iluola di, ka o bu na umunwoke toruru ilu nwaanyi anaghi ahuzi uzo. Mburu a na-atunyere Olamma alo otu o ga-esi mee ka di bia luru ya. Ihe ajuju Agameevu na-ekwu bu Olamma mara ihe kpataara onodu alughi di a, ya meggharia ya. Okwu ndii

gosiri na mburū a gbasara nwaanyi bụ “ogodo” na “ukwu”. O bụ umunwaanyi na- ama ogodo ma buru ndi ogodo na-adi mma n’ukwu ha niihi ka chi ha si kee ha. Mburu a gosiri umunwaanyi ka ndi anaghi akpazi agwa mgbe ufodu.

“I sinu m mee gin? o bu uwa m ka m na- akwa” (24) bu mburu Onukwube jiri saa Agameevu na-aju ya ma o ka na-ebe akwa di ya nwuru anwu. Agameevu na-egosi Onukwube na ya huru ya n’anya ma di kwadebe ilu ya ma o nochara Ebubedike di ya nwuru anwu na mkpe. Onukwube ji mburu a gosi na nwaanyi di ya nwuru na uwa nke ya agwula, na onodu ya bu nke o di ndi onwu ka mma. Nwoke nwunye ya nwuru anoghi n’ita udi ahuhu a. Ufodu umunwoke nari anog ebe ha na- akwa nwunye ha na-ele anya nwaanyi ozu ha ga-alu. Okwu gosiri na mburu a gbasara nwaanyi bu “O bu uwa m ka m na- akwa”. Umunwaanyi ka e gosiri na mburu a ka ndi na-aka eru uju onwu di ha nakwa ndi onwu na-aka ewute.

Mburu Gbasara Umunwaanyi N’Ejije Eriri Mara Ngwugwu

N’ *EMN*, e nwere mburu ndi di na ya gbasara umunwaanyi. N’ ihu akwukwo nke iri anog na asaa (47), Uduaku nwunye Ochonganooko siri, “oteela m jiri mata na “kacham” bu nwude ya; na nwa okiri amakwaghi ekwe egwu”. O tinyere mburu a n’okwu ya mgbe di ya gwara ya na o buru na o mukwa nwa nwaanyi n’ime ahu o di ugbo a na ya ga-alu nwaanyi ozu mara ma onye nke ahu o ga-amutara ya nwa nwoke. Uduaku amubuola umunwaanyi abuo na mbu tupu o di ime a o di ugbo a ka otutu afu gachara. Ihe Uduaku jiri kwuo okwu a bu na o siri na agwa di ya na-akpaso ya ugbo a gbanwere site na ka o sibu eme. O choputara na Ochonganooko ahukwaghi ya n’anya. Uduaku kwara ariri na di ya echefuola ka ha siri malite, ka ya si mebo onwe ya n’obodo ha site n’ihapu Ndiubuisi lufuru ya ubochi ha kwesiri igba akwukwo, sowe Ochonganooko.

Mburu a gbasara nwaanyi niji na o kwuru maka “nwa okiri” o bu nwaanyi na-amu nwa, o bughii nwoke. Mburu a na-egosi onodu mkpagbu umunwaanyi na-ahuta onwe ha na ya site n’aka umunwoke n’ihe abughii ha na-emebe. O bu Chukwu na-enye nwa, o bughii mmadu. O bu Chukwu ka o di n’aka inye nwa nwoke maabu nwa nwaanyi. Mburu ozo di n’ihu akwukwo nke iri asaa na otu (71) siri, “okwu a bu okwu gbara akpu ruo ofu”. O bu noosu kwuru okwu a mgbe o kpokoro ndi be Okwuolisa na ndii be Ochonganooko igwa ha ka ya na Uduaku si kpaa nkata were kugharia umu ha n’uloogwu ka a muchara ha. Ka Ochonganooko gwachara Uduaku na ya ga-alukpo ya nwaanyi ma o muo nwa nwaanyi ozo, Uduaku rioro noosu ma kwuo ya ugwo ka o nyere ya aka kunye ya nwa nwoke onye ozo muru ma kunye onye ahụ nwa nwaanyi ya ma o buru na ya muo nwa nwaanyi n’ime ahụ ya di. Niihi na ya na oriaku Okwuolisa mukoro nwa bu onye muru nwa nwoke ma Uduaku amuo nwa nwaanyi, ha gbanwere umuaka ahụ bu ndii no ebe ha huru onwe ha were too. Oge noosu nwewere nsogbu ka ndii amuma gwara ya na naani ihe ga-azoputa ya na nsogbu ahụ bu ma o meghasiri ihe ahụ o mere. O bu oge o biara okwu ahụ ka a si ka a chooro ha oji dika omenaala Igbo siri di ka noosu siri ka a hapugodu okwu oji niihi na okwu ha biara ikwu abughii okwu a ga-ahapugodu kwuwe okwu oji. Mburu a gbasara nwaanyi niihi okwu di na ya bu “ruo ofu”. “iru ihe” putara imita ihe. O bu nwunye ihe na-amu ihe, o bughii oke. Mburu a gosiputara nwaanyi dika onye na-akpo ihe ihe, onye anaghii eji ihe a na-agba na nti agba n’anya. Onye ejighi ihe gabsara ndiu egwu egwu ma burukwa onye na-achọ idozi ihe mebiri emebi tumadi o buru ya butere ihe mmebi ahụ nakwa onye na-achọ udo.

Nchikota Na Mmechi

Anyi lebara anya na mburu dika o si metuta umunwaanyi n’uju. E ji ejije ise Goddy Onyekaonwu dere mere ngwa

nnyocha. E mere nke a iji gbaa n'anwu ọ́nọ́dụ́ ụ́mụ́nwaanyị́ nọ́ nakwa ihe ha na-arụ́ dika o si metụ́ta ala Igbo. E ji ma mbụ́rụ́ ndị́i nwoke kwurụ́ ma ndị́i nke ndị́ nwaanyị́ kwurụ́ iji gosi ikpe nkwmọ́tọ́ ma gosi ihe otu o kwesiri ghara inwe onye a kpagburu.

Site na nnyocha ndi a, a chọ́putara na ụ́mụ́nwaanyị́ nwere ọ́rụ́ n'ezinụ́lọ́ ha, n'obodo ha n'ebe ndi di ha, ụ́mụ́ ha na ọ́haobodo nọ́. Ọ́zọ́, a hụ́takwara na ọ́nọ́dụ́ e dobere ụ́mụ́nwaanyị́ na ka e si ahụ́ta ha adichaghi mma. A na-ahụ́ta ụ́mụ́nwaanyị́ dika ndi echiche ha na omume ha di ala n'ebe nke ndi nwoke di ma burukwa ndi na-anọ́karị́ n'ihe ụ́kọ́ dika Ụ́duakụ́ si nọ́rọ́ n'ụ́kọ́ nwa nwoke. A hụ́takwara ụ́mụ́nwaanyị́ dika ndi okwu ha anaghii ekwe okwukwu ma ha chọ́wa nke ha. Ọ́ di n'ejije *Uwa Ntọ́* ebe ụ́mụ́ada na-eme Ọ́nụ́kwube ihe ka o hapu ila be nna ya wee lugharia di mana, Ọ́nụ́kwube juru aju ma juwaa isi. Ụ́mụ́nwaanyị́" ka e gosikwara dika ndi na-anata natarmahuhu site n'aka ụ́mụ́nwoke dika Ụ́duaku natara n' aka Ọ́chọ́nganooko di ya, Orieji natara n'aka Okwuike di ya na ndi ọ́zọ́. Ihuta ụ́mụ́nwaanyị́ n'udi ọ́nọ́dụ́ ndi a egosigara n'elu abughii naanị́ ụ́mụ́nwoke na- ahuta ha n'udi a kama ụ́mụ́nwaanyị́ ibe ha sokwa ahuta ha otu ahụ́.

Na mmechi, anyi chọ́putara na ejije Igbo nwere ike imarita aka ya na ejije ndi ọ́zọ́ dika o si gbasata iji mburur gosi ọ́nọ́dụ́ ụ́mụ́nwaanyị́ dika omenaala ndi si were hu ha.Ọ́ burii eziokwu na o nwere ka e si ahuta ụ́mụ́nwaanyị́ n'omenaala anyi dika ndi e wedara ala tumadi n'ebe o metutara ka e si were ụ́mụ́ nwoke, ka ụ́mụ́nwaanyị́ mata na ọ́rụ́ ha gbasakariri ezinaulọ́ ebe nke ndi nwoke bukarị́ n'iro. Nke a abughii ileda anya kama dika ọ́rụ́ Chi Okike nyere ha.

Edensibja

- Aristotle, (1984). "Poetica Trans. I. By-Water". In the complete works of Aristotle 2 Vol 3. (Ed) Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press
- Baüter, L.A. (1992) "Root Metaphors in Accounts of Developing Romantic Relationships" Journal of Social and Personal Relationships. 9. 253-276
- Eisikovits, Z & Buchbindjer, E. (1999) "Talking Controls Metaphor used by Battered Women". Violence Against Women 5:845-868.
- Ewing, L.M. (2009) "Dangerous Feminine Sexuality: Biblical Metaphors and Sexual Violence Against Women. M.A. Thesis
- Kjtracy, T. (2016)"What We need is Communication. Communication is a Cultural Category in Some American Speech". Communication Monographs. 48:301-317
- Lakoff, G. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- McCorkle, P. & Mills, J. (1992) *Relationship Metaphors*. "Rowboat in a Hurricane: Metaphors of Interpersonal Conflict Management" Communication Reports 5:57-66
- Newsom, C.A & Sharon, H.R. (1992) *The Women's Bible Commentary*. Lovesville KY: Westminster/ John Knox Press.

Newson, J.D (1996) *Greek, Romans, Jews Currents of Culture and Belief in the New Testament World Philadelphia: Trinity Press International.*

Onyekaonwu, G.O (1980) *Nwata Rie Awo*. Onitsha: UPL

Onyekaonwu, G.O (1982) *Oku Uzu Daa Ibube*. Ibadan: longman Pub.

Onyekaonwu, G.O (1985) *Eriri Mara Ngwugwu*. Ibadan: UPL

Onyekaonwu, G.O (1986) *Uwa Ntop*. Onitsha: Africana First Publishers.

Onyekaonwu, G.O (1988) *Oku Ghara Ite*. Enugu: Inselberg.

Owen, W.F. (1993) "Metaphors in Accounts of Romantic Relationships." In *Interpersonal Communication: Evolving Interpersonal Relationships* (Eds) Kalbfleisch Hillsdale & N.J. Erlbaum.

Plant, L. (1980) "What Would it take to Build a Bridge? "An Intervention for Step-Families" *Journal of Family Psychotherapy* 9:69-77

Quinn, N. (1984) "The Cultural Basis of Metaphor". In *Beyond Metaphor: The Theory of Troupes in Anthropology*. (ed) Fernandiez, J.W. Stanford: Standjard University Press.

Rosenblatt, P.C (1994) *Metaphors of Family Systems Theory: Toward New constructions*. New York: Guilford Press

Selvidge, M (1979) "More About Metaphor". In A Ortony (Ed) *Metaphor and Thought*. New York: Routledge

Shakespear, W. () *As You Like It*.

Zoltan, K. (1988) *The Language of Love: The Semantics of Passion in Conversational English*. Cranbury. NJ: Bucknell University Press

UDAOLU: EZI NGWA ORU N'EBE NTOLITE ASUSU NA EDEREDE IGBO D{

Nke Si N'Aka

OKERE, FLORENCE OLAGHI

Department of Linguistics and Nigeria Languages
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri
olaedo1976@gmail.com

Na

UCHENNA STELLA OKWARA

Department of Linguistics and Nigeria Languages
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri
ucheobi1981@gmail.com

Umjedemede

Nchocha a bu maka udaolu: ezi ngwa oru n'ebe ntolite asusu na ederede Igbo di. Nsogbu nchocha a nwere bu a naghi etinye akara udaolu na amaghi nke e riri n'ihe gbasara akara udaolu n'ederede Igbo n'ebe imirikiti ndi odee Igbo di iche iche n'ogasi. Mbunuche nwa nchocha buichoputa mkpa akara udaolu di n'ebe asuruasu na ederede Igbo di, imata ma e nwere mkpuruuda ndi kwesiri na ndi na-ekwesighi itinye akara udaolu na ha, ichoputasi akara udaolu digasi iche iche e nwere, tinyere imata ma e nwere ka a ga-esi mata mputara okwu Igbo ufodu bundi nwere otu nsupe n'etinyeghi ha akara udaolu maobu deputa mputara ha n'asusu Bekee. A gbasoro usoro oha akwukwo mee nchocha a. Oke mgbagwoju anya mkpuruokwu Igbo ufodu bundi nwere otu nsupe na-ebute n'ederede Igbo kpaliri mmuo nwa nchocha n'ihoro isiokwu a. Nwa nchocha gbasoro atutu akuku nnoronwe wee mee

nchọcha a. A chọputara na e nweghị ka a ga-esi mata mputara okwu Igbo ụfọdụ nwere otu nsupe ma ọbughị site n'enyemaka akara ụdaolu. Ọzọ aburū na ọ bụ naanị n'ụdaume na myiriụdaume Igbo ka a na-etinye akara ụdaolu. N'ikpeazụ, nwa nchọcha nyere ntuziaka ka ndị niile na-edeghe Igbo jisie ike na-etinye akara ụdaolu n'ebe o kwesiri, ọ kachasi na mkpuruokwu ndi ahụ nwere otu nsupe, iji mee ka mputara ha doo ọgụ anyanwa nke ọma n'egbughi oge ọ bula. Nke a ga-eme ka ọ dirigbu mfe na nghota karisja.

Mkpelite

Edemede a nke isiokwu ya bu ụdaolu: dika ezi ngwa ọrụ n'ebe ntolite asusu na ederede Igbo di. A ga-eleba anyanwa na nchọcha a site n'isiokwu ndi a, umiedemede, mkpolite, ntala nchọcha, ntuleghari agumagu, nkwa isiokwu kpomkwem, ntuleghari atutu di iche iche, nchọcha e merela n'isiokwu, nchikota ntuleghari agumagu, nkwasị atutu, usoro a gbasoro wee mee nchọcha a, ngosiputa na nkwasị ngwa nchọcha, ebe nke ikpeazu bu nchikota nchoputagasi, mmechi na aro nwa nchọcha.

Ntala

Awoanaghii agba osọ ehihie n'efu. Tupu ihe emee, e nweriri ihe kpata ihe ahụ jiri mee. Ya bu, tupu nwa nchọcha ga-azopu njem, ọ ghaghijiku ntú n'isi hama. Asusu Igbo bu asusundi Igbo na-asu dika e jiri mara ha. Ndi Igbo bundi bi n'ebe a maara dika ala Igbo. Ọ bu ya bu uguwu ndi Igbo nwere. E nweghi asusu Chukwu kere n'enweghi olumba digasi na ya. Ọ bukwazi n'olumba ndi a ka e si nwetazie Igbo izugbe, bu nke e ji ede edemede Igbo rue taa, n'agbanyeghi na ụfodundi odee ka na-ewebata olumba ha di iche iche n'ederede ha. Ọ dikwa mkpa ikwu na, Igbo izugbe ga-aka mma iji ede ihe ọ bula bu edemede n'Igbo ka o nwee ike kwe ọgụ nghota, ebe ọ bu na odee agaghi anọ nso ikowara ọgụ mputara okwu ụfodụ bundi o jiri olumba ya deputa. Asusuobula nweririda e

- Ime ka ndi odee Igbo niile mụta ka e si akanye akara ụdaolu n'ebe o dabara adaba
- {mata ma e nwere ka a ga-esi mata mpụtara okwu Igbo ụfọdụ nwere otu nsupe n'etinyeghi ha akara ụdaolu maobu deputa ha n'asusu Bekee. A ga-emezu nke a site n'ikowaputa udi akara ụdaolu ndi e nwere, mkpa akara ụdaolu di n'edemede Igbo, mkpuruudaasusundi e kwesirikanye ya na ndi n'ekwesighi. Ozọ aburu usoro akara ụdaolu nke a ga-agbaso dika nke Igwe na Green, Nwachukwu na nke odinaala.

Ntuleghari Agumagu

E nweghi ka agumagu zue okè ma o buru na nwa nchocha ebughiuzo nyochagharia ma tulegharia ihe ndi odee ndiozo degorola gbasara isiokwu abuo na-edede maka ya. O bu maka iji nweta isi ihe a na-enyocha n'ederede a.

Ugwuona (2015:41) kowara ụdaolu dika ogoolu, ebe akara e ji egosi ya ka a na-akpo akara ụdaolu. N'aka nke ozọ kwa, Emenanjo (2010:43) kowara akara ụdaolu dika tonim bu nke putara mkpuruudaolu, etu mofim siri puta mkpuruasusu fonim ka fonim siri puta mkpuruudaasusu.

N'ihe omumudiuduasusu, e kere fonim uzo abuo, ha gunyere keusoro na kentukwasị. Fonim keusoro n'Igbo izugbe di iri ato na isii, ebe kentukwasị di abuo naanị dika ụdaolu na ụdaala. Akara e jiri mara ha bundi a (' '). E nwekwara udiuda ozọ aha ya buudansuda bu nke nwere ike ibute ndiche na nghota mkpuruokwu. Udaume niile na mgbochiume niile e nwere na mkpuru edemede bu fonim keusoro. Ihe e ji akpo ha fonim bu maka na ha na-ebute ndiche na nghota n'etiti mkpuruokwu abuo maobu karia yiri onwe ha. E nwekwara ike ikpo asusuudaolu tereesi. N'aka nke ozọ, Ikekonwu, Ezikeojiaku, Ubani, & Ugoji (1999:31) kwuputara na asusu bula na-enwe mgbanwe n'olu mkpopta ya. Ihe nke a putara bu na o nweghi asusu a na-eji otu udi olu

akpọputa. Asụsụọ bụla ga-enweririndianusoro mkpụrụda okwu ya, nkebiokwu maọbụ ahiriokwu. Ha gbakwunyekwara na otutu asụsụ mba Afrika na ufođu asụsụ mba Esià bụcha asụsụdaolu. N'iga n'ihu, ha sirị na Igbo bụ asụsụdaolu. E ji akara ụdaolu e gosiputa ụdiriụdaolu e jiri kpọputa nkejiokwu dī na mkpụrụokwu dī iche iche dīka:

akara ụdaolu elu (')

akara ụdaolu ala (`)

akara ụdaolu nsụda (-)

Ha nyegasiriomumaatundi dīka akara ụdaolu e ji edeputa mkpụrụokwu Igbo dīka:

A		B		
CH				
i)	oke	(iv)	isi	(vii)
igwe				
ii)	oke	(v)	isi	(viii)
igwe				
iii)	oke	(vi)	isi	(iū)
igwe				

Na nkowa ha, ihe dī iche abughijī nsupe kama ọ bụdaolu butere nghota puru iche maobundiche na mkpụrụokwu ndi a e deputara n'elu ebe a. O buru ma anyi lezie anya nke oma, anyi ga-ahụ na mkpụrụokwu niile dī na A, B na CH nwere otu nsupe. Ihe ga-eweta nghota puru iche na ha bụ site n'enyemaka ụdaolu. Oge ọ bụla e ji ụdaolu aruru dī etu a, a na-asī na oru ya bụ kenghota mkpụrụokwu maobu lezim. O dīkwa mkpa ikwu na e nwere ike iji ụdaolu mee nghota puru iche n'etiti ahiriokwu na ibe ya n'Igbo dīka:

i) Ó zùrù akwúkwó

ii) Ó zùrù akwúkwó?

Ahiriokwu (i) abughijī ahirijaju maka nnochiaha bidoro ya nwere ụdaolu elu, ma (ii) bụ ahiri ajaju maka nnochiaha bidoro ya nwere ụdaolu ala. Ihe a na-akpo nke a buorudaolu kenghota grama.

Okafo na Ewelukwa (2011:55) na-enye nkowa maka ụdaolu n'asụsụ Igbo dịka ndị kacha pụta ihe na ndị e nwere ike ihu ebe ọ bụla. Ha siri na ha bụdaelu na ụdaala, ebe ụda nke mezuru ya atọ bụzi ụdansụda. Ha gbakwunyere na ụdaelu so n'otu n'ime ụdaolu nke e nwere n'asụsụ Igbo, ebe akara e jiri mara ya bụ (/) bụrụ nke a na-akanye n'elu ụdaume na myiriụdaume. E nwekwara ike ihuta ụdaelu na nkejiokwu dị iche iche. A bịa n'otu nkeji nke ha kpọrọ (monosyllabic high tones) n'asụsụ Bekee. Ụfọdụdaelu ndị a nwere naanị otu nkeji gụnyere ndị a:

bé	-	ebe obibi
dí	-	nna nwe ụlọ
sí	-	esimesi
nyú	-	inyu nsị
gbá	-	igba ọsọ, wdg.

E nwekwara ụdaelu ndị nwere nkeji abuo nke ha kpọrọ (disyllabic high tones)

dịka:

ézé	nke e ji ata ihe
élú	ihe na-anoghi n'ala
éhi	anụ oriri, wdg.

E nwekwara ụdaelu ndị nwere nkeji atọ bụ nke ha kpọrọ (trisyllabic high tones) n'asụsụ Bekee. Ha gụnyere ndị a:

ósísí	-	nke e ji arụlọ
ákwúkwó	-	nke a na-agụ agụ.
ókúpúpú	-	nke na-esi ike ọtita

E nwekwara ụdaelu ndị nwere nkeji anọ bụ nke ha kpọrọ (polysyllabic tones) n'asụsụ Bekee, ha gụnyere ndị a:

ógólógó	ihe toro ogo
ésímésí	isi ihe
ákáráká	onyinye Chukwu nyere mmadụ

Ọzọ bụ na Ogbalu (1974:18) kwuru na asụsụ Igbo bụ asụsụdaolu, n'ihi ya, ụdaolu dị ezigbo mkpa ma a bịa n'ihe

gbasara utoasusu na osusu. O gbakwunyekwara na o bu site n'enyemaka akara udao lu ndi e nwere ka e ji ezipukarindiche na-adị n'okwu na ibe ya o kachasi n'okwu Igbo ufodu. Ogbalu na-enye omumaatu dika mkpuruokwu a bu akwa, o nwere otu uda mana mputara ya ruru anọ n'onuogu site na silebul 'a' na 'kwa' mejuputara ya. Silebul 'a' nwere ike ibudaelu, udaala, maobudansuda. Iji mee ka okwu Ogbalu dokwuo anya, mkpuruokwu ndi e dere n'etinyeghi ha akara udao lu iji mee ka nghota ha di mfe ga-enye onye o bu la na-agu ya ezigbo nsogbu n'ih i na e tinyeghi ha akara udao lu bu ihe nwere ike iziputa echiche a chorọ n'ime okwu ahụ. Omumaatundi o nyere bu okwu ndi dika: **akwa; oku, eze, isi** na **egbe**, wdg.

Otu aka ahụ kwa, Ume, Ugoji na Dike (2006:41) na-ekwu na Igbo nwere fonim atọ, mana o bu abuo n'ime ha kacha puta ihe, ebe nke mezuru ha atọ ka a na-akpudansuda. Fonim ndi a gunyere udaelu, udaala na udansuda. Ha gbakwunyere na udansuda anaghii eso udaala, kama udaelu nwere ike iso ya.

N'okwu Emenanjo, asusu Igbo bu asusu udao lu dika asusu niile ndi e nwere na Naijiria ma ewezuga Fulfulde. O sikwara na asusu Igbo di ezigbo iche n'asusu Bekee bu asusundiebeolu. A bia n'ihe gbasara asusu udao lu, e ji piichi maobu ogoolu eziputa ndiche di n'etiti mofim abuo maobu karja, mkpuruokwu abuo maobu karja, nkebieokwu abuo maobu karja, ahiriokwu abuo maobu karja dika ha yiri onwe ha site n'udaume, myiriudaume na mgbochiume digasi na ha. N'asusu Bekee mkpuruokwu a bu 'goat' ga-aputariri ewu etu o bu la e siri dobe olu wee kpoputa ya. "O bu eziokwu na Bekee nwere ndiche na-adị na ngwaa na aha n'okwu ufodu ha nwere. N'okwu ndi dika mkpiiche. Omumaatu:

/ikspɔ:t/	euport	ngwaà
/ekspɔ:t/	euport	áhà
/impɔ:t/	import	ngwaà
/impɔ:t/	import	áhà

N'iga n'ihu, e nwere ụdị asụsụdaolu abụọ, ha bụndị a;

i) Asụsụdaolu rejista

ii) Asụsụdaolu konto

N'asụsụdaolu rejista, a na-enwe ụda ngwe na ụdaolu ngwe. Igbo sonyere n'asụsụdaolu rejista ya bụ; ụdaelu na ụdaala Igbo enweghi ụdaolu ngwe kwurū onwe ha ma bụrū tonim nke aka ha dika ha si adị n'asụsụdaelu ngwe be Mandierin Chinese bụ ebe e nwegasiri ụdaolu ndi dika ụdansi maobu ụda eluala maobu ụda alaala ka tonim zuru okè ma putakwuo ihe.

Ezeuko na Chira (2005:92) hatarara ụdaolu dika ogo olu e jiri kpopta ụda maobu ụdaokwu. Etu e siri kpopta mkpuruokwu bu ya na-eme ka e nwee nghota puru iche ihe okwu ahụ putara. Ha siri na akara e ji ama ogo olu mkpopta ụda maobu okwu ka a na-akpo akara ụdaolu. Ha gbakwunyere na o bu akara ụdaolu a a na-ekwu maka ya na-eme ka e nwee echiche na nghota n'okwu. Ya bu, akara ụdaolu noonodu ka fonim kentukwasị. Etu mkpuru ụdaasusu si enye echiche di iche n'okwu ha batara na ya ka fonim kentukwasị si enyekwa nke ya. Ha kwukwara na e nwere akara ụdaolu abuo putakarisi ihe dika; akara ụdaelu na akara ụdaala, ebe nke mezuru ha ato buzi nke a kporo akara ụdansi (' ` -). Orundi digasi iche iche akara ụdaolu na-arū n'asusu Igbo dika ha kwuru gunyere ndi a:

i) O na-enye aka igosiputa nghota mkpuruokwu nwere tinyere ndiche di n'okwu ndi nwere otu nsupe dika:

agwa nke a na-akpa akpa

agwa igwa mmadu okwu

ii) Akara ụdaolu na-enye aka igosiputa ndiche n'ahiriokwu nkwasara na ahiriokwu ajuju burugodu ma akara ajuju adighi na ya. {maatụ:

Ó nò yá. (ahiri ajuju)

Ò nò yá. (ahiri ajuju)

Í gàrà bé Ólà. (ahiri nkwasara)

Ì gàrà bé Ólà (ahiri ajuju), wdg.

iii) Echiche na nghọta dīgasị iche iche e nwere ike ihụta n'ahiriokwu bụ site n'ụdaolu ka ha si apụta ihe.

Omumaatu:

Òbí bùtèèrè m ábó (nkwusara)

Òbí búteré m ábó (ahiriintimiwu) wdg.

N'otu aka ahụ, Ezema (2012:4) siri na asụsụ Igbo bụ asụsụdaolu. Ihe ọ putara bụ na ụdaolu na-agbanwe nghọta dī na mkpuruokwu. Dika ihe imaatụ, okwu dika akwa nwere ike nwee nghọta atọ maọbụ anọ, ọ bụ akara ụdaolu ga-eme ka a ghọta ha n'otu n'otu. Okafọ na Ewelukwa (2012: 61) n'uche ha siri na asụsụ Igbo bụ asụsụdaolu. Ihe ọ putara bụ na ọtụtụ mkpuruokwu Igbo ka e ji ụdaolu amata. N'agbanyeghi, akara e ji ama ụdaolu ka a na-akpọ akara ụda. Ọ bụ akara ụdaolu na-egosị ụda dī iche iche na mkpuruokwu. Ọ na-egosikwa na mkpuruokwu ahụ lara elu ọ dī ala maọbụ na ọ dī nsụda. Ha siri na asụsụ Igbo nwere ụdị akara ụdaolu atọ bündi a:

- akara ụdaolu elu (')
- akara ụdaolu ala (`)
- akara ụdaolu nsụda (-)

N'ikpeazu, ha siri na mkpuruụda Igbo ndi tosiro ibu akara ụdaolu n'asụsụ Igbo buụdaume niile e nwere n'Igbo tinyere myiri ụdaume abụndi e nwere n'Igbo sọsọ. Osuagwu et al (1977:36) kwuru na ụdaolu na-enye aka n'ebe ọ dī ukwu n'odidi ogo usorokwu. Ha siri na ọ buụdaolu ka e nwere ike iji mata mputara okwu ọ bula anyi bu n'uche. Omumaatu ahiriokwu ndi ha nyegasiri gunyere ndi a:

- i) Ó biálá (He has come)
- ii) Ò biálá (has he come?)
- iii) Ànyí riri jí (we ate yam)
- iv) Ànyì riri jí (did we eat yam?), wdg.

Ọ bụrụ ma anyi leruo anya ala n'ahiriokwu ndi a, anyi ga-ahụ na ahiri nke 'I' na 'iii' bugasi ahiri nkwusara, ebe ahiri 'iii' na 'iv' buzi ahiri ajuju.

Ebe ọ bụ na a tūlegharichaala agumagundi odee ufodu derela gbasara isiokwu, ọ dikwa mkpa ka nwa nchọcha

kwuputa echiche ya banyere ha. N'orụ a, a hụgara ụdaolu dika otu njirimara di oke mkpa banyere asusu Igbo. Asusu Igbo bu asusu e ji ụda ya ma a na-asu ya amata ihe o putara. O bu site n'uda mkpuruokwu di iche iche ka e nwere ike isi kowaa otutu ihe di iche iche. Ka anyi lee omumaatu mkpuruokwu ndi a nwere otu nsupe anya ka o nwee ike dokwuo anya.

èké aha ahia

éké aha anụohia na elo mmadu

ékè ekereuwa

úkwù akuku ahụ mmadu

úkwú ihe buru ibu

ùkwù ihe e kpokotara onu dika ùkwù aziza, ukwu nkú, wdg

Mkpuruokwu ndi a nwechara otu nsupe mana o bu site n'enyemaka akara ụdaolu ndi e tinyegasiri ka nghota ha jiri puta ihe nke oma.

Nkwa Isiokwu

Ebe o bu na nghota anaghii ezucha okè n'edemede o bula e dere n'Igbo ma obughii site n'enyemaka akara ụdaolu n'okwu ndi ahụ yiri onwe ha ma nwekwaa otu nsupe. A ga-akowazi kpomkwem ihe isiokwu a na-arutu aka. N'ih ihe nke a, asusu Igbo bu asusu ụdaolu. Ihe nke a putara bu na e nweghi ka a mata mputara okwu Igbo ufodu, o kachasikwa ndi yiri onwe ha maobundi ahụ nwere otu nsupe. Site n'itinye ha akara ụdaolu abundi a putakarisi ihe ka nghota ha ga-esi puta ihe n'ebe ogu no.

E tere ugba e tere azu, ụdaolu na akara ụdaolu bu ejewe aghaghii n'asusu Igbo. Etu 'na' si di mkpa n'omumu asusu Igbo ka ụdaolu na akara ya si di mkpa. Nke a mere na onye o bula maara nke o riri na nka edemede tosi i na-etinyegasi akara ụdaolu n'edemede ya ebe o kwesiri. O ga-enyere ogu aka ighota okwu ndi ahụ nwegasiri otu nsupe kari inyo ha enyo. Aha ozọ e jiri mara akara ụdaolu bu fonim

kentụkwasi. Ihe kpatara e jiri kpọọ ya fonim kentụkwasi bu maka na a na-atụkwasi ya n'udaume maqbu na myiriudaume Igbo nke di n'ime mkpuruokwu abuo kara iji gosiputa nghota di iche iche.

Ozo kwa, a bia n'ihe gbasara omumudidiudaasusu, e kere fonim uzọ abuo,

- i) keusoro
- ii) kentụkwasi

Keusoro n'Igbo izugbe di iri ato na isii, ebe kentụkwasi di naani abuo ha buadaelu na udaala. E nwekwara udiada ozo a na-akpoda nsuda nke nwere ike ibute ndiche na nghota mkpuruokwu. O buadaelu a sudara nwa obere mere e ji akpo ya udansuda. Omumaatu fonim keusoro gunyere udaume niile na mgbochiume niile e nwere na mkpuredemede Igbo. Ebe fonim kentụkwasi buadaelu ('), udaala (`) na udansuda (-). E nwekwara udi asusuadaolu abuo dika:

- i) Asusuadaolu konto
- ii) Asusuadaolu regista/levul

Ikekeonwu n'ime Ugwuona (2015:41) kwara na asusuadaolu bu nke a na-enweta na mba Eshia dika Chinese. Vietnamese bu asusuadaolu konto ma otutu asusuadaolu mba Afrika bu asusuadaolu regista/levul. Igbo bu asusuadaolu regista/levul, etu a ka o dikwa n'Efik, Edo, wdg. A bia n'Igbo, e ji udaolu aroru abuo di mkpa dika nke lezikal na nke grama dika e kwuburu na mbu. E lee anya n'oru nke lezikal, o na-eme ka e nwee nghota puru iche site n'otu mkpuruokwu rue n'ozo. {maatụ:

ákwá	nke a na-ebe ebe
àkwà	nke a na-edina edina
ákwà	nke a na-eyi n'ahụ
àkwá	nke a na-eri eri

N'omumaatundi e nyegasiri n'elu ebe a, anyi ga-ahu na akara udaolu mere ka a ghota ndiche digasi n'okwu ndi ahụ nwere otu nsupe.

N'orụ nke grama n'Igbo, a na-eji ụdaolu eme nghọta
 puru iche site na nkebiokwu maobu ahiriokwu na ibe ya dika:
 Ó rùrù mgbede nkwasara
 Ò rùrù mgbede ajuju

Ó jèrè Óká	nkwasara
Ò jèrè Óká	Ajuju

Ó bèrè ákwá	nkwasara
Ò bèrè ákwá	ajuju

Há zùrù óhí	nkwasara
Hà zùrù óhí	ajuju, wdg

Ntuleghari Atutu

Ilechukwu (2016:18) siiri na atutu bu echiche a haziri nke oma nakwa usoro ime ihe aromaro maobu iwu nke mmadu, ebunnuuche iwu a buikowaputa arumaru maobu ederede nke uzọ ya na nke atutu ahụ ga-agakota onu.

Atutu Akuku Nnoroowe

O bu Goldsmith tuputara atutu a n'afọ (1976). Ihe kpalitere mmuo ya bu na otutu asusu n'ụwa bu asusuudaolu dika asusu Igbo so n'otu n'ime ha. Ebe o bu na e weputara atutuozọ nke na-ewebata ụdaolu na nkowa ya, nke a ka a na-akpo atutu akuku nnoroowe. Atutu a na-ekwusi ike na okwu o bua nwere agbà abuo dika:

- a) Agba ụdaolu, na
- b) Agba mkpuru edide

A tuputara aro gbasara etu a ga-esi na-eziputa ụdaolu Igbo n'akwukwo. E ji akara nlamelu (´) na-ezi ụdaolu elu ma jiri akara uhie (-) ezi akara ụda nsuda, ebe e ji akara nlamala (`) were eziputa akara ụdaolu ala. Ka o sila di, a na-atu atumatuuzo kacha mma a ga-esi na-akanye akara ndi a n'ederede Igbo. Imirikiti kwenyere na o kwesighi ka a na-

akanye akara n'okwu niile otu oge. Nke a bu n'ih i na ha siri na o ga-emetọ akwukwọ ederede ahụ ma magharịa onye na-agụ akwukwọ maobu ederede anya. Aromaro a e nweela usoro atọ maka nke ga-aka mma, mana n'ime atọ a, abụọ naanị bu ihe e ji arọrọ rue taa. Otù abụondị a bu otù Williamson na otù Welmers. Dika etu Mbah na Mbah (2014:26) si kọwaa, Williamson na ndi otù ya tumadi Emenanjo na-akowa na o dighi mma i na-akanye akara udaolu elu elu n'akwukwọ ma ncha ncha. {maatụ: mkpuruokwu o bula nwere naanị akara udaolu elu elu dika akwukwọ, ogologo, osisi, okpukpu, eriri, akuko, ariri, ogugu wdg.

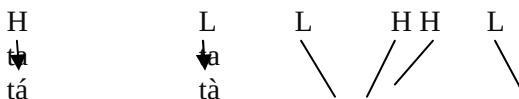
Ha sikwara na a aga-eji akara nlamala egosi udaolu ala n'uju dika ala, aja, agba, agwa, ama, akwa, isi, okè, riri, amara, aku, ite, udu, enwe, ofufe, ikuku, wdg. A biazie n'igosiputa akara nsuda, o ga-abu: ego, ero, aja, nwoke, wdg.

Ozo kwa, ndi otu Welmers nke Nwachukwu so n'ime ya na-akowa na a ga-eji akara nlamelu egosiputa akara udaolu elu na nke nsuda, ebe a ga-eji akara nlamala egosiputa akara udaolu ala. E nwekwara ike iji otu akara gosiputa akara udaolu elu na nsuda n'ih i na o bu naaniodaolu nke buozo n'otutudaolu yiri onwe ha ka a na-akanye ya. Mgbe udaolu abuo bu akara udaolu elu, ihe o putara bu na nke izizi buudaolu elu, ebe nke abuo buudaolu nsuda. Omumaatu: ero, aja aja, ego, wdg. Lee mkpuruokwu ndi a: Amadi, ofuma, eke, ego, wdg. Na mkpuruokwu ndi a, **Amadi** putara udaolu ala, elu elu, **ofuma** otu aka ahụ, **eke** aputa udaolu elu elu, **ego** aputa udaolu elu nsuda. E nwekwara ike iji udaolu nlamala gosiputa udaolu ala dika n'okwu ndi a: agba, Igbo, wdg. Ebe a, udaolu '**agba**' buudaolu ala-ala, ebe 'Igbo' bukwu udaolu ala-ala. N'ime usoro ndi a niile, e nwekwagh i nke a ga-as i kacha ibe ya mma. Ihe di mkpa bu usoro onye gbasoro were kanye nke ya.

Nchọcha E Merela n'Isiokwu

Oyebade na Mbah (2008) kwupụtara na ọ bụ site n'ikikere ụdaolu ka e ji amata mpụtara okwu asụsụndị so n'asụsụdaolu rejista. Ha gara n'ihu kwue na ihe dikaịsiri mkpa bụda e ji akpọputa okwu ndị a, nkebiokwu nakwa ahiriokwu ụfọdụ bụndị e siri n'asụsụ dī iche iche nweta.

Williams (1976) siri na asụsụ Igbo so n'otu asụsụdaolu mere o ji dī mkpa na a ga-eji akara ụdaolu ziputa mpụtara okwu ọ bụla ka o gbochie mgbagwoju anya n'ebe onye ga-aguputa edemede maobu ederede nọ. N'okwu Williams, o ziputara ụdaolu asụsụ rejista na ụdaolu asụsụ kọnto dika:

Anwasia (2013) n'uche nke ya kowara na mkpīiche sitere n'ụdaolu kpomkwem. O nyegasiriomumaatundī a dika:

aka	/áká/	-akukū ahụ mmadụ
aka	/ákà/	-mgba olu
egwu	/égwú/	-nke e ji úkwù agba
egwu	/égwù/	- ụjọ
isi	/ísí/	-akukū ahụ mmadụ
isi	/ísì/	-nke e ji imi esi
akwa	/ákwá/	-nke a na-ebe ebe
akwa	/ákwà/	-nke a na-eyi n'ahụ
ire	/íré/	-akukū ahụ mmadụ
ire	/írē/	-azumahịa
Ọka	/Ṳka/	-aha obodo
ọka	/ṳka/	-nke a na-ata ata

N'uche Ezeomeke (2011:219), asụsụ Igbo bụ asụsụụda. Ya mere o ji dị mkpa na onye ọ bụla na-ede Igbo ga na-etinye akara ụda n'okwu ụfọdụ nwere otu nsupe. Ọ ga-eme ka amata etu okwu ndị ahụ si ada ụda bụ nke ga-enyere ya aka ka echiche ya kwe nghọta.

N'okwu Igbo ụfọdụ, e nwere ndị nghọta ha ruru abụọ maọbụ karịa. Ọ bụ naanị mgbe e inyere ha akara ụda ka a ga-enwe ike mata ha. Ọmụmaatụ, mkpuruokwu ndị dika 'isi', akwa, oke, wdg dị anọ anọ. Ọ bụrụ ma odee dee ha etu ahụ n'etinyeghi ha akara ụda, ọ ga-ara ahụimata nke a na-ekwu maka ya. Nke a mere e jiri si na ọrụ akara ụdaolu na-arụ n'asụsụ Igbo kariri akari. Akara ụdaolu na-enye aka igosiputa ndiche di n'okwu ndi di abụọ maọbụ karịa ma ha nwere otu nsupe ma yie onwe ha dika n'okwu ndi a:

àkwà	-	nke a na-edina edina
àkwá	-	nke a na-ata ata
ákwà	-	nke a na-eyi n'ahụ
ákwá	-	nke a na-ebe ebe

ìsì	-	nke a na-ekpu ekpu
ísí	-	akụkụ ahụ mmadụ
ísì	-	nke e ji imi esi
ísí	-	isi nri

òkè	-	ihe ruru mmadụ
òké	-	anụ na-ebi n'ụlọ maọbụ n'ọhia
ókè	-	njedebe ihe
óké	-	ihe n'abughị nne
ígwè	-	nke a na-agba agba
ígwé	-	nke a na-echi echi
ìgwè	-	njuputa na mmadụ, wdg.

Nwozuzu (2008:15) hụta ụdaolu dika otu n'ime agwara ụdidiụda ndi e nwere n'asụsụ Igbo. Ọ sịkwara na olumba dum e nwegasiri n'ala Igbo na-eji akara ụdaolu eweputa ndiche di

na ha abụọ ma ọbụghị etu a, ọ ga-ara ahụikwa mkpuruokwu ndị ahụ nwere otu nsupe maọbụ yie onwe ha.

Nchikota Ntulegharị Agụmagu

N'uzo dị nkenke, nwa nchọcha ahụla echiche ndị mmadụ banyere ụdaolu n'uzo dị iche iche site n'aka ndị odee ụfọdụ gbasara ya bụ okwu akpụ n'ọny. A chọputara na ụdaolu bụ ejewe aghaghị n'ederede Igbo. E wezuga ụdaolu na akara ya, e nweghị onye ga-amata mputara okwu Igbo ụfọdụ, ọ kachasịkwa n'okwu ndị ahụ yiri onwe ha nakwa ndị ahụ nwere otu nsupe.

Usoro Nchọcha

Ọ bụ akara ụdaolu usoro ọdinala ka a gbasoro mee nchọcha a. Usoro a na-akọwa na a ga-etinye akara ụdaolu n'ụdaume na myiriụdaume niile putara ihe n'edemede.

Ụdị Nchọcha

Nwa nchọcha họtọ usoro ọbaakwukwọ mee nchọcha a. Ọ bụ nchọcha e mere site n'ịga n'ọbaakwukwọ digasị iche iche nweta ngwa ndị ga-enye aka n'ọrụ a. Ya mere e jiri họtọfọdụ akwukwondị a rụturu aka n'isiokwu nchọcha a.

Ngwaọrụ Nchọcha

Ngwa ọrụ nwa nchọcha jiri mee nchọcha a bụ akwukwọgugu digasị iche iche o nwetagasiri dika semina pepa, jonal, tesisi, feskrift wdg. bündi e degoro ihe yitere isiokwu a bụdaolu: ezi ngwa ọrụ n'ebe ntolite asụsụ na ederede Igbo dị.

Ngosiputa na Nkọwasị ngwa Nchọcha

Ebe a, nwa nchọcha ga-akọwa etu ụdaolu siri dị mkpa ma a bịa n'ihe gbasara odide asụsụ Igbo. A ga-emezu nke a site n'ịdabere n'ihe e nwetagasiri gbasara echiche ndị odee dị iche iche.

Ntucha Ihe E Nwetara

Nwa nchọcha ga-ejizi nwayọ tuchaa ma hazie ihe dum o nwetara gbasara isiokwu ederede a site n'echiche ndiokammuta digasi iche iche na nchoputa e mere.

A choputara na o bu n'alaka amumamuudaasusu ka e si nweta udaolu. Udaolu n'onwe ya ezigbo mkpa ma a bia n'ihe gbasara edide Igbo, ebe o bu na asusu Igbo so n'otu n'ime asusundi ahụ bu asusuudaolu. Nchọcha e mere gosiputara na e nwekwara ike ikpoudaolu '**ogoolu**' maobu '**piichi**' maobu '**tonim**', ebe akara e ji egosi ya buzi akara udaolu. Nchọcha e mere egosila na e nwekwara ike ikpo akara udaolu 'fonim', ebe akara e jiri mara ya bu fonim kentukwasị. A biazie na fonim, o diuzo abuo putara ihe dika **fonimkeusoro** na **fonim kentukwasị**. Fonim keusoro n'Igbo izugbe di iri ato na isii n'onuogu, ebe kentukwasị di naani abuo putakarisiiri ihè. Akara e jiri mara ha bundi a (' '). Nchọcha a gosikwara na e nwere uda ozọ a maara dika udansuda. Akara e jiri mara ya bu (-). Ihe o putara bu na e mere elu e mere ala, akara udaolu ndi e nwere zuru ato n'onuogu.

A choputakwara na udaume niile na mgbochiume niile e nwere n'Igbo bucha fonim keusoro. Ozọ aburu na udansuda anaghiji eso udaala maobuudaelu.

Nchọcha e mere gosiri na ihe di mkpa gbasara akara udaolu abughiji nsupe okwu kama o buudaolu butere nghota puru iche maobundiche na mkpurukwu dika na mkpurukwu ndi a:

{eze, eze} {oku, oku, } {ozọ, ozọ} {okwa, okwa}wdg.

Ozokwa, a chopuara na e nwere ike iji akara udaolu mee ka nghota di iche diri n'etiti ahiriokwu na ibe ya dika:

Ó sìrì ófé ònúgbù (nkwusara) Ò gàrà
úlòúká (nkwusara)

Ò sìrì ófé ònúgbù (ajuju) Ò gàrà
úlòúká (ajuju)

A chọputara na ọ bụ naanị n'ụdaume na myiriụdaume ka a na-
akanye akara ụdaolu. A naaghị akanye akara ụdaolu na
mgbochiume Igbo

Nchọcha e mere gosiri na e nwere ụfọdụdaelu bündị nwere
naanị otu nkeji dika:

hú	-	ịhụ ihe
tá	-	ịta ihe
kwú	-	ikwu okwu
sá	-	ịsa ahụ

Ụdaelu ndị nwere nkeji abụọ dika:

élé	-	anụmanụ
ónwú	-	nke a na-anwụ anwụ.
ára	-	isi mgbaka
ólú	-	akụkụ ahụ mmadụ.

Ụdaelu ndị nwere nkeji atọ dika:

áhúhú	-	nke na-arigharị arigharị
ákúkó	-	nke e ji ọnụ akọ
akpukpọ	-	nke kpuchiri anụ ahụ mmadụ

Ụdaelu ndị nwere nkeji anọ dika:

ékwúmékwú	-	nke a na-ekwu ekwu
ázúmázú	-	ịzụ na ire ahịa
ákómákó	-	nke e ji ọnụ akọ, wdg.

A chọputara ọrụ dī iche iche akara ụdaolu na-arụ n'asụsụ Igbo
dika:

- Inye aka igosiputa ndiche dī n'okwu ndī dī abụọ
maọbụ kari, ọ burugodu na ha nwere otu nsupe.
- Inyere ọgụ aka ighota ederede ọ na-agụ maọbụ na-
enyocha.
- Inye aka gosiputa ndiche n'ahiriokwu nkwusara na
ajuju, a sịkwaari na akara ajuju adighi na ha.

Nchọcha e mere gosiri na asụsụ niile nọgasị n’ala Naijiria bụcha asụsụdaolu e wezuga Fulfulde. A chọputakwara na e nwere ụzọ asụsụdaolu abụọ dika:

i) Asụsụdaolu rejista

ii) Asụsụdaolu kọnto

Asụsụ Igbo so na ndị nwere asụsụdaolu, tinyere Efik, Edo na ndịozọ kwa. Nke a mere Anagbogu, Mbah na Eme (2010: 137) jiri kwue na asụsụ niile e nwere na mba Eshia bụcha asụsụdaolu kọnto dika: Kantoniis, Bomesa, Mandjarin, na ndịozọ.

A chọputara na e ji ụdaolu arụọrụ lezikal na grama. N’ọrụ lezikal, lee ọmụmaatụ ya:

òké	anụlọ na ọhia
óké	nke n’abughị nne
òkè	ihe ruuru mmadu
ókè	ebe ihe jedebere

A bia na nke grama, e ji ụdaou eme nghọta pụrụ iche site na nkebiokwu maọbụ ahirịokwu dika:

Ó	bùtèèrè	yá	úgbóàlà.
Ò	bùtèèrè	yá	úgbóàlà.

Ó zàrà ájùjù

Ò zará ájùjù

A chọputara na e nwere òtù atọ kwurula ụzọ kacha mma maka nkanye akara ụdaolu dika otu ndị a:

i) Williamson, Emenanjọ na ndịozọ

ii) Welmers, Nwachukwu na ndịozọ

Williams, Emenanjọ na ndịozọ kwuru na ikanye akara ụdaolu elu-elụ (/) n’okwu ga-emetọ akwụkwọ, ebe okwu ndị nwere ụdaolu ala-ala bụ naanịndị e tosirịikanye akara dika n’okwu ndị a:

àlà, ‘àjà, àmà, ènwè, àgwà, ìkùkù, wdg. Otu aka ahụ ka ọ dīkwa n’okwu nwere akara ụdaolu elu na nsụda dika:

égō, éró, ájā wdg

Ebe Welmers, Nwachukwu na ndịozọ kwuru na a ga-eji akara nlamelu egosiputa akara udaolu elu na nke nsuda, ma were akara nlamala gosiputa akara udaolu ala. Ozọ aburū na ebe o bu naanịudaolu nke bu ụzọ n'otutụudaolu yiri onwe ha e tosiiri ikanye akara udaolu. Ozọ kwa bu na e nwekwara ike iji udaolu nlamala gosiputa udaolu ala dika: òdo, àka, àla, àgwa, wdg. karija ikanye uda nke ikpetemazu akara.

Nchikọta Nchọputagasi, Mmechi na Aro

Ebe a, nwa nchọcha ga-achikotazi ihe dum o chọputara onu n'uzo di nkenke ma piachie edemede nchọcha a ma nye ntuziaka n'ihe a ga-eme iji gboo nsogbu nchọcha a.

Nchikọta Nchọputagasi

A chọputara na imirikiti ndi odee Igbo a naghị etinye akara udaolu n'edemede ha. Udaolu bara nnukwu uru n'ebe asusundị e nwere na mba Afrika nọ, o kachasikwa n'ebe Asusu Igbo di. E wezuga udaolu, o ga-ata akpuimata ihe okwu Igbo ufodu putara. Ebe o bu na ufodu mkpurukwu na-aputa ihe n'edemede na-enwe otu nsupe. O nweghi onye ga-ama ihe nke o bua putara ma obughi site n'enyemaka akara udaolu.

Mmechi

Na nchọcha e mere, nwa nchọcha mejuputara ebumnuuche ya buudaolu: ezi ngwa oru n'ebe ntolite asusu na ederede Igbo di. Site n'ikowara ohanaeze mkpa udaolu na akara ya di n'ebe asuruasu na ederede Igbo di. O ga-adị mma ka onye Igbo o bua jisie ike hu na a kwalitere osusu na odide Igbo ka edemede anyi buru akwaa akwuru n'anya ndi mmadu.

Aro

A na-atu aro ka ndi Igbo na ndi odee niile jisie ike na-aghotu uda okwu nwere ma nwee ike na-etinye akara udaolu n'ebe ndi ahụ e nwere okwu yiri ibe ha maobundi nwere otu

nsupe, nke a ga-eme ka o doo oḡu anyị karịa i na-enyo ụfọdụ okwu enyo, maḡbụ kpọhie ha.

Ọzọ aburū na odee ọ bula ga-agba mbọ mara usoro ọ ga-agbaso n'ikanye akara ụdaolu n'okwu, karịa i na-agwakọta ha ọnụ. Ya bụ, nke onye na-agbaso kwesiri ibụ otu usoro. Nwa nchọcha na-atukwa aro ka ndi na-aruputa igwe komputa jisie ike tinyezue akara niile bündi na-aputa ihe n'edemede Igbo, nke a ga-enye aka ime ka ebumnuche nchọha a puta ihe.

Ndi na-akuzi Igbo, malite n'ogo ụlọakwukwọ sekondiri jisie ike ma weputa ohere maka nkuzi ụdaolu ma mee ka ụmụakwukwondị a mata uru itinye akara ụdaolu bara n'asụsụ Igbo. Ọ buru ma e tinye aromaro ndi a n'orụ, ederede Igbo na nguputa ya ga-adị mfe karịa ka ọ di na mbu.

Edensibia

Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010).

Introduction to linguistics second edition. Awka:

Amaka dreams.

Anwasia, N.G. (2013). "Ntulekorita mkpuruḡdaasusụ Igbo na mkpuruḡdaasusụ Nnewi na ka o siri metuta mmuta".

Nchọcha e mere na Ngalaba Amumamụ Lingwistiksi na Igbo, mahadum Steeti Imo.

Emenanjo, E.N. (2010). *Fonoloji na morfoloji n'Igbo*. Onitsha:

Varsity publishing company.

Ezema, T.O. (2012). *Nkuzi ụdaasusụ Igbo*. Kontagora:

Unique press.

- Ezeomeke, S.O. (2011). *Igodo nghota utoasusu Igbo*. Enugu: Easy-quality press.
- Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel publishers.
- Ikekonwu, C., Ezikeojiaku, P.A. Ubani, A & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University press.
- Ilechukwu, D.I. (2016). Nganusoro n'asusu Igbo". Nchocha e mere na Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na eshia, Fakolti keati, Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka.
- Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2014). *Atutu amumamu asusu*. Enugu: University of Nigeria press.
- Nwaozuzu, G.I. (2008). Dialects of Igbo language. Nsukka: University of Nigeria press.
- Ogbalu, F.C. (1974). *School certificate/G.C.E. Igbo*. Onitsha: University publishing company.
- Okafo, C.U. & Ewelukwa, U. (2011). *Nhazi asusu Igbo maka ule junio sekondiri n'usoro bezik edukeshon*. Onitsha: A.C. global publishers
- Osuagwu, B.I.N. et al (1977). *Fundamentals of linguistics*. Owerri: Colon concepts
- Oyebade, F. & Mbah, E. (2008). "Trends in the history of modern phonology" in B.M. Mbah & E.E. Mbah (Eds). History of linguistics and communication: A

festchrift in honour of Professor P.A. Nwachukwu.
Pp 31-49.

Okafo, C.U. & Ewelukwa, U. (2012). *Nhazi asusu Igbo maka ule sinio sekondiri na koleji*, W.A.S.S.C.F., NECO, G.C.E., J.A M.B. Onitsha: A.C. global publishers.

Ugwuona, C.N. (2015). *Ntala na isiokwu ufodu na fonoloji Igbo*. Enugu: University of Nigeria press.

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U. & Dike, G.A. (2006). *Umi nkwa utasusu Igbo*. Owerri: Ark publishers.

Williams, E.S. (1976). Underlying tone in Margi and Igbo

Ndiehie ‘Na’, ‘Ga’, ‘Ka’, Na ‘Kwa’ N’ụ̀tasụ̀sụ̀: Nsogbu Na Ọghọm Ha N’asụ̀sụ̀ Igbo

Nke Si N’aka

Anumudu, Maria U.

Ngalaba Ọmụmụ Asụsụ Naijiria Na Lingwistiks
Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri

Umiedemede

Asụsụ bu e jeme a ghaighi n’ihe ọbụla mmadụ na-eme na ndị. Nke a mere o ji bụrụ ihe mmadụ na ibe ya ji enwe mmeke, ezirita ozi, akọwapụta echiche, omenaala na ihe ndị ọzọ na-eme n ndị a. Agbụrụ ọbụla nwere asụsụ e jiri mara ha n’ụdị e kwuru n’ọnụ maọbụ n’ụdị e dere ede. Ya mere ndị Igbo ji atụ ilu si “Ọkwa mba na-atụ n’olu n’olu. Asụsụ ọbụla nwere usoro na nhazi e ji mkpụrụokwu mebe. Mgbe ọbụla ejighi usoro ọsụsụ, maọbụ nke odide dabara adaba sụọ maọbụ dee asụsụ, ọ na-ebute atụtụ nghatahie n’ihe a na-ekwu maobu n’ihe a na-edede. Atụtụ nwanchọcha ji mee nchọcha a bụ atụtụ ndiehie nke onye tụtara ya bụ Pita Corder n’afọ (1967). Nwanchọcha ji usoro tumbom tumbom mee nchọcha ya site na nnwale o nyere ụmụakwukwọ, wee nweta ihe ndị o dere na iji usoro sovee nke o mere n’ụlọakwukwọ Alvan, na ngalaba ọmụmụ asụsụ ala Naijiri na Lingwistiks. Dika onyenkuzi na-akuzi Igbo n’ụlọakwukwọ di elu, nwa nchọcha chọputara na ọtụtụ ụmụakwukwọ amaghi ka e si ede ọtụtụ okwu na ngalaba ụ̀tasụ̀sụ̀ dika ‘na’, ‘ga’, ‘ka’, ‘kwa, na akara edemede digasi iche iche n’ederede ha. Nke a bụ ihe kpatara ha ji ada ule Igbo ebe ọ di ukwu. Ebumnuche nwanchọcha bụ ime ka ndị nkuzi na-akuzi Igbo mata nsogbu a ụmụakwukwọ na-enwe, wee gbaa mbọ ikuziri ha usoro kwesiri ekwesị e ji ede ihe n’Igbo. Nke ọzọ bụ ime ka ụmụakwukwọ site n’ederede a mụta usoro di mma e ji ede okwu ndi a. Nke a ga-eme ka

nghota di n'ihe e bu n'uche dee ihe e dere, maka na ozi e ziri nke oma dabere n'otu e si deta ya. Iji gakwuo n'ihu n'ederede a, nwanchocha ruturu aka n'ufodu akwukwo ndi di mkpa kowara otu ihe maobu nke ozọ banyere isiokwu ya. O turu alo ka ndi nkuzi na-akuzi Igbo jisie ike nwee ndidi n'ikuzi utasusu Igbo nke oma ma were omumaatu dabara adaba nke oma kuziere ha oru na, ga, ka na kwa na-aru n'asusu Igbo maka ezi nghota, ezi ndieta nakwa Igbochi oke odida umakwukwo na-ada n'ule Igbo mgbe dum.

Okpurukpu okwu: Ndiehie, Utasusu, Nsogbu, Oghom
Ndiubata/Mkpolite:

Ihe obula di n'awa nwere ihe o ji maka ya diri. E nwere olileanya na mmadu nwere uru o ga-esite na ya rite. N'otu aka ahụ, site na mmalite uwa, mmadu huru asusu dika ihe ya na mmadu ibe ya ji ekwurita okwu, sitekwa na ya ghota onwe ha mgbe ha na-akparita uka. O bu eziokwu na e nwere ike iji mmeghariahu ghota ihe mmadu bu n'obi, mana asusu bu isi sekpu nti n'ihe n'ile mmadu na-eme.

Otu mmadu di iche iche esitela n'uzo di iche iche lee ma kwaa ihe asusu bu. Iji maatu, Stricklandi (1957) n'akwukwo Anedo (2014:1) kowara asusu dika okwu, mkpotu na nghota nke otu agburu nwere nkwekorita ya. N'aka nke ozọ, Cannon (1985) siri na asusu bu usoro nzikorita ozi site n'okwu onu nke otu agburu ji egosiputa ebumnuche ha. Site n'omumaatu ndi a, anyi huru na asusu nwere ike nwee usoro odide maobu hapu inwe usoro odide.

N'agbanyeghi otu o si di, asusu bu ngwaoru di mkpa n'ihe gbasara ndi mmadu na odima obodo obula. Asusu na-enyeaka ime ka mmadu na ibe ya kparita uka, zuo ma ree ahia, inye na inara, nghota ihe onye ozọ bu n'obi nke o choro ka onye ozọ mata. O bu site n'asusu ka mmadu si egosiputa anuri, iwe, mwute na udi mmetuta di iche iche. E ji asusu agbasa ozi omenaala na inyefe ya n'aka ndi na-eto eto.

N'agbanyeghi udị ọchịchị agburu ọbụla nwere ike ihụta onwe ha, asụsụ ha na-egosiputa mmepe na ọdimma obodo ahụ. Ihe nke a putara dika Stork (1976) siri kwuo n'akwukwọ Anedo (2014) bụ na asụsụ agburu ọbụla zuru ezu ma burukwa kpum n'usoro mgbaso ozi e ji egbo mkpa ọhanaeze ebe a na-asụ ya asụ. Iji gosiputa otu asụsụ si di mkpa site na mbọ ụmụamala Igbo ndi ihe banyere asụsụ Igbo na omenaala na-anọọku n'obi, goọmenti etiti ala Naijiria site na ngalaba na-ahụ maka agumakwukwọ, n'iwu o nyere nke a na-akpọ "National policy on Education (1981) kwadoro ọmumụ asụsụ agburu ọbụla mgbe o nyere ya ka iwu ka ọ buru maka mmụta na nchekwa omenaala, idị n'otu na maka ọdimma ala Naijiria.

Iwu a kwadoro na nwata akwukwọ ọbụla ga-amuriri otu n'ime asụsụ atọ ala Naijiria nabatara. Iwu a gara n'ihu kwuo na e kwesiri isite na nwata jiri oluasụsụ nne kuziere nwata ihe tutu o ruo n'ogo praimari nta. Ya bụ na e kwuwa ihe banyere iru ọrụ, izu ahia, ọmumụ akwukwọ, dgz, ọ bụ asụsụ ka e ji egosiputa ha.

N'agbanyeghi nke a, ọtutụ ndi guru akwukwọ dielu n'ala Naijiria anaghị enye ụmụ ha na ndi agbataobi ha nkwado imụ asụsụ ala Naijiria ọkachasi asụsụ Igbo. Dika Opara (2009) siri kowaa, e ledara asụsụ Igbo anya nke n andi Igbo a naghị eji nti ha nụ na nwa ha sụrụ Igbo. Onye nke nwara anwa sụọ Igbo ọkachasi n'ulọakwukwọ ndi nkita new, a na-ata ya ahuhụ ka a ga-asi na ọ nyurụ nsi n'ulọuka. N'ihia nke a, anyi aghaghi ibum abo ekele any bugara ike site n'afọ 1977 na 1972 ruo n andi ka na-agbakwa nbọ n'oge ugbua.

Ufodu ndi gbara mbọ ikwalite asụsụ Igbo gunyere; Ogbalii F.C, Emenanjo, E.N, Okonkwo, MN, Achebe C n andi out ikwalite asụsụ na omenala. Ndi ọzọ bụ otu suwakwa Igbo, Ọhanaeze Ndiigbo, Nkuzi Ahiajoku nkuzi odenigbo, Igbo studies Association International. N'agbanyeghi na ha gbara mbọ, ha newekwara nghotahie n'oru ha nke butere nrumaaka n'ide asụsụ Igbo ma butekwa ndiehie n'utoasụsụ.

Ọ bụ site n'amaghi ede Igbo n'ezigbo usoro mere ụmụakwụ ji ada, chọputa isi ihe na-eweta ndịehie ndị ahụ ka o wee kpochapụ ha kpam kpam.

Ndịehie: Ndịehie bu otu nsogbu a na-ahụta n'odide asụsụ Igbo nke Hornby (1974:382) kọwara dika ihe edezighi edezi maọbụ ihe emetachaghi nke ọma. Ọ rụturu aka na e nwere ndịehie di iche iche nke gunyere ndịehie nke nsupelitaghi okwu, ndịehie nke onye mbiputa akwukwọ, ndịehie nke ebiputaghi ihe e dere, ndịehie sitere n'odide, ndịehie odee, dgz. Ihe nke a putara bụ na ọtụtụ oge, ka a na-atụ anya ihe ọzọ, ma ahụta nke abụghị ya. Mgbe nke a mere, o nwere ike buru ndịehie sitere n'aka odee, igwe mbiputa ihe, asupelitaghi mkpuruokwu di n'okwu, ebiputaghi ihe e dere, dgz. Iji gbanahụ nsogbu ndịehie, anyi ga-agba mbọ igbaso usoro iwu odide ihe n'asụsụ ọbụla anyi na-eede.

Ụtọasụsụ: Ọ bụ ọmụmụ asụsụ nke dabere n,omumụ mputara okwu, usoro okwu na ụda mkpuruokwu utoasusu Igbo, malitere na mkpuruasusu ruo n'usoro okwu nke ahiriokwu. Mgbaso usoro iwu utoasusu e nwere mgbe a na-asu Igbo maobu mgbe a na-eede ya ede na eme ka utoasusu Igbo puta ihe. Ọ buru ma a gbasighi iwu a otu o kwesiri, asusu Igbo agaghi adi uto na nti. Ya bu na utoasusu bu umu ihe niile nke a na-eweputa n'asusu ka asusu ahụ di mma na-nghota nke na-ewere onodu site n'ezi nsupe, ntinye ezigbo akaraedemede na isoro ezi usoro okwukwu na odide asusu ahụ.

Nsogbu: Nke a putara ihe nramahu. Ọ bụ ihe adighi otu o kwesiri, nke na-eme ka a ghara imezi ihe emezi, okowaokwu Ouford (2006) kowara nsogbu dika ihe na-ebute nghotahie, ebe nke Encyclopedia (1996) kowara ya dika ihe isiagugo maobu okwu chorọ mmezi, ihe na-arahu mmejuputa maobu nghota, ihe amaghi ka e si eme ya.

Anasiudu (1983) na akọwa nke ya banyere oghom di na ndiehie, kowara ndiehie dika nkwehie ndi ahụ a na-ahụta n'asusu nke sitere n'amaghi ama maobu n'etozughi etozu. Nke a na-aputa ihe site n'etu okwu ndi ahụ si abata n'asusu oge obula.

N'otu aka ahụ, ihe obula di mma n'asusu nke gbasara odide ihe maobu okwukwu ya bu ezigbo okwu, burukwa ihe ziri ezi. O ga-abu ihe dabara adaba site na nkwekorita ndi mmadu maobu nke ndi nwe asusu ahụ. Ya bu na o di mkpa igosiputa ihe dabara adaba n'ozi anyi chorọ izi okachasi n'odide ihe maka na o buru ma anyi ezitaghị ozi site n'odide ihe, a ga-enwe nghotahie nke bu nsogbu.

Dika Little (1973), n'akwukwo Anedo (2014:12) kowara, o kwesiri ka a gbalisie ike mezie ihe nke oma n'odide ihe maka na a ga-enweriri nkwekorita di iche iche ma o buru ma anyi mee otutu ndiehie n'ihe odide anyi. Anedo gbakwunyere si "o buru na asusu adabaghị adaba, ihe o putara bu na ihe e kwuru abughị ihe e bu n'obi. O burukwanu na ihe e kwuru abughị ihe e bu n'obi, mara na ihe e kwesiri ime nokwa emeghi ya eme. N'hi ya, o kwesiri ka e jiri Igbo izugbe dee ihe obula a na-edede n'Igbo. Emenanjo (1983) kowara Igbo izugbe dika Igbo etiti nke nabatara okwu niile, akpaalaokwu niile, ilu niile, okwu ntughi niile, nkebiahiri niile, dgz site n'olundiji, ndi Igbo niile mgbe o biara na nsupe na odide ihe odide.

Ntuleghari Atutu Nchocha Ederede a

O bu echiche nakwa usoro ime ihe aramaro maobu iwu nke mmadu, nke mbunuuche ya bu ikowa arumaru maobu ederede nke ukpuru ya na nke atutu ahụ ga-agakota onu (Ilechukwu 2016). Langacker (1987) n'akwukwo Mbah (2017) kowara na e ji uche ekpokota otutu ihe mgbe niile. Nkwa ya na-egosi na e wepu usoro mkpokota, e nweghi ka a ga-esi ahazi uche n'ihe odinaala n'usoro omumu echiche nye asusu.

Odide ‘na’, ‘ga’, ‘ka’ na ‘kwa’ na-adị iche site n’iyite onwe ha tinyere ọrụ ha na-arụ n’ahịrịokwu, ebe Mbah kọwara na nkeji maọbụ nkewata echiche ebighị n’ihe ndị dị ọtụtụ yiwere onwe ha.

Odide ‘na’, ‘ga’, ‘ka’, na ‘kwa’ na-agbaso iwu utoasụsụ Igbo na mmebe mkpuruokwu, nkebiokwu na ahiriokwu. O ga-arahụ ideputacha ndịehie a na-edehie ha n’ebughị ụzọ weputa ebe ọfọdụ a na-enwe ndịehie. N’ihi ya, atụtụ dabara adaba e ji eme nchọcha n’isiokwu a bụ atụtụ ndịehie. Atụtụ ndị ọzọ ga-enye aka n’ọrụ a gunyere: atụtụ njieme, aturụ Igbo izugbe, atụtụ nchọcha na atụtụ ọdinala.

Atụtụ Ndịehie

Onye tuputara atụtụ a bụ Pita Corder n’afọ (1967). Atụtụ ndịehie dika Akidi (2016:107) siri kọwaa bụ n’omumụ asụsụ ndinorụ nke na-akọwa onwe ya n’omumụ mkpokota nakwa ikọwaputa ndịehie niile na-esi n’aka ndị na-amụ asụsụ na-enwe.

Atụtụ ndịehie dị oke mkpa n’ebe nkuzi na omumụ asụsụ dī. Atụtụ a enyela aka n’ime ka ndị na-amụ asụsụ dika asụsụ nke abụọ (L₂) mutakwuo ka e si ede na ka e si agụ. Atụtụ ndịehie bụ ụzọ nwaakwukwọ si achoputa ihe ndị ọ mabughị usoro ha na mbụ ma gbasoro usoro kacha mma na ya bụ ihe.

Usoro Nchọcha: Nwanchọcha ji usoro tumbom tumbom mee nchọcha a. Nke a bụ n’ihi na oge adichaghị iwere umuakwukwọ niile nọ na ngalaba omumụ Igbo nke Alvan Ikoku Federal Koleji Kedukeshon.

Udị Nchọcha E Mere: Nchọcha nwachọcha mere ebe a bụ usoro sovee nke e mere n’ulokwukwọ Alvan, na ngalaba omumụ asụsụ na nke Naijiria. Nke a bụ iji nyere ya aka inweta ihe a na-enyocha kpomkwem.

Ihe na-ebute Ndịehie:

Otụtụ ihe na-eduba na ndịehie nke nwere ike isite n'aka nwaakwukwọ, onye nkuzi, ndị mbipụta ihe edere ede, onye ode n'onwe ya. Dika Taylor (1976:190) siri kọwaa, ihe na-ebute ndịehie bụ nghọtahie nke na esite n'asụsụ a mụtara n'oge gara aga dika n'asụsụ olunne maọbụ asụsụ mbụ mmadụ (L1). N'ebe a, asụsụ olunne a (L1) bụ nsiri nyefee (source language) n'Igbo Izugbe nke e ji ede ihe odide oputa n'asụsụ Igbo nwere ike butere nwa akwukwọ ndịehie. Ufodu ihe butere nsogbu olundị a bụ na olu asụsụ agburu/ndị ufodu na-abụkarị mkponime na mkponimi nke anaghị adabacha n'Igbo izugbe. Nke a mere Emenanjo (1979:27) jiri kọwaa mkponume na mkponimi dika nyirimara akpomuda metutara ndiebeolu n'ufodu olunne Igbo.

Mkponimị dika o si kwuo nwere ike ibụ otu ihe nwere ike igosiputa ndiche n'etiti okwu abụ ndi yiwere onwe ha n'udi ozọ.

Iji maatu (a)	i bā > to enter (Igbo izugbe)
	i b ^h a > to catch (olundị Owere)
(b)	ara > breast
	ārā > madness

Ihe ozọ na-ebute ndịehie na nsuhie site n'olundị dika (Richard 1971) kwuru bụ (a) imefe ihe oke (b) amaghi iwu mgbochi na (c) agbasochaghi usoro iwu osusu na odide asusu ahụ.

Ogbalu (1983) na Emenanjo (1975:149) n'akwukwọ Anedo (2014:15) kwadoro ihe Richard kwuru site n'ideputakwu ihe ndi a dika ihe so ebute nsogbu maobu ndiehie maobu nsuhie asusu.

- Onodu ajo nsupe n'ufodu akwukwọ ogugu, ndieghari na nsupe ndi ode. Ya bụ ndiehie sitere n'otu ode fere n'odee ozọ.
- Nsogbu nke umuakwukwọ aghotafughi ụda di iche iche nke mkpuruedemede di iche iche na-anochite.

Omumaatu bu ndiiche na-adị n'etiti 'i' na 'i', 'u' na 'u'.

- Nsogbu nke aghara umuakwukwo na-akpa n'ide mkpuru edemded ndi nwere ntupo dika n, i, o, na u nke na-esoghi iwu ndiakorita udaume.
- Iji maatu: E nwere ndiiche buru ibu n'okwu ndi a:-
 - (a) inu > to hear
 - (b) inu > to drink,
 - (c) inu > to push. dgz.

Onodu 'NA' N'Utoasusu Igbo

'Na' bu otu n'ime nkeji asusu Igbo na-arụ orụ dika njiko, mbuuzo, isingwaa nakwa dika enyemakangwaa mana ndiehe 'na' na-aputakwari ihe na mbuuzo. Dika Okafor na Ewelukwa (2008:37) siri kowaa, na bu otu n'ime mkpuruokwu na-ebute ndiehe mgbe umuakwukwo na-edede ihe. Ha gara n'ihu kwuo na 'na' nwere ike ibu mkpuruokwu, mkpurasusu maobukwanu otu nkejiokwu nke udachi ya bu udaala

Odide 'na' dika njiko:

Na na-ano n'etiti mkpuruokwu abuo o na-ejiko onu site n'ikwuru onwe ya, ya bu na a na-edede ya n'uju dika na:

elu na ala
ofe na utara
mma na njo
onwu na ndi

'Na' na-ano n'etiti aha na aha abuo o na-ejiko onu site n'ikwuru onwe ya, ya bu na a na-edede ya n'uju dika na:

Uche na Ngozi
Obi na Ada
Nwankwo na Okereke
Ada na Olachi

'Na' na'ano n'etiti nnochiaha na nnochiaha dika na:

mu na ya

gị na ya
unu na ha
anyị na unu

‘Na na-anọ n’etiti nkebiokwu na nkebiokwu dika ọ hụrụ ya
n’omumaatu.

iti mkpu na ikwu okwu
ichi ochi na ibe akwa
iga ije na igba osọ
iri nri na igba onu

Odide dika isingwaa nganihu

Mgbe o na-arụ ọrụ dika isingwa nganihu, a na-agbakwunyere
ya ihe n’ihu maobu n’azu ya iji meputa okwu oheru. Mgbe a
gbakwunyere ya n’ihu, ọ na-anọ onodu nganihu dika na:

bịa nara ego gi
biko napu ya nwa ahụ
nata ya uwe ahụ

Njikọ nke ahiriokwu na ahiriokwu dika na

Ada siri nri mana o righi nri ahụ
Obi gara ikpa nku mana o nweghi nke ọ
kpatara
O jere ahia mana ọ zutaghi ihe obula
Nkechi luru di mana ọ mutaghi nwa

‘na’ dika, nganihu nju: na + ghi = naghi

Ọ naghi ya ego,
Ọ naghi ekwe ekwe
Ọ naghi ebe akwa

‘na” dika isingwa nsonaazu nwere mgbakwunye nganihu

ọ + na = ọna (three star yam)
ị + na = ina (to take)

‘na’ dika isingwaa nsonaazu nwere mgbakwunye nganihu
ebe a nwekwara ike iru ọrụ ka mburu.

bụ + na = bụna
Nye ya ọ bụna afụ
Ahughị m ọ bụna otu

‘na’ dika enyekamangwaa:-

Mgbe ‘na’ na-arụ ọrụ dika enyemakangwaa, ọ na-enwe akarauhie (-) e ji jikọọ ya na ngwaa ọ na-enyere aka maọbụkwanụ omekangwaa ka ha abụọ nwee ike rụọ ọrụ ka ngwaa n’ihi na omekangwaa anaghịi akwuru onwe ya dika:

na-abia,
na-ebe,
na-ekwu,
na-ele, dgz.

Ọ na arụ ọrụ ka enyekamangwaa. Mgbe o nwere mgbakwunye nganuhu ‘a’,

Chioma ana-adịka ọcha
Obi ana-ekwuka okwu

‘na’ dika enyemakangwaa anaghịi enwe akara uhie (-)
n’etiti ebe myiri ụdaume ‘m’ na nnọchiaha ‘Ha’ nọ n’okwu bidoro ‘A’

Ana m esi nri. (I am cooking)
Ana ha ekwu okwu (They are talking)

Mgbe ụfọdụ, ‘na’ na-arụ ọrụ dika enyemakangwaa nju.

N’ụdị a, ‘na’ anaghịi enwekwa akara uhie (-), kama ọ na-enwe nju ‘ghi iji gosiputa ọrụ ya dika na:

Ofe ahụ anaghịi atọ ụtọ	(That soup is not tasty)
Nkechi anaghịi ekwe ekwe	(Nkechi si difficult/Nkechi is hard deal with)
Nwa ahụ anaghịi eje ije	(That child does not walk)

Mgbe ụfọdụ, ‘na’ na-arụ ọrụ dika enyekamangwaa nke nsọkwunye

O nakwa abia (He is coming)
 Obi naga ya ego Obi is begging her for money)
 Ngozi nakwa ahụ gi (Ngozi is seeing you)

Mgbe ọbụla e nwere enyemakangwaa abụọ na-esote onwe ha
 n'ahiriokwu, a na-etinye akara uhie (-) n'enyemakangwaa nke
 ikpeazụ iji nyere ngwaa maọbụ omekangwaa ọ na-eso aka
 dika na:

Ha ga na-abia ebe a.
 Nkechi ga na-esi nri.
 Ọ ga na-anụ ara ruo otu afọ

‘Na’ dika mbuuzọ:-

Echebima (2013:41) hụrụ mbuuzọ dika otu nkeji
 asụsụ adighị mfe na nkọwa ọbụladi n'asụsụ bekee. Ọ kwuru
 na ihe di mkpa bụ ụzọ di iche iche e si eji ya emebe okwu
 maọbụ ahiriokwu dabara adaba. Ọ gara n'ihu kọwaa na
 mbuuzọ bụ okwu e ji amata ebe, ntuziaka maọbụ ka ihe siri di.

‘Na’ bụ soosọ otu mbuuzọ e nwere n'asụsụ Igbo.
 Asụsụ bekee nwere otutu mbuuzọ dika ‘to’, ‘for’, ‘in’, ‘at’,
 ‘undier’, ‘before’, dgz. Dika Emenanjo (1971:76) siri kọwaa,
 Igbo izugbe nwere soosọ otu mbuuzọ putara ihe nke bụ ‘na’.
 Dika o siri kọwaa, mbuuzọ na-ebu ụzọ n'aha maọbụ na
 mfinitive ya na ya na-agakọ. Otu ‘na’ si arụ ọrụ n'utoasụsụ
 Igbo di ụzọ abụọ. Nke mbụ bụ ide ‘na’ n'uju ya mgbe
 mkpuruokwu ọ na-eso bụ mgbochuume, nke abụọ bụ inwe
 ndiapu ụdaume ‘a’ nke e ji rikom elu (') dochie onodu ya.
 Dika ọ di, umuakwukwọ na-enwe ihe nramahụ di ukwu
 n'ebe ‘na’ nọ ka mbuuzọ n'utoasụsụ. N'udi nke ide ‘na’
 n'iju, mkpuruokwu ahụ maọbụ ndi ahụ ‘na’ na-eso na-enwe
 udachi n'hi n ọ na-esote mkpuru mgbochiume.

Ewelukwa na Okafo (2008) siri na e nwere udi atọ e si ede
 ‘na’ dika mbuuzọ. Ha bụ:

Mgbe ‘na’ na –esote okwu bidoro n'udaume.
 n'ime

n'etiti
 n'elu

n'ala
n'oché
Mgbe 'na' na-esote okwu bidoro na mgbochiume
na tebụlụ
na Legosụ
na Nsụka
na nche

Mgbe 'na' na-esote myiriụdaume. N'ụdị a, a na-eде 'na'
n'uju ya.

na mmiri
na nzukọ
na mbido
na ndịo

Ọ ga-adi mma irutụaka ebe a na e nwere mkpuruokwu
ufodu na-agbagwuju anya n'utoasusu Igbo mgbe 'na' na-esó
ya n'odide ya nke mgbe ufodu amaghi ma a ga-edenyere ya
'na' ka enyemakangwaa maobukwanu mbuuzo. Echebima
(2013:43) hutara nke a ka onodu mbuuzo adabanyeghi adaba
(preposition indicating without) ufodu n'ime ha gunyere:

Necheghi eche (without waiting)

N'ekwughi okwu (without talking)

N'agbanyeghi (without minding, in spite of)

E nyere m ya ego n'agbanyeghi nzuzu ya.

Ọ zara ajuju ahụ n'echeghi ya eche

Onodu Ga N'Utoasusu Igbo

'Ga' na-arụ oru buru ibu n'asusu Igbo n'uzo di iche iche dika:

- Isingwaa
- Nsokwunye
- Mgbakwunye

Ga dika enyemakangwaa:

'Ga' na-egosi ihe ga-eme n'odinihu. A na-eji akarauhie (-)
ejikota 'ga' na omekangwaa dika na:-

Ọ ga-aga ahia

{ ga-egbu nkwu
M ga-eri nri
Ada ga-abia taa

‘ga’ dika enyemakangwaa enweghi akara uhie (-)

Ọ bụrụ mgbe myiriudaume ‘m’ na mgbochiume ‘h’ nọ n’etiti enyemakangwaa, ‘ga’ agaghị enwe akarauhie dika:

Aga m esi ofe.
Aga m eje akwukwọ.
A ga ha arụ ọrụ ahụ.
Aga ha ebe akwa.

‘ga’ anaghịikwa ebu akarauhie mgbe e nwere okwu nju ‘ghị’, ya bụ, okwu mfufeisi dika:

Ubakanwa agaghi eje ọrụ.
Anyi agaghi eri nri.
Ọ gaghị abia taa.
Ngozi agaghị ekwe ihe i kwuru.

‘ga’ anaghịi enwe akarauhie mgbe e nwere nsonaazụ na-eso ya dika:

Okonkwọ gara ire ahia.
Nne ya gara ichu mmiri.
Adamma gaara abia taa

‘ga’ dika isingwaa

‘ga’ na-eziputa onwe ya dika isingwaa dika ozi a choro si di. Ya bụ na ọ na-esi ike ‘ga’ inọ ka isingwaa n’enweghi mgbakwunye so ya dika n’omumaatu ndi a:

Gaa ka i bia.
Obi gamie ime.
Gafeta ebe a.
Gawa ahia

Anyi lee anya n’omumaatu ndi ahụ, anyi ga-ahụ na e nwere mgbakwunye a, ‘mi’e, ‘feta’, ‘wa’ dika mgbakwunye n’ahiriokwu ndi ahụ.

‘ga’ dika nsòkwunyè:-

Mgbe ‘ga’ na-anò-òndù nsòkwunyè, a na-edekòta ya n’ihu mkpúrùokwu nsòkwunyè ònù. A nàghì enwe akarahie na-ejikòta ya na ngwaa ò na-esò n’ahìrìokwu dika:

Adamma gakwa esi nri.

Obioma gakwa eje ùka.

Uwe a gakwa abù nke m.

Ò gakwa eti mkpu

‘ga’ dika mgbakwunyè:-

Mgbe ga’ na-anò òndù mgbakwunyè, a na-agbakwunyè ya n’azù ngwaa di n’okwu màòbù n’ahìrìokwu ahù dika:

Ada na-emefega ihe oke

Ò na ańùbiga mmanya oke

Obi na-ekwufega okwu oke.

{ na-abafega mba oke.

Òndù ‘Ka’ N’Ụtòasụsụ Igbo

‘ka’ na-arù òrù òtùtù òrù n’ùtòasụsụ Igbo dika:

ngwaa, njikò, myiri

ngosipùta nchò, isingwaa,

nsonaazu,

ìkòwapùta ihe mere ihe jiri mee,

ìnòchita anya **mgbe**, ìji maatù, dgz.

Ka dika ngwaa:-

Chukwu ka dibia

Uche ya kachasi mma.

Osisi kara ya n’ahù.

Ka dika njikò:-

Ò na-ejikò nkebiokwu abùò dika:-

O mere ka anyi siri chòò.

Otu ò dì be oke ka ò dì be ngwere.

Nne m si ka anyị gaa ahịa.

Ka dika myiri:-

E ji 'ka' atulekọta ihe abụọ, jirikwa ya na-egosi ihe yiri ibe ya.
Mgbe ọ na-anọ ọnọdụ a, a na-eде ya ka otu okwu dika na:-

Ọ jorọ njo ka enwe.

O toro ogologo ka osisi oji.

Ada buru ibu ka ehi.

Ka dika ncho:-

A na-eji ka egosiputa ihe a choro ka ọ meere mmadu dika:

Ka Chukwu gozie unu niile.

Ka ihe oma meere gi.

Ka ihe gaara gi nke oma.

Ka dika isingwaa

'ka' na-arụ ọrụ ka isingwa site n'igbakwunye n'ihu ngwaa di
n'ahiriokwu ọ nọ na ya.

Uche kachiri ntị lụọ ọgụ

Ada kagburu aha ya e dere

n'akwukwọ

Biko, kanye akara n'okpuru

mkpuruedemede ahụ.

'ka' dika nsonaazụ:-

Dika nsonaazụ, 'ka' na-agbakwunye n'azụ ngwaa di
n'ahiriokwu ọ nọ n'ime ya dika:

Ọlachi amaka mma

Ihe ụwa esika ike.

Ụwa ajọka njo

Agu esika ike

'ka' dika ngosiputa ihe mere ihe jiri mee:-

Mgbe nke a na-eme, 'ka' na-akwuru onwe ya n'ahiriokwu ọ
nọ n'ime ya dika:

Nne ya n̄rụ ọgwụ ka ahụ dị ya mma.

Ka dika nnọchite anya mgbe:-

'ka' dika nkwuma:

‘ka’ dika ngosiputa ihe ọmụmaatụ

Ọnọdụ ‘Kwa’ N’Ụtọasụsụ Igbo

‘kwa’ dika mgbakwunye nsonaazu ngwaa:

I biakwaa ozo. Obi nyekwara m ego.
O biakwara uka. Ugbomma
na di ya gbakwara akwukwo.

O tikwaa ya ihe ọzọ. Nkechi kwukwara ekwu.

Kwa dika nsòkwunye:

Mgbe 'kwa' na-arụ ọrụ nsòkwunye, ọ na anọ n'ụdị abụọ dika mgbe ọ na – esote ngwaa na mgbe ọ na-esote okwu ọbụla abụghị ngwaa.

Dika okwu na-esote ngwaa, a na-edekọta ya na ngwaa ọ na – esote.

Uwe a bukwa nke m.

Ncha ga-abanyekwa gi n'anya.

Ego ahụ bukwa nke Ada.

Nwaanyị a mukwara nwa ọhụrụ

Nchịkọta

Site n'ihe ndị a rụturu aka n'ederede a, anyị mere ka a mata ọrụ dī iche iche 'na', 'ga', 'ka' na 'kwa' na-arụ nke putara ihe n'ụdị ọnọdụ a hụrụ ha dika njikọ, enyemakangwaa, isingwaa, mbuzuọ, dgz. Ederede a bu nke ga-enyeaka n'igbochi nsogbu a na-enweta n'odide 'na', 'ga', 'ka' na 'kwa' mgbe edezighị ha edezi otu ha kwesiri, nke na-ebute nghọtahie n'ihe a na-ekwu maka ya. E deturu ihe niile e dere ebe a iji kwusi nsogbu odide ihe n'Igbo nke a na-ahụta n'ebe umuakwukwo na-agu Igbo n'uloakwukwo Alvan nọ. Ọ ga-abukwanu ihe mgbakwasị ukwu nye ndi nchọcha choro imekwu nchọcha n'isiokwu a.

Atumalo:

Odee turu alo ka ndi nkuzi wetuoobi ala nke oma mgbe ha na-akuziri umuakwukwo ha utosasusu n'Igbo okachasi n'uloakwukwo di elu ka ndiehie na nghotahie a na-enwe n'odide 'na', 'ga', 'ka' na 'kwa' belata maka mbulielu na ntolite asusu Igbo. Umuakwukwo n'onwe ha ga-ege nti ma leruokwa anya n'ihe a na-akuziri ha maka odimma ha.

Edensibia

- Anasiudu, B.N. (1983). Error analysis. A positive source of information for language teachers. *Journal of Liberal Studies I & II* p. 123-138.
- Anedo, O.A.A. (2014). *Ndịehie N'ide Asụsụ Igbo Na Ụfọdụ Ihe Omumụ Ụtọasụsụ Igbo*. Besing Books Multipurpose Publication, No 1 Dike Street Awka.
- Badden, F. (1990). *Better English Language Learning Teaching*. Nsukka: Fulladi Press.
- Cannon, P. (1985). *Assessing Writing: Principles and Practice of Marking Written English*. London: Edward Publishers.
- Echebima, G. (2013). *A text book of Igbo grammar*. Owerri: Assumpta Press
- Emenanjo, E.N. (1975). *Elements of Modern Igbo grammar*. Ibadan: Oxford University press, p. 149.
- Emenanjo, E.N. (1979). *Ule Igbo*. Ikenga books, A.I.F.C.E., Owerri Nigeria p. 27.
- Emenanjo, E.N. (1983). *Creative Literature in African Language. The examples of Igbo Nka*. A.I.F.C.E., Owerri. P. 80-93.
- Ewelukwa, U. na Okafor, C.U. (2008). *Nhazi asụsụ Igbo ma ule sinio sekondiri na koleji*, WASSCE, NECO, GCE, JAMB. Onitsha: A.C.Global Publishers.
- Federal Govt. of Nigeria (1981) *National Policy on Education*.
- Hornby, A.S. (1974). *Oxford Advanced Learners' Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.
- Judy Pearsall na Bill Trumble (1996). *The Oxford Encyclopedic English Dictionary*. New York: Oxford University Press.
- Little, P. (1973). *Oral and written communication*. London: Longman Publishers.
- Ogbalu, F.C. (1983). *School Certificate Igbo*. Onitsha. University press

- Opara, C.E. (2009). Amụmamụ Asụsụ Igbo Na Agamnihu Ala Igbo. *Opiike: A Journal of Igbo Language*, A.I.F.C.E., Owerri
- Richards, J.C. (1971) "A non-constrative Approach to Error Analysis". *English Language teaching* Vol. 3. P. 306.
- Soanes, C. Hawkers .S. and Elliot, J. (2006) *Oxford Dictionary of Current English*. Britain: Oxford University Press.
- Stork, F.C. (1976). *So you want to learn a language*. London: Faber and Faber Publishers.
- Taylor, C.V. (1976). Source of Errors in Foreign Language Teaching Journals, *English Language teaching journal* v. 3. P. 190.

MBURU N'ASUSU IGBO

Onuoha, Faith Chioma

Department, of Igbo language
Institute of Ecumenical Studies Education,
Thinkers Corner Enugu.

&

Ahamefula, Ndjubuisi Ogbonna

Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian
Languages,

University of Nigeria, Nsukka

Corresponding author

email: ndjubuisi.ahamefula@unn.edu.ng

Umjedemede

Ederede a lebara anya na mburu n'asusu Igbo. Mburu abughii okwu nkiti n'asusu Igbo. O bu okwu ndi mara ihe ekwe na-aku n'asusu Igbo ji okwu okwu. O sonyere n'atumatu okwu ndi e nwegasri n'asusu Igbo. Odee lebara anya n'uru mburu baara ndi mmadu n'ikwu okwu n'ala Igbo. Atutu ochocha gbasoro mee nchocha a bu atutundina mmara nke Barnwell, nke ji echiche nsina ndiko wee na-arụ ọrụ. E nwere otutu ahiriokwu di n'asusu Igbo nke e ji egosiputa mburu. Mburu na-ejikwa ihe di iche iche wee na-aputa ihe. Otutu ihe ndi mburu na-akpo aha n'ahiriokwu bu iji rugosi agwa mmadu na-akpa ma o bukwani onodu mmadu no n'ime ya. Ufodu mburu ndi a na-eto mmadu ebe ufodu n'ime ha na-akato mmadu. Na mburu, a na-eji otu ihe atunyere ihe ozo dika a ga-asị na ha buzi otu ihe ahụ site n'okike uwa. A kwaputara na e ji mburu wee na-achọ okwu mma n'ala

Igbo. Dịka ọ dị n'agbanyeghi ma onye ahụ ọ bụ nwoke ma ọ bụ nwaanyị, nwere ike ịjị mbụrụ ekwu okwu. Ọchọcha na-atụ alo ka ndị ọchọcha ndị ọzọ lebaa anya n'ọtụtụ atumatu okwu ndị ọzọ digasi n'asusu Igbo.

Mkpolate

N'ala Igbo, ndị Igbo na-agụ ọtụtụ aha site n'iba otu ihe ama ma ọ bụ nke ọzọ. Ọ bụ n'ụdị onodu di etu a ka ha ji guo ma na-aza aha a bụ Okwubunka, ọkwubuodu, Uka, Nkazi dgz. Mbụrụ bụ isi sekpu nti na nchọcha a bụ otu n'ime ọtụtụ atumatu okwu ndị e nwere n'asusu Igbo. Ndị Igbo bụ ndị nwere amamihe nke ukwu. Ha kwenyere na ọ bughị oge niile ka mmadu kwesiri di na-ekwu okwu gboowam. Kama ọ bụ site n'uzo itnye okwu nka n'uzo diiche iche ka e jiri nwee ọtụtụ atumatu okwu ndị a dika ilu, akpalaokwu, myiri, mburū, ekwuecheozo dgz. Ya bụ ha ghotara ya nke oma si na okwu bụ nka a na-eme eme nke mere ha ji atụ ilu ndị a bụ; okwu di nro na-eme ka onuma laghachi azu, nwaanyị olu oma, dianaghii ajuru ya nri dgz. Nke bụ ma a kowaswa ilu ndi a no n'elu, ọ buru na mmadu akoputawa ihe dika o siru huta ihe ahụ, n'olu ike, o nwere ike iduba n'ogu na mgba. Mana ọ buru na e webata nka n'ime ihe a na-ekwu, onye añujughị mmiri ara nke okwu Igbo afọ agaghị aghotacha ihe a gwara ya oge ufodu nke bụ na, enweghi ike ghotacha ihe a gwara ya n'oku n'oku, ga-egbochi esemokwu nwere ike idaputa n'etiti ndi okwu gbasara. Nke a na-egosi na uzo nzimozi ọ bula na-agbado ukwu n'asusu, n'ihia na ọ bụ usoro asusu ka mmadu na ibe ya ji amata ihe ha bu n'uche, ọ bụ ya kpata asusu ji di oke mkpa na ndu mmadu. Ya bụ ma a si kowakwue ya, a ga-ahụ na o nweghi ihe ọ

bụla mmadụ nwere ike ime ma e wezuga enyemaka asụsụ.

Mbụrụ sonyere n'otu n'ime atumatụ okwu ndị ahụ na-aratụ mmadụ ahu na nghota. Mana ọ bụrụ onye anya ruru ala n'asụsụ, ọ ga-aghota ya n'atufughị oge ọ bụla. N'iji maa atụ, n'ahrokwu a bụ 'Okoafọ bụ Mbe' onye ọ bụla bụ onye Igbo mara na mbe na mmadụ abughị otu ihe. O bụ ụdi onodu a kpatara nghota mbụrụ na-eji ara mmadụ ahụ. N'ikowa ahiriokwu ahụ, ihe a ga-eme bụ na mmadụ ga-echeba echiche n'agwara na njirimara 'mbe', werezie ya tonyere agwa nke onye a na-ekwu okwu ya. N'ihikwa a, ebe ọ bụ na nsirihu ndi Igbo, 'Mbe' bụ onye aghugho, a ga-ejizi njirimara 'mbe' a wee mado n'Okoafọ. Ọ bụ mmado a bụ ihe na-enye mburū echiche ọ na-enwe.

Nchọcha a ga-agbado ukwu n'ichoputa otutu mburū ndi e nwere n'Igbo na kowa mputara ha n'otu n'otu. Nke a bụ iji mee ka ndi mmadụ mata mkpa ọ di, bụ iji atumatụ okwu di ichie ichie choo ihe ha na-ekwu ma ọ bụ nke ha na-edede mma.

Nkwa Mbụrụ

Mbụrụ bụ otu n'ime atumatụ okwu ndi e nwegasiri n'asụsụ Igbo. Ọ bụ atumatụ okwu na-eji njirimara otu ihe ma ọ bụ echiche ya atonyere nke ozo. N'iga n'ihu, mburū bụ nka okwu nke na-ekwu na ihe abuo ma ọ bụ kara na-eyighi onwe ha bụ otu. Ya bụ ọ bụrụ na e lee ya anya, a ga-ahụ na mburū anaghi ele ihe ma ọ bụ onye ọ bụla anya n'ihu oge ọ na-eme ntonyere ya. Ozo dika ibe ya bụ na ọ naghị aso mgbagbu eje ogo

n'ihì na ọ naghị egosi obi ebere oge ọ na-eji otu ihe wee na-atụnyere nke ọzọ na-enweghị ka ha abụọ siri yie onwe ha. Ngwa leenu anya n'okwu ndị a; Ikonne bụ awọ na Ogidi bụ akpị.

N'ahrokwu nke mbụ a, were obi gi lee Ikonne, nwoke nwezuru ihe niile dị mmadụ ọ bụla bụ nwoke n'ahụ ya, ka nka okwu a bụkọrọ ihe ndị a niile wee nyefere awọ ya na ala na-ama aka ogologo, ma bụrụkwa ihe na-asọ mmadụ oyi, n'ile ya anya. N'ahịrịokwu nke abụọ, Ogidi bụ nwoke tozuru etozu mana, a bara were ya tūnyere akpị nke onye ọ bụla mara na ọ na-agba agba oge ọ bụla na ndụ ya.

Kedụ Ndị Kwesịrịiji Mbụrụ Ekwu Okwu

Dịka e kwurula ya, mbụrụ so na'atumatụ okwu ndị e nwere e ji achọ ihe ndị e dere ede ma ọ bụ nke e kwuru n'ọnụ nkịtị mma. Ya mere, ma onye ukwu ma onye nta na-eji ya ede ihe ma ọ bụ ekwu okwu iji gosi onwe ya onye mara ihe ekwe na-akụ n'asụsụ. Ọ bụ n'udi a ka Ọsonwa (2017) jiri kwuo ya s, ihe ọmụmụ niile banyere okwu nka sitere n'atumatụ okwu, nke mere o jiri dị mkpa ka onye ọ bụla na-amụ asụsụ na odide Igbo mụta nke ọma banyere atumatụ okwu. N'iga n'ihu ime ka ihe a na-akọwa pụta ihe, Ọsonwa (2017) kwukwara si na onye na-amaghị atumatụ okwu na nghọta ya, odide ya na ọsụsụ ga-adị ka nke onye nzuzu.

Nkọwa ndị a niile gosiri na onye Igbo ọ bụla kwesiri iji mbụrụ mere ngwa ọrụ dị mkpa n'asụsụ Igbo. Ya bụ ma nwoke ma nwaay nwere ohere iji ya ekwu okwu oge niile, ọ dgh onye ọ na-asọrọ nsọ.

Uru Mbụrụ Bara

Uru mbụrụ bara n'asụsụ Igbo karịrị akarị. Nke mbụ bụ na, a na-eji ya achọ he e kwuru ekwu ma ọ bụ nke e dere ede mma.

Ọzọ bụ na, e nwere ike ijiri ya kọwapụta ihe nwere ike ibute esemokwu n'ụzọ n'ogaghizi eweta esemokwu. Uru ọzọ ọ bara bụ, ọ na-eme ka ọnụ ma ọ bụ ọgụ chebamie echiche ime iji ghọtacha nke ọma ihe e kwuru. Ọzọ bụ na mbụrụ na-ewepụta ozi di omimi n'ụzọ di mfe. Iji maa atụ:

Ikenga bụ ọkụkọ udu mmiri

Ngozi bụ azụ na mmiri

Ụzọma bụ enwe dgz.

Uru ya ọzọ bụ na, iji ya ekwu okwu na-eme ka ndi añujughị mmiri ara nke okwu Igbo afọ ghara ghota ihe a na-ekwu.

Atụtụ Nchọcha

Atụtụ ọchọcha gbasoro n'ọrụ a bụ atụtụ Ndina mmara nke Barnwell (1980). N'ihia ụd isiokwu e ji n'aka, e jiri echiche nsina ndịkọ na echiche nsina wee kọwaputazuo ihe a tụtụ anya ya n'atụtụ a. Mbah (2016) kọwara na atụtụ a malitere na 1980 ha, na-akọwa na asụsụ na echiche na-agakọ, tūmadị site n'iji nsina gburugburu wee tapa atumatụ okwu di iche iche. Ndị lebara anya n'atụtụ a na-akọwaputa na ọ bụ site n'ihe mmadụ ma ama ka ọ na-esi na-akọwaputa atumatụ okwu dika mbụrụ, ahannochi, nkwuma, egbeokwu na ilu. Ha kọwaputakwara na, a ba n'atumatụ okwu ndi a gas, okwu na echiche ya anaghị adabacha adaba.

Ọ bụ n'ud di etu a ka okwuu na ọnuu, na-esite n'ihe ha maburu site na gburugburu ha, wee cheghara uche ma kwuputa echiche dabara adaba nye ihe ahụ e kwuru. Iji maa atụ, n'ahrokwu a bụ 'uwa bụ aha'. N'ile okwu ndị a anya, ọ dchaghị ezi ehiche dị na ha, n'ihị na ihe abụọ a kpọturu aha dīcha iche iche, ọ dighi ụzọ ọzọ e si aghota ihe a na-abughị site n'ichemi echiche ime. Ya bụ i lee ha anya, 'aha' bụ ebe a na-eje zuta ihe ndi di mmadu mkpa. Onye jee zutacha ihe ọ choro ya alota n'ulo. N'aka nke ọzọ 'uwa' bụ ebe mmadu na-aba n'ime ya wee noro mejuputa otuto ihe ndi e lere anya na onye ahụ kwesr ime. N'ikpeazu, onye ahụ ga-alaghachi ebe o siri puta ma ọ bụ ba n'uwa. Site n'ud nchebami echiche ime di otu a ka mmadu ji aghota ihe atumatu okwu ahụ na-ekwu.

N'iweputakwu nkowa Barwell (1980) nyere banyere echiche nsina ndiko, ọ sr na ọ bụ udiri echiche ahụ okwu na-enwe nke kariri echiche onye ọ bula jiri mara ya bụ okwu. Site n'uzo di etu a, echiche nsina ndiko anaghị anogide n'otu ebe, n'ihị na onye ọ bula nwere ike ikowa ihe etu o siri metuta echiche nke ya. Nke a gosiri na o ghere oghe nye ụzọ ọ bula i jiri choo ikowa ihe e ji n'aka. Ihe ọzọ e kwesiri mata maka echiche nsina ndiko bụ na ọ na-ariba ama onodu nwoke na nwaanyi, dika etu nsirihu okwuu na onuu siri di. O na-ariba kwa ama aguguala ndi gbara okwu gburugburu nakwa ihe gbasara obodo ebe okwu ahụ si nakwa omenaala ha.

Ntuleghari Atutu/tori

Atutu a gbasoro n'oru a bụ atutu ndina mmara nke malitere n'afọ 1980 ha. N'ihị udi isiokwu e ji n'aka,

e jiri echiche nsina ndikọ na echiche nsina wee kọwaputazuo ihe a tụtụ anya ya n'atụtụ a.

Site na nkọwa akwukwọ nkuzi Mbah (2016) nyere, o kọwara na atụtụ a malitere na 1980 ha. Atụtụ a na-akọwa na asụsụ na echiche na-agakọ, tumadi site n'iji nsina gburugburu tapa atumatụ okwu di iche iche. Ndi lebara anya n'atụtụ a s na o bu site n'ihe mmadu ma ama ka o si na-akọwa atumatụ okwu dika mburu, ahannochi na ilu. Ha gara n'ihu kọwaputa na, a ba n'atumatụ okwu ndi a gasi, okwu na echiche ya anaghi adabacha adaba. O bu nke a kpata na okwu na onu, na-esite n'ihe ha mabu we cheghara uche ma keputa echiche dabara adaba nye ihe e kwuru. Iji maa atu, n'ahiriokwu a bu 'Uwa bu aha'. E lee ya anya, o nwechaghi echiche n'ih i na ihe abuo a kpotur u aha ebe ah u abughi otu. Mana etu e si aghota ya bu ichebami echiche ime. Dika o di, aha bu ihe a na-akwado akwado wee jee ya, zutacha umu ihe mmadu choro; wee laghachi n'ulo ya. N'ih i ya, uwa bu ebe a na-eme, a muo mmadu, ya notucha etu ya na chi ya kpara, o nwuo, wee laghachi ebe o si. N'udi a, mmadu na-aghota ihe atumatụ okwu ah u na-ekwu, Barnwell (1980) kwuru okwu banyere echiche nsina ndikọ. O kọwara na echiche nsina ndikọ bu udi echiche ah u okwu na-enwe nke kariri echiche onye o bu la jiri mara ya bu okwu. Dika nkọwa ya siri di, echiche nsina ndiko a anaghi anogide n'otu ebe, onye o bu la nwere ike kowa ihe etu o siri metuta echiche nke ya, ya bu o ghere oghe, nye uzọ o bu la choro iji kowaa ihe ah u. Ozọ dkwa mkpa gbasara echiche nsina ndiko bu na o na-ariba ama onodu nwoke na nwaanyi, ka nsirihu okwu na onu siri di,

aguguala gbara okwu ahụ gburugburu na kwanụ ihe gbasara obodo ebe okwu ahụ si nakwa omenaala ha.

Iji mee ka ihe a ọ na-akọwa doo anya Barnwell (1980) na Leech (1981) mara amụma ihe ọmụmụ ise gbasara echiche nsina ndịkọ. Amụma ndị ahụ bụ echiche ndịkọ, echiche nsina, echiche afekitivu, echiche refelekitedi na echiche stylistik. Gbasara nke a, Leech (1981) kọwara na, echiche nsina bụ ụdị echiche okwu na-enwe nke hiwere isi n'ihe okwu ahụ na-arugara aka, nke na-abughị nghọta ya site n'odịdị chi ya. Ya bụ ọnọdụ a na-achkọta ndịnechiche na echiche nsina ọnụ iji rụọ ọrụ ma ọ bụ kọwapụta ihe e bu n'uche.

Na nkọwa nke ya, Ndiimele (1997) kọwara si na, n'ikọwa echiche nsina okwu, a ga-ewebatariri ụfọdụ ihe ndị na-adibughị na njirimara echiche okwu e ji n'aka, iji hụ na echiche okwu pụtara ihe nke ọma. N'iji kọwapụta ihe a n'uju, lee okwu a bụ 'nwoke' anya, ihe ndị e jiri mara nwoke site n'uwatụwa bụ

- + mmadụ
- + oke
- + okenye
- nne

Mana ọ buruzie na okwu si, nwoke a bụ agu, ihe ọ pụtara bụ na o jirila ihe ndị na-abughị ka ihe siri kwuru wee kọwapụta nwoke. Ya bụ o tinyekwuru ihe n'echiche e jiri mara nwoke. N'uzọ ọzọ iji kọwa ma ghọta okwu ahụ nke oma, a ga-echeba echiche n'agwara na njirimara 'agu' were ha tunyere ndị nke onye a na-ekwu okwu ya. Site na nsirihu ndị Igbo, ihe e jiri mara agu bụ na, o siri ike nke ukwu, ọ na-alụ oke ọgụ, ọ naghị atụ ụjọ, ọnaghị

ekwe ekwe dgz. A ga-eji ihe ndi a madoo nwoke a n'ahụ. O bụ mmado a bụ ihe nyere mburū a echiche o nwere. Lee okwu ahụ di n'elu n'udi nkowa ya.

Nwoke a bụ agụ. Ya bụ

- + siri ike nke ukwu
- + ilu oke oḡu
- + atugh ujo
- + idor ihe
- + oke ahụ ufụ
- enweghi obi ebere/inwe obi ebere

Site n'ihe ndi a niile, a choputara na echiche nsina nwere ike kowaa ihe site n'ihe ndi a mara nke oma ihe nwere ma o bukwaa ya akowa ihe site n'iwebatakwu ihe ndi na-esoghi n'agwara na njirimara ihe.

Mbah na Mbah (2014) kwuru na mburū bụ otu n'ime atumatụ okwu nke na-esikari ike na nghota. Ha kowara na site n'ihe mmadu maburu, nwa afọ asusu o bula na-aghota ya n'egbughi oge. N'omumatụ ya bụ Okoafọ bụ mbe, o kowara na onye Igbo o bula ma na 'mbe' na mmadu abughi otu. Ya bụ ighota Okoafọ dika mbe agaghi adaba. N'ihia nke a, onye ga-aghota udi ahiriokwu a, ga-echeba echiche n'agwara njirimara 'mbe' wee tnyere nke onye a na-ekwu maka ya. N'uzo di etu a, ebe o bụ na ihe e jiri mara mbe na nsirihu ndi Igbo, karchasa n'akuko ifo bụ igho aghugho, n'ihia nke a a ga-eji njirimara a wee mado Okoafọ n'ahụ. Mgbe nke a mere, mburū ahụ na-enwezi echiche.

Site n'ihe ederede e nwetara n'tanet (<http://en.m.wikipedia.org/wiki/metaphor10/2/2016>), a kowara mburū dika atumatụ okwu nke na-arutū otu ihe aka site n'ikpo ihe ozọ aha. Oge o na-eme nke a, okwu

ya nwere ike ido anya ma ọ bụkwa ghara ido anya n’etiti
ihe abụọ ndị ahụ ọ na-arugara aka. Na nkọwa a, a gara
n’ihu ime ka a ghọta na myiri/oyiri na-atunyere otu ihe
na ibe ya site n’ikwu na nke a dika nke a, mana mburu
na-akowa nke ya site n’ikowaputa na otu ihe bu nke ozo
kpomkwem. Ihe omumaaatu e nyere ebe a di n’udi ahụ:

Uwa niile bu ogbo

Ndi nwoke na nwaanyi niile no n’ime ya bu ndi na-azu
mbi

Ha nwere uzọ ha siri bata n’uzọ ha si apu.

(*As You Like It*: Entire Play Shakespeare.mit.edu.)

Ihe nchabite a bu mburu n’ihi na ihe uwa putara abughi
ogbo, mana eba a Shakespeare kwuru okwu a wee
tunyere uwa na ogbo. Ihe nke a gosiri bu na e lechaa etu
ihe ndi a na-ahu n’uwa si eme, onye a huru taa a gaghi
ahu ya echi, g ahu n’ezie na uwa bu ogbo.

N’ga n’ihu gbasara isiokwu a bu mburu n’Igbo,
Ndiimele (1997) na-ekwu na mburu d ka oyiri n’ihi na
ha abuo na-eji otu ihe wee na-atunyere nke ozo. O
kowaputara na ihe di iche n’etiti oyiri na mburu bu, oyiri
na-eji otu ihe tunyere nke ozo n’ekwughi na ha abuo hazi
ma o bu buzi otu ihe. O na-ejikwa ‘di’ ‘ka’ ma o bu ‘ka’
na-arọ oru ntunyere a. Ufodu n’ime ha bu ndi a;

O luru ogu ka agu

O di gara gara ka enwe

Mmanu anu di uto, otu a ka di.

Mburu n’aka nke ya, na-ekwu na otu ihe bu nke ozo
kpomkwem. Ya bu o nwegh ihe o bula o na-atoga n’etiti
ihe abuo o na-arutu aka. O na-eme ha ka ha buru otu. Ihe
e ji eziputa ya bu ‘bu’ lee ha;

O bu odum ebo Juda

O bu enwe

Ọ bụ mmanụ anụ m.

Ọ chkọtara ihe a o kwuru site n'kọwa ya n'ụdị a si:

Oyiri = ụ d ka y

Mbụrụ = ụ bụ y

Barnwell (1980), kọwara na, ma oyiri ma mbụrụ nwere ụdị akụkụ atọ dị oke mkpa; nke bụ;

Isiokwu: nke bụ ihe a na-ekwu maka ya.

nkọwasi/omụmaatụ: nke bụ ihe e jiri isiokwu wee tụnere.

ebe ihe siri yirita: nke bụ ihe ndị mejupụtara echiche dị n'isiokwu na ihe e jiri kọwasa ihe ma ọ bụ ihe e jiri maa atụ.

Nkọwapụta a dị n'elu ga-ad n'ud a;

Adugo bụ ụtara ede

isiokwu:

Adaugo

nkọwas/omumatụ:

ede

ebe ihe siri yirita:

ụtara

Onye ọzọ mere ụdị nchọcha a bụ Richards (1936), ọ kọwara mbụrụ dika ihe nwere akụkụ dị mkpa; nke bụ tenọ na vehikụlụ. N'ịga n'ihu na nkọwa a, ọ sị na Tenọ bụ isiokwu ebe a na-ekọkwasa ihe a ji ama atụ, ebe vehikụlụ bụ ihe ahụ nke a gbaziri agwara na jirimara ya n'okwu. O jiri okwu a bụ 'ụwa a bụ ogbo' kọwapụta ihe a o kwuru. Ya bụ;

Ụwa a; bụ teno

Bụ ogbo; bụ vehikụlụ

Dika ọ dị, ọ kọwara na ndị odee ndị ọzọ kọwara mbụrụ n'ụzọ a site n'inye ya aha ndị ọzọgasịdika garaundụ na figo. Ndị lingwistiki kemmuta na-akpọ nke ha tageti na sọsụ.

Ọzọ ihe e siri na itaneti nweta kọwara etu mbụrụ siri fulite. Ọ kọwara na ọ bụ na senturi nke iri na isii (16). Ọ s na ọ bụ site n'okwu ọkpụ ndị ferenchi nke bụ 'metaphor' nke isi ihe ọ pụtara bụ ibufere ihe. Site n'okwu ọkpụ Greek kwa nke bụ metaphora nke ihe ọ pụtara bụ ngafere.

Abrams (1951) kọwara s na ọge e ji oyiri ekwu okwu, a na-etinye ya 'd' 'ka' ma ọ bụ 'Ka'. Mana a ba na mbụrụ, ọ na-as na otu ihe bụ nke ọzọ kpomkwem, ya bụ ọ na-eburucha otu ihe tūnyere ya na nke ọzọ n'ewepugh ihe ọ bula. Dịka ọ d Richards (1936) n'ime Abrams (1957) kọwaputara ụdị mbụrụ dī iche iche. Ha bụ ndị a; mbụrụ kemplisit (implicit metaphor). ọ sị n'ebe a, anaghị akọwaputa tenọ etu doro anya kama a na-eji okwu ọnu nkiti wee gosiputa ya, dika na 'ọ gbara ọsọ onye ike gwurū'. Mbụrụ gwara ọgwa (miwed metaphor), ọ s na nke a na-ebukọta tenọ abụọ ma ọ bụ kara, n'ụdị a, ọ naghị adị mfe imata nke bụ vehikulu ya, dika n' ahiriokwu bekee a;

'Girding his loins the chairman ploughed through the mountainous agenda'.

Mbụrụ nwurū anwū (dead metaphor), bụ mbụrụ nke onye ọ bula na-ejizi aghara aghara nke na ọ dīkwaghị mfe imata ihe dī iche n'etiti tenọ ya na vehikulu ya. Dika n'ụdị okwu a o jiri maa atū, nke bụ ajujū a jurū Groucho Marū;

'I bụ mmadū ka i bụ oke?' 'luoro m otu cheese mgbe ahū i ga-achoputa.'

N'otu aka ahū, ihe e wetara na intaneti, rūturu aka n'ụdị mbụrụ abụọ naanī nke gūnyere; mbụrụ nwurū anwū na mbụrụ gwara ọgwa. Ọ siri na mbụrụ nwurū anwū bụ nke na-adighi eziputa ebe e siri bufere ihe a

tunyere. Ọ na-akowa na nke a e kwesighi n'ih i na ọ ga-ara nti ahụ ịkọta ihe okwu bụ n'uche. Na nke mburu gwara ọgwa, ọ si na ọ bụ nke na-esite n'itunyere otu ihe wee kokwasị n'ihe ọzọ nke na-eyichaghị nke mbu.

Okonkwo (1977) kowara mburu site n'inabata na ọ na-akowaputa otu ihe site n'iji ya tunyechasịara nke ọzọ kpamkpam. Ya bụ A bụ E dika na;

Ọ bụ agụ n'ogu ahụ.

Nke a gosiri ma na-akowaputa na, onye a na-ekwu maka ya gbasiri ike nke ukwu.

Maduakọ (1973) na nke ya sirị na mburu bụ atumatu okwu nke na-eweputa oyiri n'uzo di nkenke ma ọ bụ mkpirisi. Dika na;

Adamma mara mma dika abuba ugo. Ọ ga-abuzi; Adamma bụ abuba ugo.

Ya bụ, i lee anya na oyiri na kwanu mburu, i ga-ahụ na mburu di nkenke.

N'ikpeazu, Lakoff, na Johnson (1980) kowaputara na mburu di oke mkpa maka mmuta. Ha sirị na a na-ahuta uru ya n'ubochi niile nke ndu ọ bughị naanị maka asusu, kama n'ihe gbasara echiche na omume mmadu.

NLERU ANYA NA MBURU, N'UDI YA DI ICHE ICHE

Nchocha a na-eleba anya n'ihe gbasara mburu n'asusu Igbo. Site na nchocha e mere, o nwere ndi jiri anumanu tunyere mmadu, nwee mburu ndi jiri ihe nkiti tunyere mmadu, nwee mburu ndi jiri mmadu tunyere mmadu, bia nweekwa ndi jiri ahiriokwu nka we kowaputa omume mmadu. Ọ bụ atutu ndina mmara nke

malitere na 1980 ha, nke ụzọ a ga-esi tupia ihe bụ echiche nsina ndịkọ na echiche nsina, ka e ji rụọ ọrụ a .

(a) Mbụrụ ndi jiri anụmanụ tūnyere mmadụ

1. Uche bụ ọkụkọ udu mmiri

Ahịrịokwu a, site na nsirihiu ndi Igbo, na-akọwa na Uche na-arịakarị ọrịa. N'ih i nke a, na nkọwa ahiriokwu mburū a, ihe a ga-enwe bụ:

+ mmadụ

+oke

- enweghi ahụ siri ike

+ ime dube dube

2. O bụ agụ n'ọgụ ahụ.

Mburū a na-akọwa na onye a na-ekwu okwu gbasara ya gbasiri ike nke ukwu. N'ih i ya site n'udi atutu a agbasoro, lee ihe a ga-enwe ebe a:

+ mmadụ

+ oke

+ mgbasike

+ egosighi obi ebere

+ idori ihe

+ atughi ụjọ

3. Ikenna bụ nkita

Na nsirihiu ndi Igbo, agwara na njirimara nkita bụ na ọ na-ezuzu ezuzu, na-akwa iko nke ukwu. N'ih i ya ahiriokwu a na-akọwa na Ikenna na-akwa iko nke ukwu. Ihe a ga-enweta ebe a bụ:

+ mmadụ

+ oke

+ ichu nwaanyi nke ukwu

- ejidenwughi onwe

4. Adamma bụ abụba ugo

N'agwara na njirimara ugo site na nsirihụ ndị Igbo bụ na ugo bụ eze nnunụ, ọ mara mma, anaghị ahụ ya oge niile. Ya mere nkowa ya ga-abuzi;

+ mmadu

+ anyị

+ mma dị egwu

+ ihe a na-achosi ike

5. Nwanyị ahụ bụ akwa eke

Akwa eke na nsirihụ ndị Igbo bụ ihe mara oke mma. Ọ na-ara ahụ ịhuta ya.

Ọ dighị mfe ijekwute ya bitu ya aka. Ihe a ga-enwezi bụ;

+ mmadu

+ anyị

+ mma dị egwu

+ elelebe ejeghi ọrụ

6. Okonkwọ bụ edi

Edi bụ anụ na-ehi ụra nke ukwu. Ya bụ ejiri agwara na njirimara edi a wee tanyere etu Okonkwọ si ehi ụra. Lezie ihe ọ ga-abụ,

+ mmadu

+ oke

+ irahụ oke ụra

7. Ọ bụ icheoku

Ọ bụrụ na mmadu na-ekwu ekwurekwu, ọ dighị ihe ọzọ e ji atanyere onye ahụ n'ala Igbo ma ọ bughị icheoku. Icheoku bụ nnunụ ọnụ na-adighị emechi emechi. Nkowa ya ga-abuzi;

+ mmadu

+ anyị

+ ekwurekwu
+ike agwughị ọnu
- inọ nwayọọ

8. Nwa nke a bụ akpị

Akpị bụ ihe na-agba agba nke na-afu oke ufu. O dighi onye o na-asoro, ma o buru na gi na ya biakota n'udi o bula. Ya mere site na nsirihu ndi Igbo, onye o bula na-anaghii egosi obi ebere, Igbo na-ahu onye ahu ka onye obi ojoyo. Lee ihe a ga-enwezi ebe a,

+ mmadu
+ nwata
+ obi ojoyo
- egosighi ebere

(b) Mburu ndi jiri ihe nkita ma o bu ihe na-anaghi eku ume tonyere mmadu

A choputara na otutu mburu n'ala Igbo na-eji ihe nkita wee na-atonyere mmadu. O bu nke a ka Anagbogu, Mbah Eme (2010) jiri kowa na echiche nsina bu echiche mgbatị ma o bu mgbanwe nke na-adị n'echiche mbu e jiri mara ufodu okwu. Ha si na echiche nsina bukariri atumatu okwu. Ha gara n'ihu kowa na echiche ndi a na-abu ka obodo o bula siri kpebie.

Lee mburu ndi a;

1. Ucheoma bu eriri okazi

Okazi bu otu n'ime akwukwo nri ndi Igbo ji esi nri utu. O na-akwu akwu n'osisi. Eriri ya tara nnukwu ahu. N'ihu ya n'agwara na njirimara okazi na nsirihu ndi Igbo bu na onye e ji ya tonyere tara nnukwu ahu. A ga-eji amuma Barnwell (1980) mara gbasara mburu na oyiri were kowa ndi a. Lee ya.

isiokwu:

Ucheoma

nkɔwasi/ɔmɔmaatɔ:	ɔkazi
ebe ihe siri yirita:	eriri

2. Adaugo bụ ụtara ede

Ede bụ otu n'ime ihe a na-akọ n'ugbo ndị Igbo. A na-eri ya n'ibe, jiri ya kwee ma ọ bụ gbaa ofe, a na-asụ ya asụ jiri ya mere ụtara. Mana nrị ya na-asọ deke deke. Ọ sighị ike. Ya bụ e ji ya akọwapụta onye di deke deke ma ọ bụ piaka piaka. Lee ya;

isiokwu:	Adaugo
nkɔwasi/ɔmɔmaatɔ:	ede
ebe ihe siri yirita:	ụtara

3. Chibuike bụ unyi kara aka

Agwara na njirimara unyi bụ na ọ na-eji nnukwu nji. N'ih i nke a, na nsirihu ndi Igbo, onye na-eji oke oji/nji bụ unyi ka e ji atunyere ya.

Lee ya;

isiokwu:	Chibuike
nkɔwasi/ɔmɔmaatɔ:	unyi
ebe ihe siri yirita:	kara aka

4. Afo ya bụ ite ngwọ

Ngwọ bụ otu n'ime osisi a na-akuputa mmanya n'ala Igbo. Oge a na-akụ ya, a na-eji ite buru ibu echunye ya, bụ ebe mmanya ga-agbaba. Okwu a di n'elu gosiri onye afo ya buru nnukwu ibu. Lee ihe ọ ga-abuzi;

isiokwu:	Afo ya
nkɔwasi/ɔmɔmaatɔ:	ngwọ
ebe ihe si yirita:	ite

5. Ekeocha bụ ọdụ nri

Ọdụ e ji asụ nri na-adị mkpụmkpụ. N'ihì ya, na nsirihụ ndị Igbo, ọdụ bụ ihe pere mpe ma dịkwa mkpụmkpụ. Lezie ihe ọ ga-abụ:

isiokwu:	Ekeocha
nkọwasi/omumaatu:	nri
ebe ihe siri yirita:	ọdụ

(ch) Mbụrụ jiri mmadụ tūnyere mmadụ

Mbụrụ ụfọdụ na-ejikwa mmadụ wee na atūnyere mmadụ. Ọ na-abịakarị n'ụdị ijì nwoke tūnyere nwaanyị ma ọ bụ ijiri nwaanyị tūnyere nwoke. Ọ bụ na nke a ka Ndịimele (1997) kọwara sị na, ihe e jiri mara nwoke bụ;
+ mmadụ
+ oke
+ okenye

Mana ọ bụrūzie na okwu akpọ nwoke nwaanyị nke a gosiri na o jizi agwara na njirimara nwaanyị wee na-akọwa nwoke ahụ, nke a na-egosiputa omume mmadụ.

Lee ụdị mbụrụ ahụ.

1. Ikwuagwụ bụ nọọ nwaanyị

Site na nsirihụ ụwa gbasara nwaanyị, a na-ahụ ha ka ndị n'esighị ike, ndị na-eme ihe nwaayọọ, nwayọọ, ndị na-atụ ụjọ nke ukwu ma na-ebe oke akwa ya mere ahịrịokwu ahụ ga-abụzi

+ mmadụ
+ anyị
+ esighị ike
+ nwayọọ
+ itụ ụjọ

+ ibe oke akwa

(d) Mbụrụ ndị jiri ahịrịokwu nka wee kọwapụta omume mmadụ.

Mbụrụ ndị pụtara ihe ebe a ejichaghị ike kpọọ mmadụ aha: ọ bụ site n'icheba uche ime ka e si aghọta ha.

1. Ọ bụ nwaanyị obi ruru ala

Ebe a, onye a na-arụgara aka bụ onye na-anaghị enye mmadụ nsogbu. Ya bụ omume ya dị nnọọ mma.

Lee nkọwa ya

+ mmadụ

+ okenye

+ anyị

+ obi ruru ala

+ onye udo

2. Ọ gbara ọsọ onye ike gwurụ

Ahịrịokwu a gosiri na onye na-agba ọsọ a na-agba ya ike dị ike adighị. Lee ihe ọ ga-abuzi:

+ mmadụ

+ anyị

+ okenye

+ ike ọgwụgwụ

+ ọrịa

3. Ụsụ a pụọ m n'ihu

Ụsụ bụ anụ na-akwughị n'anụ elu ma ọ bụ anụ ala. Ọ jọrọ njo ile anya, ya bụ onye jọọ oke njo ihu, a na-eji ụsụ atụnyere onye ahụ. Lee nkọwa ya;

+ anụmanụ

+ mmadụ

+ njọ

+ enweghi ike ilegide ya anya

4. Ọ bụ na i maghi na Chibuike bụ osimiri.

 Osimiri anaghi ata ata. Ọ bụ nke a kpatara e jiri
were ya tũnyere onye ụba ya na-asọ asọ.

Lee ya:

+ mmadu

+ oke

± okenye

+ ọ bara ụba

+ ụba na-asọ asọ

+ eriwe agwughị agwụ

5. Akpiri udele gi nke a ajọka

 Udele bụ nnụnụ na-erikari ihe ọ bụla ma nke di
mma ma nke na-esi usi. Nke a kpatara na e ji ya atũnyere
onye anya ya na-atọkiri n'ihe oriri. Ihe a ga-enweta bụ:

+ mmadu

± anyi

± nwata

± okenye

+ njọ

+ akpiri

6. O mere omume onye aka nchi

 Aka nchi putara ekweghi enye mmadu ihe.

Lee nkọwa ya;

+ mmadu

± oke

± nwata

± okenye

+ enyetughị mmadu ihe

- + emeghi ebere
- + aka ntagide.

Nchikota na mmechi

Site na nchocha e mere; a choputara na asusu Igbo nwere otutu atumatu okwu nke mburu sonyere n'otu n'ime ha. A biazie n'ihe gbasara mburu, a choputara na ha kariri akari n'onu ogu ha. N'ih i nke a, ochocha chikotara oru a n'isiokwu di iche iche iji mee ka oru a di mfe. Isiokwu ndi ahụ gunyere; mburu ndi jiri anumanu tonyere mmadu, dika Obi bu ezi. Mburu ndi jiri ihe nkiti tonyere mmadu, dika Obioma bu elele owara. Mburu ndi jiri mmadu tonyere mmadu dika Ekemma bu nwoke. Mburu ndi jiri ahiriokwu nka wee kowaputa omume mmadu, dika Agwo no n'akirika ma ha amaghi.

Na nchikota, a choputara na ndi Igbo na iji okwu nka ekwu okwu amarala ahụ site na ntola ndi ha. O bu ya kpata na, n'okwu ha niile, ha na-etinyekari ya ihe o ga-eji to o utu na nti, ma mee kwa ka onu chemie echiche ime iji ghota ihe okwu kwuru ma o bu ihe o bu n'uche. Nke a mere na o na-esiri ofeke ike ighota okwu Igbo nke oma.

Nchocha e mere bu ichoputa na ikowa mburu n'asusu Igbo. Site na nchocha e mere, a choputara na atumatu okwu a bu mburu juru eju bara abara n'asusu Igbo. A choputara na onye o bu bu onye Igbo nwere ike iji mburu ekwu okwu. Ya bu o nweghi ndi o diri kpomkwem. A choputarakwa na ihe kpata ndi Igbo ji ejikari mburu ekwu okwu bu ka ha kowaputa ihe nwere ike ibute esemokwu n'uzo dizi utu ma o bu mfe.

Mbũrũ dĩka otu n'ime atũmatũ okwu ndĩ e nwere bara nnukwu uru na ndiũ ndĩ Igbo. Ọ na-eme ka okwu pũta n'ũdĩ dĩ mfe. N'ihĩ nke a ọ dĩ mkpa ka ndĩ Igbo na-ewebata ya n'ihĩ ha na-ekwu oge niile.

Na mmechi, okwu bũ nka, ọ dĩ mkpa ka onye Igbo ọ bũla mũta ka e si ejĩ okwu eme nka. Ọchọcha natũ alo ka ndĩ ọchọcha ọzọ leba anya n'ũdĩ atũmatũ okwu ndĩ ọzọ ga dĩ n'asũsũ Igbo, bũ ndĩ e lebanyebeghi anya nke ọma n'asũsũ Igbo.

Nrũmaka

- Abrams, M.H. (1957). *A Glossary of Literary Terms* (3rd ed.) New York: Holt, Rinehart & Winston Inc.
- Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams
- As You Like It*: Entire Play Shakespeare.mit.edu. Retrieved 4 March 2012.
- Barnwell, K. (1980). *Introduction to Semantics and Translation*. Summer Institute of Linguistics.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leech, G. (1981). *Semantics*. London: Penguin Books.
- Maduako, A.U. (1973) *Ntọala Asũsũ Igbo*. Unpublished Seminar note.
- Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2014). *Atũtũ Anũmanũ Asũsũ*. Enugu: University of Nigeria Press Ltd.
- Mbah, B.M. (2016). Unpublished Ph.D lecture note. Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages, University of Nigeria, Nsukka.

Mbute site na
<http://en.m.wikipedia.org/wiki/metaphor10/2/2016>

Ndiimele, O.M. (1997). *Semantics & The Frontiers of Communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt Press.

Okonkwo, M.N.O. (1997). *A Complete course in Igbo Grammar* (3rd ed.). Lagos: Macmillan Nigeria Publishers Ltd.

Osonwa, I. U. (2017): *Uoro Mmuta Utoasusu Igbo*. Owerri: Great Stars Publishers International Company.

Richards I.A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.